

Almanah

JEVREJSKE ZAJEDNICE CRNE GORE

**Avgust 2015. godine/Almanah Jevrejske zajednice Crne Gore
br.3; izlazi na 6 mjeseci; Godina II; ISSN 2337-0157**

Član Svjetskog jevrejskog kongresa
Član Evro-azijskog jevrejskog kongresa

Sadržaj

Uvodna riječ.....	5
U I OKO ZAJEDNICE	6
1. U susret MAHAR-u 2015.....	6
2. Aktivnosti u Jevrejskoj zajednici CG između dva Almanaha.....	7
3. Biblioteka "Albert Vajs".....	10
4. Intervju sa g-đom Jelenom Đurović, potpredsjednicom JZCG	13
5. Intervju sa g-dinom Jašom Alfandarijem, predsjednikom JZCG.....	16
6. Otvoreno pismo Predsjednika JZCG Komisiji za gradnju Memorijalnog centra Sajmište.....	19
7. Izvještaj sa Globalnog foruma posvećenog borbi protiv antisemitizma.....	21
8. Plač duša, priča	23
POGLED NA EVROPU	24
9. Evropa – surova realnost	24
10. Gradovi Evrope	
PREUZETO IZ STRANE ŠTAMPE	25
11. WJC News Update.....	28
12. European Jewish Press	28
INTERVJUI	34
13. Jakob Finci	34
14. Danijel Bogunović.....	37
15. Tamara Mugoša.....	40
16. Dan Oryan	42
17. Polaznici kursa hebrejskog jezika	44
NOVINARI - ISTRAŽIVAČI	46
18. Āa li su Kemal Atatürk i Francisko Franko bili Jevreji	46
HOLOKAUST	47
19. Jad Vašem.....	47
20. Lujo Davičo.....	51

STVARALAŠTVO	54
21. Rabini sa područja Balkana	54
22. Salvador Dali i Jevreji	59
23. Ofra Haza, pjevačica	60
24. Potonuli i spašeni	62
25. Džordž Geršvin, kompozitor	69
26. Franc Kafka i Milena Jesenska	71
27. Al Jolson	75
38. Irving Berlin, kompozitor	77
JEVREJSKA KULTURA I ISTORIJA	79
29. Istorija Jevreja	79
30. Jevrejski simboli i predmeti	83
31. Jevrejska kuhinja	85
KUTAK IZ MEDICINE	94
32. Počeci komponentne terapije u Crnoj Gori	94
33. Sezonska zarazna obolijevanja	97

Uvodna riječ

Dragi prijatelji,

Računamo da ste pročitali naš Almanah Jevrejske zajednice Crne Gore, br.2 - od korice do korice - i da smo sada već postali stari znanci. A to znači da iščekujete novi broj Almanaha, jer očekujete da će biti zanimljivih tema, priča, opisa, utisaka itd. Nadamo se da je tako.

U ovom broju pokušali smo da osvježimo Almanah, tako što smo prošarali sadržaj tekstovima raznih autora, na razne teme, ali koje se uvijek odnose na Jevreje, a sve u okvirima postavljenim za ovakvu formu časopisa.

Ima još jedna novina, a to su intervjui - ili sa poznatim ličnostima koje imaju jevrejsko porijeklo ili sa onima koji kroz svoj rad ili obrazovanje imaju neposrednog dodira sa jevrejskom kulturom i jevrejskim životom uopšte.

Uveli smo i "novinara-istraživača". Za početak istražujemo da li su Kemal Atatürk i Francisko Franko bili Jevreji. Takođe, uveli smo i "Kutak iz medicine", koji smo kao opštu temu, smjestili nakon svih ostalih - jevrejskih.

Želimo da ukažemo da je naša, nedavno izabrana potpredsjednica, g-đa Jelena Đurović, koja je inače novinar i publicista aktivno učestvovala u pisanju ovog broja Almanaha, sa nekoliko zanimljivih tema i različitih formi izražavanja.

Za predhodni broj Almanaha, dobili smo puno pohvala, a ovom prilikom se, na izrečenim pohvalama, posebno zahvaljujemo g-đi Rut Lihtental, koordinatori JO Pančevo, koja je imala strpljenja da to i pismeno iskaže i to posebno ilustrativno riječima "da se Almanah čita i kruži među članovima". To je najvažnije - da je Almanah u prometu i da se traži - zato smo i radili na njemu. Traži se i "karta više" za prvi broj, ali je odavno "rasprodat".

Takođe, g-dinu Aronu Albahariju zahvaljujemo na biranim riječima hvale za Almanah i dobrim namjerama da se isti ukoriči i arhivira.

Zahvaljujemo se i Ministarstvu za ljudska i manjinska prava Vlade Crne Gore na pomoći da se pripremi i štampa Almanah br.3.

Ostatak ljeta, prijatno provedite, između ostalog, i družeći se sa nama – kroz Almanah Jevrejske zajednice Crne Gore!

I još nešto - Roš Hašana kuca na vrata! Želimo vam sretnu i uspješnu jevrejsku 5776. Novu godinu! Šana tova umetuka!

Podgorica, avgust 2015.godine
Nada Radulović, urednik

U i oko zajednice

U SUSRET MAHAR-u 2015

Ove godine Konferencija Jevrejskih zajednica regiona se proširuje na područje Balkana. Očekujemo oko 500 učesnika iz svih zemalja ex-YU, kao i ostalih sa Balkana. Ovaj skup se organizuje u hotelu "Palas" u Petrovcu, a pored hotela "Palas" učesnici će biti smješteni i u susjednom hotelu "Castellastva".

Ovogodišnji MAHAR je zamišljen, prije svega, kao edukativno-informativni događaj, a zatim slijede zabava i druženje. Panelisti i sagovornici koji su se odazvali našem pozivu, pripadaju samom vrhu svjetske i evropske profesionalne elite u jevrejskim organizacijama - svako u svojoj profesiji, naravno. Zato ovu priliku smatramo jedinstvenom – da na jednom mjestu u isto vrijeme, imamo toliko eminentnih i zanimljivih eksperata, spremnih da svoje vrijeme i znanje podijele sa nama. Sa ovog događaja trebalo bi da, steknemo korisna saznanja i poneseimo korisne informacije. Upravo zbog profila eksperata kao i njihovog visokog ranga, poziv za učešće na MAHARU 2015 god. upućen je i predstavnicima relevantnih organizacija i institucija u Crnoj Gori, tako da možemo očekivati oko pedeset predstavnika raznih ministarstava, Univerziteta itd.

Tema vodilja koja se provlači kroz sve panele, razgovore, je situacija u Evropi, s obzirom na događaje koji su potresali Evropu, a odnose se na terorističke napade na Jevreje, naročito u prvoj polovini ove godine.

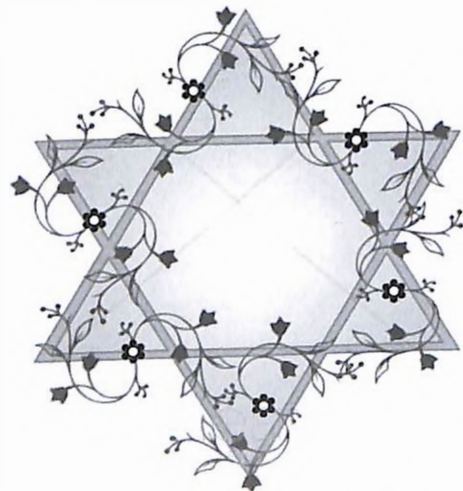
Pored panela, na programu je i izložba, prikazivanje filma, zabava za djecu, muzika u večernjim satima, nastup hora...Prvo dešavanje na MAHAR-u, nakon otvaranja Konferencije je otvaranje izložbe "Nestali u Holokaustu – Zemun, svaka slika priča priču", u organizaciji JO Zemun. Izložbu će otvoriti g-din Nenad Fogel, predsjednik JO Zemun. Zbog visokog kvaliteta, kako umjetničkog, rediteljskog, sadržajnog, TV serijala „Adresa logor“,

odlučili smo da ga prikazemo učesnicima Konferencije. Ovo će biti prvo prikazivanje pomenu-tog serijala, van Srbije, za koje je Jevrejska zajednica Crne Gore dobila pravo prikazivanja. Radi se o projektu "Logori II Svjetskog rata u Beogradu". Serijal je realizovan od strane „Centra za kulturnu dekontaminaciju“ (CZKD) iz Beograda, a finansirala ga je Evropska unija (glavni finansijer), Bosch Fondacija i Ministarstvo kulture Republike Srbije.

Dragi naši prijatelji, želimo, ovim putem da vas zamolimo da ispoštujete predavače/paneliste i da prisustvujete njihovim izlaganjima i diskusijama. Nadamo se da smo jasno prikazali šta je osnovna zamisao ovogodišnjeg MAHAR-a, to je edukacija, prvenstveno. Dakle, podsjećamo vas da smo dužni (prema sebi, prije svega) da stičemo saznanja i da ovakva Konferencija, prvenstveno tome služi. Sve ostalo, šetnje, izleti, turistički sadržaji, naravno i druženja kroz zabavu, je na drugom mjestu.

Konferenciju MAHAR 2015 organizovala je Jevrejska zajednica Crne Gore, pod pokroviteljstvom Evro-azijskog jevrejskog kongresa.

Nada Radulović, sekretar
Jevrejske zajednice Crne Gore i
sekretar KKL - JNF Balkan

AKTIVNOSTI U JEVREJSKOJ ZAJEDNICI CRNE GORE IZMEĐU DVA ALMANAHA

Purim/ mart 2015

■ Najmlađi članovi na proslavi Purima u prostorijama JZCG

Jedan od najveselijih jevrejskih praznika, Purim, je obilježen u prostorijama Jevrejske zajednice Crne Gore.

Posebno su bili veseli najmlađi članovi naše Zajednice, koji su sa svojim drugarima proveli nekoliko sati u zanimljivom programu. Ovog Purima, dječiji svijet je dominirao. Raznolikost maski, divan muzički program koji su sami osmislili, njihova ushićenost i želja da uče o istoriji i kulturi svojih predaka kroz čitanje priča o Esteri, je bilo u skladu sa tradicionalnom proslavom praznika.

Purim je praznik koji Jevreji slave preko 2000 godina, a on obilježava oslobađanje Jevreja u vrijeme progona u Persiju, u doba cara Ahašvera. Tokom ovog praznika rad nije zabranjen, ali se odobravaju mnogi znaci radosti koji u judaizmu nijesu sasvim uobičajni.

Ime praznika „Purim“ potiče od riječi „kocka“ koja upućuje na „bacanje kocke“, jer je Haman na taj način planirao da odredi datum kada će uništiti Jevreje.

Veliki carski vezir kralja Ahašvera je planirao da pobije sve Jevreje, ali je njegov plan spriječila Estera, jer je ona nagovorila Kralja da, umjesto

Hamana, na njegovo mjesto postavi Mordehaja, koji je u to vrijeme bio dvorski službenik i Esterin staratelj. Umjesto žrtve, Jevreji su postali pobjednici. Dan posle ove pobjede je proglašen za praznik gozbe i veselja.

Ovaj praznik pada u periodu od kraja februara do kraja marta, a slavi se 14-tog dana mjeseca adara po jevrejskom kalendaru. Praznik počinje postom (po ugledu na Eesterin post).

Predsjednik JZCG, gospodin Jaša Alfandari, posjetio Opštinu Kotor mart 2015

Predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore, gospodin Jaša Alfandari i sekretar, gospođa Nada Radulović, posjetili su Kotor, grad sa kojim naša Zajednica ima odličnu saradnju. Gospodin Aleksandar Stjepčević, gradonačelnik Kotora, je primio predstavnike Zajednice i tom prilikom je razgovarano o raznim oblicima saradnje i ostvarivanju afirmacije običaja i identiteta jevrejskog naroda u Crnoj Gori.

■ g-din J. Alfandari u posjeti kod gradonačelnika Kotora g-dina A. Stjepčevića

JZCG je zadovoljna odnosom koji Vlada Crne Gore ima sa njom, a isto tako njeguje i ima odlične odnose sa svim gradovima Crne Gore, ali moramo naglasiti da Kotor zauzima posebno mjesto u srcima Jevreja, jer mu duguju veliku zahvalnost za dugogodišnje čuvanje i održavanje Starog jevrejskog groblja koje je smješteno u Škaljarima.

Pesah/april 2015

Proslava Pesaha ili Pashe, jednog od najznačajnijih Jevrejskih praznika traje 8 dana, ove godine, od 3 - 11aprila. Pesah je sjećanje na Egzodus - bijeg iz ropstva, izlazak iz Egipta, kada je Mojsije poveo narod u Obećanu zemlju.

■ Na proslavi Pesaha u Dobroti, u restoranu "ELAS"

■ Na proslavi Pesaha u Dobroti, u restoranu "ELAS"

U Hebrejskom jeziku Pesah se još naziva:

- Hag Ha-macot (praznik beskvasnih hljebova)
- Z'man Herutenu (praznik slobode)
- Hag Ha' aviv (praznik proljeća)

Sa ciljem da se očuva i neguje običajnost jevrejskog naroda i njegovog nacionalnog identiteta, tradicionalna proslava Pesaha - hodočasnog praznika, je ove godine obilježena u Kotoru u

restoranu Elas, u petak 03.04.2015. Okupili su se članovi Zajednice iz cijele Crne Gore, pa su zajedno sa prijateljima i uvažanim gostima proslavili Pesah. Proslava je počela „Seder večerom“ - obrednom večerom, uz molitvu, čitanje Hagade i drugim običajima koji su obavljani po strogo utvrđenom redu. Hrana je poslužena u „Kearat Seder“ - velikim tanjirima, na kojima je bilo servirano sve što je potrebno za ovu večeru: pileća krilca, voće, salata, macot-beskvasni hljeb i gorke trave koje podsjećaju na težak život u misirskom ropstvu.

Evro-azijski jevrejski kongres (EAJC) obezbijedio je sredstva za kupovinu macesa članovima jevrejskih zajednica koje pripadaju ovoj organizaciji. Tim povodom, uz želju za radostan i košer Pesah, obratio nam se predsjednik, gospodin Julijus Meinl:

„Dok slavimo ovaj veliki praznik, sjećamo se Egzodusa iz Egipta i nepodnošljivog faraonovog ugnjetavanja. Nakon više hiljada godina od tog događaja naš narod se svaki put iznova ujedinjavao na svom putu ka slobodi.

Posle užasa holokausta Jevreji su još jednom zakoračili tim putem i ponovo stvorili državu Izrael. Vratili su se slobodi i u zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza onda kada su se izborili za pravo da upražnjavaju svoju tradiciju onako kako je od Boga rečeno.

Tokom godina maces je postao simbol za izbavljenje iz ropstva i put u slobodu. Zato ga šaljemo jevrejskim zajednicama našeg regiona. Nadamo se da će sve nas ovaj praznik i maces podsjetiti na posvećenost zavjetima predaka i jevrejsku solidarnost sa onima koji su još izloženi progonima i šikaniranju i kojima je potrebna naša podrška.“

Pozdravljamo vas uz poruku Pesaha – svojom duhovnom snagom idite prema svjetlosti , a svima koji slave želimo srećan Pesah sa tradicionalnim pozdravom:

HAG PESAH SAMEAH!

Kurs hebrejskog jezika/ april 2015

U utorak, 21.aprila, tačno u 18h, prva grupa zaljubljenika u hebrejski jezik se okupila u prostorijama Jevrejske zajednice Crne Gore, gdje je počeo kurs ovog jezika, odnosno njegov početni nivo, poznat kao „alef“.

■ Profesor Shai Cohen sa polaznicima kursa

■ Polaznici kursa hebrejskog jezika

Polaznici kursa su uglavnom oni koji žele da nauče hebrejski jezik zbog života i rada, odnosno studiranja ili jednostavno žele da uče nove jezike. Kurs se bazira na konverzaciji i brojnim

interaktivnim metodama koje omogućavaju da se jezik i gramatika savladaju kroz razgovor.

Mladi i stručni predavač hebrejskog jezika Dr Shai Cohen, koji posjeduje MA sa Hebrejskog univerziteta u Jerusalimu, garantuje kvalitet kao i sistematsko i temeljno učenje i obuku prijavljenih kandidata.

Hebrejski jezik, hibru ili ivrit, spada u grupu semitskih jezika afro-azijske porodice. To je jezik koji koristi 6 miliona ljudi, uglavnom u Izraelu, djelovima palestinskih teritorija, SAD i u jevrejskim zajednicama širom svijeta.

Potiče od klasičnog hebrejskog jezika, koji se koristio prilikom pisanja Starog zavjeta prije 3300 godina. U hebrejskom jeziku se koristi hebrejsko pismo koje se sastoji od 22 slova.

Savremeno pismo kojim se koristi hebrejski jezik je nastalo u 3. vijeku p.n.e. iz aramejskog, koji su koristili Jevreji još od 6. vijeka p.n.e.

Ukoliko želite da se služite ovim jezikom sa lakoćom, Jevrejska zajednica Crne Gore će nastaviti sa održavanjem kurseva hebrejskog jezika različitih nivoa, pa stoga ako želite da saznate sve što je neophodno dovoljno je da pišete na naš email jevzajcg@gmail.com, ili pozovete na brojeve telefona : 020 622 930, 069 189 926.

הכרוב – dobrodošli

Sporazum o saradnji između JZCG I JOB-a, april 2015

Jevrejska opština Beograd posjetila Jevrejsku zajednicu Crne Gore

Nedugo nakon izbora za predsjednika odnosno potpredsjednika JOB-a, gospoda Danijel Bogunović i Jovan Kostić su posjetili Jevrejsku zajednicu Crne Gore. U srdačnom i prijateljskom susretu razgovarano je o trenutnoj situaciji u zajednicama. Dva predsjednika su izjavila da će u narednom periodu posebnu pažnju posvetiti normalizovanju odnosa kao i jačanju saradnje na svim nivoima koja se tiču dobrobiti ove dvije zajednice.

Kao rezultat razgovora, 04.05.2015.g je potpisan Sporazum o uzajamnom razumijevanju i saradnji, povraćaju imovine i zalaganju za druge interese u oblasti judaizma, čime su pokrenute razne aktivnosti kojima se produbljuju veze između Beograda i Crne Gore.

Predsjednik JZCG u Bijelom Polju na proslavi 93-e godine rada stručne škole

Predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore prisustvovao je proslavi povodom obilježavanja 93. godine postojanja i rada Srednje stručne škole u Bijelom Polju.

■ Predsjednik JZCG, Jaša Alfandari na proslavi

U okviru kulturnog programa, organizovan je čas istorije posvećen obilježavanju sedamdeset godina od završetka Drugog svjetskog rata, a isto toliko godina od holokausta, najsramnije i najveće mrlje XX vijeka.

Na ovaj način škola je dala svoj doprinos podsjećanju na holokaust, na jedan od najsvirepijih događaja u istoriji čovječanstva, sa ciljem da se kroz razvijanje i njegovanje multikulturalizma, tolerancije i slobodarskih vrijednosti ne zaboravi i nikada više ne ponovi.

Predsjednik JZCG, Jaša Alfandari je govorio na tribini koja je održana u Medija centru Radija Bijelo Polje. Tema tribine je bila „Male priče o Jevrejima u Crnoj Gori“. Bilo je divno slušati izlaganje predsjednika Alfandarija, a on je još jednom pokazao da je odličan govornik i veliki poznavaooc istorije i dešavanja vezanih ne samo za Jevreje nego uopšte.

Otvorena biblioteka Dr Albert Vajs, juni 2015

U Jevrejskoj zajednici Crne Gore otvorena je biblioteka „Dr Albert Vajs“. Bibliotečki fond trenutno čini oko 2000 naslova, od kojih je najviše onih iz oblasti proučavanja jevrejske religije, istorije i kulture, zatim prava, ekonomije i filozofije, ali i beletristike čiji su autori jevrejskog porijekla. Biblioteka ima i 3000 elektronskih knjiga. Biblioteka ima čitaonicu i dostupnost kompjutera kao i mogućnost korišćenja fotokopir aparata.

Prisutnima su se obratili Jaša Alfandari, predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore, Jelena Đurović, nova potpredsjednica Jevrejske zajednice Crne Gore kao i Ljiljana Vuković, urednica biblioteke.

■ Jaša Alfandari, predsjednik JZCG, Jelena Đurović, potpredsjednica JZCG, Ljiljana Vuković na otvaranju biblioteke

Gospodin Alfandari je na početku obraćanja upoznao prisutne sa novom potpredsjednicom Jelenom Đurović i zahvalio se svima koji su pomogli stvaranje ove biblioteke. Gospođa Đurović je kazala kako se u liku i djelu dr Alberta Vajsa

sažima sve ono što čini pravac djelovanja Jevrejske zajednice Crne Gore: snažan i nedvosmislen antifašizam, kao i jevrejski aktivizam.

“Dr. Vajs je u Drugom svetskom ratu izgubio suprugu, dijete, majku... Bio je i ostao antifašista, koji je svojim drugovima logorašima govorio i o Marksu i o Lenjinu, ali Aristotelu i Čerčil. Slušao je u logoru o Drugom zasijedanju AVNOJ-a i želeo da sa svojim saborcima učestvuje u stvaranju tog boljeg, pravednijeg društva. Njegov nepokolebljivi duh i želja za opstankom su upravo najveći razlog zašto nam je čast da ovu biblioteku nazovemo po njemu. U kovitlacu opšteg regionalnog revizionizma baš u Crnoj Gori u svakom smislu treba njegovati sjećanje na one koji su branili ljudske vrijednosti od civilizacijskog posrnuća kakav je bio Drugi svjetski rat, fašizam i nacizam”, rekla je Đurović.

Dr. Albert Vajs (1905 – 1964) se prije II svetskog rata istakao kao aktivni javni radnik u jevrejskim organizacijama. Za vrijeme okupacije dopijeva u zarobljenički logor. Tokom cijelog zarobljeničkog perioda ističe se kao aktivni antifašista.

Po povratku u zemlju, aprila 1945, radio je u Državnoj komisiji za utvrđivanje zločina okupatora

i njihovih pomagača. Bio je godinu dana član jugoslovenske delegacije na Nimberškom procesu. Postao je jedan od prvih eksperata u Jugoslaviji za međunarodno krivično pravo. Bio je nastavnik i profesor na višoj školi unutrašnjih poslova, na Visokoj školi političkih nauka i na Pravnom fakultetu u Beogradu. Između ostalog, učestvovao je u izradi stručnih elaborata za izručenje ratnog zločinca Artukovića, kao i o zlodjelima ustaša u inostranstvu. Bio je član komisije za prava čovjeka. Koliko je bio cijenjen kao visoki stručnjak i moralan čovjek, govori i činjenica da mu je povjereno saslušavanje nacističkog krvnika Ajhmana.

Ambasador Republike Turske u Crnoj Gori posjetio Jevrejsku zajednicu Crne Gore

Predsjednik JZCG g-din Jaša Alfandari primio je Nj.E. ambasadora Republike Turske u Crnoj Gori, g-dina Mehmet Nijazi Tanilira.

■ Nj.E. Mehmet Nijazi Tanilir, ambasador Republike Turske, Jaša Alfandari, predsjednik JZCG

U prijateljskom razgovoru je istaknuta dosadašnja dobra saradnja ambasade Republike Turske u Crnoj Gori i Jevrejske zajednice Crne Gore. Nastavak razgovora je usmjeren na jačanje saradnje sa akcentom na doprinosu u izgradnji humanosti, tolerancije, multikulturalizma i vrijednosti različitih kultura, konfesija i etničkih grupa. Obje strane su se složile da je potrebno ostvariti veći stepen zbližavanja između pripadnika ova dva naroda.

Izražena je volja za svim vrstama saradnje, jer kako je zaključeno, zajednički je interes osmišljavanje i realizacija kulturnog programa, gdje bi zajedno sa crnogorskim kulturnim poslenicima predstavili svoju kulturu i tradiciju.

Cilj je da se kroz duhovnu i istorijsku vertikalnu prodube budući zajednički dobri odnosi i saradnja.

Jelena Đurović, nova potpredsjednica Jevrejske zajednice Crne Gore

■ Jelena Đurović

U junu mjesecu, Jevrejska zajednica Crne Gore dobila je novu potpredsjednicu.

Jelena Đurović je rođena u Beogradu, od oca Crnogorca i majke Jevrejke. Jelena je direktna potomkinja porodice Celermajer i Caler čiji je život detaljno opisan u romanu „Na Drini Ćiprija“ Ive Andrića.

Po obrazovanju je Pozorišna i radio producentkinja (diplomirala je na Fakultetu dramskih umjetnosti) a po vokaciji je novinarka, spisateljica (objavila je dva romana) kao i društvena aktivistkinja. Dodatna znanja iz oblasti marketinga i odnosa sa javnošću sticala je u Italiji i Velikoj Britaniji gdje je živjela nekoliko godina. Uređuje popularni internet portal www.agitpop.me

Kada boravi u Beogradu, Jelena je angažovana u Odboru za kulturu pri Crnogorskom nacionalnom savjetu u Republici Srbiji.

Judaizam i Novac; Mit ili Realnost?

Pod pokroviteljstvom Jevrejske zajednice Crne Gore, a u organizaciji Dr Shai Cohena, profesora hebrejskog jezika, (Cohen je doktor filoloških nauka, Univerzitet u Navari – Španija) održana je dvodnevna konferencija na temu:

Judaizam i novac; Mit ili realnost?

Prvog dana na programu su bile dvije teme:

1. Jevreji zelenaši, zelenaštvo ili ekonomija, predavač Dr. Shai Cohen
2. Jevreji, kultura i ekonomska misao, predavač Milika Mirković

Nakon predavanja otvorena je debata na temu: Judaizam i ekonomija kao predrasuda ili realnost.

Drugog dana predavači su imali izlaganje na temu:

1. Pregled ekonomskog razvoja u Crnoj Gori, predavač Vojin Golubović
2. Moje iskustvo kao preduzetnika i saradnja sa kompanijama iz Izraela, predavač Vesna Daković

Kao i predhodne večeri, uslijedila je otvorena debata na temu: Preduzetništvo sa „bezobrazlukom“, Izrael kao pokretačka nacija.

Organizatori i predavači su bili zadovoljni ishodom konferencije, kao i učešćem posjetioca u debatama nakon predavanja.

Alfandari i Stijepović zasadili drvo prijateljstva na brdu Gorica

U nedjelju 26.juna, predsjednik Jevrejske zajednice u Crnoj Gori Jaša Alfandari, a u ime KKL-JNF-a za Balkan, čiji je predsjednik i gradonačelnik Podgorice Slavoljub Stijepović, zasadili su drvo prijateljstva na brdu Gorica kod spomenika Partizanu borcu u Podgorici.

Nakon ovoga uslijedio je susret sa umjetnicima iz Izraela, koji su u večernjim satima izveli predstavu "Naš razred" na Velikoj sceni Crnogorskog narodnog pozorišta. Autor predstave je Tadeuš Slobodanek, a nastala je u koprodukciji dva vodeća izraelska pozorišta, The Cameri Theatre i Habima National Theatre.

Predstava „Naš razred“ je izvedena u okviru planiranog, dvogodišnjeg kulturnog projekta koji će ozvaničiti saradnju Crne Gore i Izraela i obilježiti deceniju uspostavljanja bilateralnih odnosa dvije zemlje.

Cilj Jevrejske zajednice Crne Gore je da kroz međukulturnu saradnju, širenje i njegovanje tolerancije kao i poštovanje različitosti da doprinosi postojećem skladnom multietničkom i multikonfesionalnom životu na ovom našem prostoru, a cijeli događaj je završen sa jasnom porukom svima: antifašizam, sa posebnim akcentom na obrazovanju u cilju afirmisanja ovih bitnih društvenih vrijednosti.

Ljiljana Vuković, administrativno-tehnički asistent KKL-JNF Balkan

Intervju novinara "Pobjede" g-dina Dragana Banjca sa potpredsjednicom Jevrejske zajednice Crne Gore, g-đom Jelenom Đurović

8 **Razgovor**

Nedjelja, 21. jun 2015

Pobjeda

Jelena Đurović, spisateljica i potpredsjednica Jevrejske zajednice Crne Gore

Poslije raspada Juge vratila sam se otadžbini

Otac, koga sam obožavala, naučio me je šta znači biti Crnogorka i kako da se branim od neumjesnih šala u školi („a vi lenji Crnogorci“), a u Beogradu se uvijek osjeća surevnjivost, čuje ono poznato „što ste došli da uzmete naša mjesta“

O Titu i nacijama

-Titu zamjeram dvije stvari, jednu u fali, drugu ozbiljno - što nije našao eliksir za vječni život i što nije ostavio nasljednika. Na kraju, da se Osmu sjednica završila drukčije... Majka mi je Jevrejka, otac Crnogorac, muž (pokomak rbi Marka Oreškovića - p.D.B.) Hrvat i Britanac, najbolji prijatelj Srbi. Neki se racionalno izjašnjavaju i kao Vojvodani, a neki kao Dorčolci, po kraju Beograda. Moj dragi rabin je takođe Hrvat, iako za Jom Kipur najradije posjećujem sinagogu u Budimpešti, njihov kantor je fantastičan. Kad pomislim kako smo prošli kroz nepotreban, krvavi rat da bi se na kraju Hrvati opijali uz „cajke“, Srbi šizili za Severinom i - puji pile ne važi.

Diplomirala je na beogradskom Fakultetu dramskih umjetnosti i devedesetih radila na nekoliko pozorišnih projekata, ali „zbog korupcije i nepotizma” brzo napušta teatar. Usavršava se iz oblasti novinarstva, prvi roman „Kraljevstvo” objavljuje 2003. godine, a sa grupom kolega pokreće (2008) prvu nezavisnu internet radio stanicu u Srbiji Novi Radio Beograd. Novi medij je provocirao nacionaliste i evro-skeptike, organizovao emisije sa radijskim kućama iz Prištine i slično.

Januara 2011, po povratku iz Velike Britanije gde je živjela, pokreće portal agitpop.me na kojem dominiraju teme iz pop-kulture i kulturne politike. Drugi roman „30. februar” objavljuje 2012, a već dvije godine uređuje i vodi popularnu emisiju AgitPop na Radiju B92. Njena zamisao su i posećene tribine o televizijskim serijama u Ustanovi kulture Parobrod. Uzorna Crnogorka moderira ove tribine za koje se traži stolica više koje su kasnije veoma gledane na AgitPop kanalu na YouTube.

Pobjeda: Zašto portal?

Đurović: Prva i najvažnija stvar je nova tehnologija, kao i brzina kojom mogu da se plasiraju informacije. AgitPop se ne reklamira, nije komercijalan, odražava moju želju da učestvujem u društvenim zbivanjima, da plasiram svoj pogled na događaje i utičem na njih koliko je to u mojoj moći. Saradnici su mi vjerni i dragi, iako često nismo istomišljenici. Imam emisiju na nacionalnom radiju, posjećen YouTube kanal, organizujem tribine i izložbe, znači da sam prije četiri godine krenula dobrim putem.

Pobjeda: Aktivni ste u odbrani ljudskih prava, posebno u borbi protiv antsemitizma?

Đurović: To je moja „prodaja gušćijeg perja”, kao u priči „Igra” Danila Kiša, nešto što moram da radim, iako ne vjerujem u ukorijenjenost. Možda mi je aktivizam u DNK, prababa i pradeda su se upoznali na „Bundu”, pokretu jevrejskih socijalista. Bili su osnivači Narodne radničke partije sa sa Mošom Pijade i Trišom Kaclerovićem. Pradeda je Moši nosio hranu u zatvor i djeci odvajao od usta „zbog ideje”. Čukunbaba Lotika Celermajer, što znaju svi

koji su čitali Andrićevu „Na Drini Čuprija” je organizovala sve što je bilo vezano za porodicu, brinula. Deda iz Crne Gore je bio partizan. Devetog marta (1991) izašla sam na ulicu i osetila miris suzavca i tada počinje moja borba protiv nepravde. Trenutno je ogromna nepravda sa obje strane političkog spektra usmjerena ka Izraelu, a kritike su prečesto, zapravo, odsjaj vječito upaljene varnice svjetskog antisemitizma. Važna su mi prava LGBT populacije kao i prava žena.

Pobjeda: Jevrejska zajednica Crne Gore?

Đurović: To je „čedo” Jaše Alfandarija, našeg predsednika, a „ja do njega” kako bi rekli moji Crnogorci. Jaša je stvorio jednu od najaktivnijih jevrejskih zajednica u regionu, a konferencija Mahar postaje ključno mjesto susreta za jevrejske zajednice jugoistične Evrope. Inspiracija za moj aktivizam dolazi direktno od čukunbabe, pominjane Lotike. Majka i ja smo, kao njene potomkinje, prije koju godinu bile na naslovnoj strani najtiražnijeg izraelskog magazina. Lotiku danas svojataju razni, od onih koji su napravili nekakav „Andrićgrad”, do toga da se po njoj zove i kafana na Mokroj Gori što našu porodicu posebno ljuti. Nažalost, ona je i književni lik i nemamo sudsko pravo da je zaštitimo od polusvijeta.

Pobjeda: Kako Vaš „pomiješani” identitet doživljava najbliža okolina?

Đurović: U Srbiji nisam nailazila razumijevanje za svoj identitet: „Šta si ti? Crnogorka ili Jevrejka? Kakva je to Jevrejka sa prezimenom na ‘ić’” i slična pitanja. Ne vrijeđam se, ljudi su neobrazovani, ne poznaju osnove ni svoje vjere, kamoli tuđe. Posebna zanimljivost je i da je Vrhovni rabin Hrvatske koji je i rabin Crne Gore Lucijano Moše Prelević po ocu takođe naš, Crnogorac.

Pobjeda: Crnogorsko je, očito, jako u Vama? Angažovani ste i u radu Crnogorskog nacionalnog savjeta u Srbiji?

Đurović: Niste napisali da sam rođena 13. jula! I morali su da me prime u taj Savjet... Tokom raspada Jugoslavije i kasnije živjela sam u

inostranstvu, ali uvijek sam se osjećala Jugoslovenkom. Kada je došao kraj toj zemlji svi putevi su me vodili u otadžbinu, u Crnu Goru. Otac, koga sam obožavala, naučio me je šta znači biti Crnogorka i kako da se branim od neumjesnih šala u školi („a vi lenji Crnogorci“), a u Beogradu se uvijek osjeća surevnjivost, čuje ono poznato „šta ste vi došli da uzmete naša mjesta“. Tada sam se prvi put suočila sa teorijama zavjere o tim „plemenima koja vladaju“. Eto još jedne sličnosti između Crnogoraca i Jevreja, stalno ih optužuju da manipulišu iz sjenke, da ih vezanost vodi do uspjeha. Naravno, to je budaljenje, moja majka je četvrta generacija Beograđana, vila koju smo imali i u kojoj sam se rodila naša je od početka 20. vijeka... Otac se de fakto „udao“ a sve što je kasnije postigao rezultat je ozbiljnog rada. Mnogo sam Crnogorka i zbog cinizma nekih klinaca iz škole koje su, valjda, tome usmjerili isfrustrirani roditelji.

Rad u Savjetu je, zapravo, logično finale jednog ciklusa koji počinje na priredbi u vrtiću: sva djeca predstavljaju neku YU republiku, a meni najnižoj i najsitnijoj, oko vrata okačen ogroman crtež Lovćena, crnogorski grb...

Pobjeda: Nezavisnost Vas je posebno obrađovala?

Đurović: Da, 21. maja 2006. sam bila presrećna. I što smo napredovali. Meni ne mogu da pričaju bajke, jer se sjećam i Titograda i obale sedamdesetih i osamdesetih i ovo danas je druga planeta. Dok pijem kafu u Portu ili se vozim od Podgorice ka Cetinju da pogledam neku izložbu, sjetim se tih zajedljivaca i imam potrebu da im kažem kako li smo mi „lijeni Crnogorci“ izgradili puteve i trgove, uredili obalu, hotele, restorane...

Pobjeda: Uvek ste blizu politike, redovno i oštro reagujete. Kako vidite sadašnju scenu, ima li izlaza?

Đurović: Da, izlaz je u - ulazu. Ulasku Srbije u Evropsku uniju, a dodajem i u NATO, iako je to trenutno nepopularno. Znamo da će rane koje srpski mediji dodatno žele da posole jako teško zarasti i da je i pojašnjavanje te intervencije iz

1999. srpskom društvu krupna politička odluka. Mora da se objasni zašto se to dogodilo i šta bi se dogodilo da te intervencije nije bilo. Evropa je, sa svim manama, izlaz za Srbiju i čitav namučeni region, da pacifizuje, malo vaspita i ukroti nacionalizme. Evropa je kao neki novi Tito; nije savršena, ali bolje nemamo.

Pobjeda: Prije nekoliko dana vratili ste se iz Jerusalima gdje ste učestvovali na Globalnom forumu o antisemitizmu. Koje su poruke?

Đurović: Nas osamstotina iz 51 zemlje smo učestvovali na Forumu i sam poziv, osim prestiža je i prilika da se uživo sazna nešto od najuglednijih svjetskih umova koji se bore protiv govora mržnje, antisemitizma i rasizma. Imali smo priliku da čujemo i premijera Netanjahu, i Naftalija Beneta, i gradonačelnicu Pariza An Hidalgo, njemačkog ministra pravde Heika Masa, američkog ambasadora Dena Šapira... S nama su bili i predstavnici pojedinih islamskih zajednica iz Evrope, jer i anti-islamsko zabrinjavajuće. Finale Forumu obilježila je dodjela nagrada predsjedniku ADL Abrahamu Foksmanu, a svoj poslednji govor održao je fascinantni profesor Robert Vistrič iz instituta Simon Vizental. Preminuo je dva dana po završetku konferencije. Poruka je jednostavna: borba je dugotrajna i naporna ali na nama je da osvjetljavamo i širimo istinu u mraku dezinformacija.

Pobjeda: Primiće se još jedna godišnjica srebreničkog masakra?

Đurović: Očekujem srpske političare u Potočarima, da pokušaju da prikriju crne fleke posle sramne rehabilitacije nacističkog kolaboracioniste, čije ime ne želim ni da pomenem. Tješi me što znam da se o takvoj neumnoj rehabilitaciji kvislinga ni ne pomišlja a kamoli govori u Crnoj Gori, gdje se zna red. Odlazak delegacije iz Srbije u Srebrenicu značio bi puno i možda je to momenat kada možemo da očekujemo da se dogodi nešto slično onome kada je njemački kancelar Vili Brant kleknuo pred spomenikom u varšavskom getu i time zauvijek promijenio nemački nacionalistički narativ.

ANTRFILE I:

Gusle i pršuta

„Nadam se ozbiljnim aktivnostima u Savetu već od jeseni. Želim da napravimo Dane Crne Gore u Beogradu, ali ne uobičajeno: gusle, loza, pršuta... Namjera nam je da pokažemo šta je novo, moderno, mlado što se događa u crnogorskoj umetnosti, književnosti, muzici. Naravno, ako bude bilo i loze i pršuta i dimljenog krapa, nećemo se buniti“, kaže uz osmijeh Jelena.

ANTRFILE II:

O Titu i nacijama

„Titu zamjeram dvije stvari, jednu u šali, drugu

ozbiljno – što nije našao eliksir za vječni život i što nije ostavio nasljednika. Na kraju, da se se Osmo sjednica završila drukčije... Majka mi je Jevrejka, otac Crnogorac, muž (potomak nh Marka Oreškovića – p.D.B.) i Hrvat i Britanac, najbolji prijatelji Srbi! Neki se nacionalno izjašnjavaju i kao Vojvođani, a neki kao Dorćolci, po kraju Beograda. Moj dragi rabin je takođe Hrvat, iako za Jom Kipur najradije posjećujem sinagogu u Budimpešti, njihov kantor je fantastičan. Kad pomislim kako smo prošli kroz nepotreban, krvavi rat da bi se na kraju Hrvati opijali uz „cajke“, Srbi šizili za Severinom i - puj pike ne važi.

Dragan Banjac

Intervju novinarkе “Pobjede” g-đe Marije Jovićeвиć sa predsjednikom Jevrejske zajednice Crne Gore, g-dinom Jašom Alfandarijem

INTERVJU: Predsjednik Jevrejske zajednice u Crnoj Gori Jaša Alfandari

Crnogorci su narod kojem nije svojstveno da mrzi

Više od hiljadu Jevreja je spašeno tokom Drugog svjetskog rata zahvaljujući raznim Crnogorcima od Berana do Bara. To dokazuje da je genetski sklop Crnogoraca drugačiji od ostalih na Balkanu. U većini crnogorskih porodica djeca nijesu vaspitavana da mrze i zato Jevreji ovdje nikada nijesu imali problema - kaže Alfandari

PODGORICA - U Crnoj Gori nema etničkih problema, to odgovorno tvrdim. Živim u multietničkom Baru i većina mojih prijatelja su Muslimani. Jevreji su ovdje potpuno prihvaćeni, nijesu trpljeni. U susjednoj državi je do prije dvije godine konstantno uništavano jevrejsko groblje. U Crnoj Gori imate Kotor u kojem opština decenijama čuva i uređuje jevrejsko groblje u starom gradu. To je odnos prema nama u Crnoj Gori - kaže u intervjuu Pobjedi predsjednik

Jevrejske zajednice u Crnoj Gori Jaša Alfandari. Upozorava da ksenofobija i dalje vlada evropskim kontinentom, a u intervjuu Pobjedi priča o antisemitizmu na Balkanu, kako se obreo ovdje i kako decenijama kasnije ne može da nađe porodice koje su pomogle njegovoj baki i tetki.

POBJEDA: Kako žive Jevreji u Crnoj Gori?

JAJA ALFANDARI: Mi nemamo problema u Crnoj Gori. Ovdje živi 500 Jevreja lijepim životom. Jevrejima nije nikada bilo lako na Balkanu, ali ovdje mirno živimo. Balkan je odvajkada bio mjesto gdje nijesu voljeli Jevreje. Pogotovo je to bio poslije 1919. godine, a da ne govorimo o Titovoj Jugoslaviji gdje su to radili mnogo perfidnije i mnogo žešće. U Kraljevini Jugoslaviji antisemitizam nije bio narodni, već državni projekat. U Kraljevini Jugoslaviji ste imali zakon koji je propisivao koliko studenata Jevreja može da se upiše na prvoj godini svih fakulteta. Jevreji tada nijesu smjeli da imaju proizvodnju prehrane niti bilo koju drugu djelatnost. I to je Kraljevina Jugoslavija daleko prije Hitlera i kad iz te perspektive gledam nikako ne mogu Crnu Goru da ubacim u tu priču. Sada će neki reći, vi to pričate samo da biste podržavali aktuelnu Vladu, a ja kažem ova Vlada nije postojala ni 1919. ni 1945, ni 1970. Antisemitizma kao državnog projekta nikada nije bilo u Crnoj Gori.

POBJEDA: Po čemu smo to mi drugačiji od ostalih naroda na Balkanu?

JAJA ALFANDARI: U Crnoj Gori postoje antisemiti, kao i u svakoj drugoj državi. Imate ih na visokim položajima nekih vjerskih zajednica. Ali to nije masovna, kolektivna ili državna pojava. To je više lični folklor. Za vrijeme Tita je postojao državni antisemitizam. Ovdje toga niti ima, nita ga je ikada bilo. Možda je genetski sklop Crnogoraca malo drugačiji od drugih na Balkanu. U većini crnogorskih porodica djeca nijesu vaspitavana da mrze. Sjećam se da su me Crnogorci kada sam prvi put ovdje došao pitali: „Pa odakle ste vi Jevreji?“ Pitali su me: „Pa jeste li vi Turci?“ Jednostavno, nijesu znali mnogo o nama. Takva pitanja ne pitaju ni u Bosni, ni u Hrvatskoj, ni u Srbiji. Mi pokušavamo izdavanjem našeg časopisa Almanaha i otvaranjem biblioteke da upoznamo Crnogorce sa našom tradicijom i kulturom. Crnogorce država nikada nije učila da mrze Jevreje. Odjeljenja u barskoj gimnaziji su se otimala o moju kćerku. Govorili su: „Super bi bilo da imamo jednu Jeverjeku u odjeljenju.“

U Crnoj Gori nema etničkih problema. Živim u multietničkom Baru i većina mojih prijatelja su

Muslimani. Jevreji u Crnoj Gori su prihvaćeni, nijesu trpljeni. U susjednoj državi je do prije dvije godine konstantno uništavano jevrejsko groblje. U Crnoj Gori imate Kotor u kojem opština decenijama čuva i uređuje jevrejsko groblje u starom gradu. To je odnos prema nama u Crnoj Gori i to nam služi kao prikaz kontinuiteta jevrejskog života u Crnoj Gori gdje se bez prisustva te populacije čuvaju grobovi, a imate Srbiju u kojoj postoji ta zajednica i njihovi grobovi se konstantno ruše. Još uvijek ne postoji adekvatna sankcija za to. I to nijesu propagadni gafovi, to groblje u Kotoru su Kotorani čuvali i u vrijeme Tita.

POBJEDA: Kako gledate na region? Situacija bi mogla biti mnogo bolja nego što je, pogotovo ekonomska. Takođe i problemi u Makedoniji ponovo doprinose nestabilnosti.

JAJA ALFANDARI: Njemci su izmislili jedan termin za Balkan prije 150 godina - bure baruta. Ne zato što je tada Balkan bio bure baruta, nego zato što je trebalo da bude bure baruta. I to je ostalo do danas. Kao što znate većina ratova do devedesetih svi masakri, holokausti su se odrađivali na teritoriji stare Evrope. Na tlu civilizovane Evrope, a ne na prostoru Balkana. I njima odgovara da Balkan, koji je tu na jugu, bude bure baruta. Mentalitet stanovnika Balkana doprinosi tome da se taj naziv i opravda. Od ratova devedesetih, sukoba nakon 1999. stigli smo to tog Kumanova. Svi su potrčali da to definišu kao terorizam. Mi smo svi uglavnom stručnjaci opšte prakse i sve znamo. U Kumanovu nije bilo terorizma. Od 1918. region ima neriješene probleme koji su se gurali pod tepih. Sve što se dešava je plod tih problema. Terorizam je uvijek jasna stvar i to nije neka grupa Albanaca koja upadne u neki grad i počne da puca. Mi do dana današnjeg nijesmo saznali ko stoji iza tog napada. To je nedefinisano, i nije terorizam.

POBJEDA: Da li to znači da ni Balkan, a ni Evropa ne bi trebalo da strepe od terorizma?

JAJA ALFANDARI: Evropa je vrlo licemjerna i koketira sa farisejstvom pokušavajući da sve to uvijek u oblande demokratije. Ksenofobija je dio evropske kulture i Evropljani i dalje guraju glavu

**ANTRFILE I:
Gusle i pršuta**

„Nadam se ozbiljnim aktivnostima u Savetu već od jeseni. Želim da napravimo Dane Crne Gore u Beogradu, ali ne uobičajeno: gusle, loza, pršuta... Namjera nam je da pokažemo šta je novo, moderno, mlado što se događa u crnogorskoj umetnosti, književnosti, muzici. Naravno, ako bude bilo i loze i pršuta i dimljenog krapa, nećemo se buniti”, kaže uz osmjeh Jelena.

**ANTRFILE II:
O Titu i nacijama**

„Titu zamjeram dvije stvari, jednu u šali, drugu

ozbiljno – što nije našao eliksir za vječni život i što nije ostavio nasljednika. Na kraju, da se se Osmo sjednica završila drukčije... Majka mi je Jevrejka, otac Crnogorac, muž (potomak nh Marka Oreškovića – p.D.B.) i Hrvat i Britanac, najbolji prijatelji Srbi! Neki se nacionalno izjašnjavaju i kao Vojvođani, a neki kao Dorcolci, po kraju Beograda. Moj dragi rabin je takođe Hrvat, iako za Jom Kipur najradije posjećujem sinagogu u Budimpešti, njihov kantor je fantastičan. Kad pomislim kako smo prošli kroz nepotreban, krvavi rat da bi se na kraju Hrvati opijali uz „cajke”, Srbi šizili za Severinom i - puj pike ne važi.

Dragan Banjac

Intervju novinarkе “Pobjede” g-đe Marije Jovićeвиć sa predsjednikom Jevrejske zajednice Crne Gore, g-dinom Jašom Alfandarijem

2 **Politika**

Nedjelja, 31 maj 2015. | **Pobjeda**

INTERVJU: Predsjednik Jevrejske zajednice u Crnoj Gori Jaša Alfandari

Crnogorci su narod kojem nije svojstveno da mrzi

Više od hiljadu Jevreja je spašeno tokom Drugog svjetskog rata zahvaljujući raznim Crnogorcima od Berana do Bara. To dokazuje da je genetski sklop Crnogoraca drugačiji od ostalih na Balkanu. U većini crnogorskih porodica djeca nijesu vaspitavana da mrze i zato Jevreji ovdje nikada nijesu imali problema - kaže Alfandari

PODGORICA - U Crnoj Gori nema etničkih problema, to odgovorno tvrdim. Živim u multietničkom Baru i većina mojih prijatelja su Muslimani. Jevreji su ovdje potpuno prihvaćeni, nijesu trpljeni. U susjednoj državi je do prije dvije godine konstantno uništavano jevrejsko groblje. U Crnoj Gori imate Kotor u kojem opština decenijama čuva i uređuje jevrejsko groblje u starom gradu. To je odnos prema nama u Crnoj Gori - kaže u intervjuu Pobjedi predsjednik

Jevrejske zajednice u Crnoj Gori Jaša Alfandari. Upozorava da ksenofobija i dalje vlada evropskim kontinentom, a u intervjuu Pobjedi priča o antisemitizmu na Balkanu, kako se obreo ovdje i kako decenijama kasnije ne može da nađe porodice koje su pomogle njegovoj baki i tetki.

POBJEDA: Kako žive Jevreji u Crnoj Gori?

JAŠA ALFANDARI: Mi nemamo problema u Crnoj Gori. Ovdje živi 500 Jevreja lijepim životom. Jevrejima nije nikada bilo lako na Balkanu, ali ovdje mirno živimo. Balkan je odvajkada bio mjesto gdje nijesu voljeli Jevreje. Pogotovo je to bio poslije 1919. godine, a da ne govorimo o Titovoj Jugoslaviji gdje su to radili mnogo perfidnije i mnogo žešće. U Kraljevini Jugoslaviji antisemitizam nije bio narodni, već državni projekat. U Kraljevini Jugoslaviji ste imali zakon koji je propisivao koliko studenata Jevreja može da se upiše na prvoj godini svih fakulteta. Jevreji tada nijesu smjeli da imaju proizvodnju prehrane niti bilo koju drugu djelatnost. I to je Kraljevina Jugoslavija daleko prije Hitlera i kad iz te perspektive gledam nikako ne mogu Crnu Goru da ubacim u tu priču. Sada će neki reći, vi to pričate samo da biste podržavali aktuelnu Vladu, a ja kažem ova Vlada nije postojala ni 1919. ni 1945, ni 1970. Antisemitizma kao državnog projekta nikada nije bilo u Crnoj Gori.

POBJEDA: Po čemu smo to mi drugačiji od ostalih naroda na Balkanu?

JAŠA ALFANDARI: U Crnoj Gori postoje antisemiti, kao i u svakoj drugoj državi. Imate ih na visokim položajima nekih vjerskih zajednica. Ali to nije masovna, kolektivna ili državna pojava. To je više lični folklor. Za vrijeme Tita je postojao državni antisemitizam. Ovdje toga niti ima, nita ga je ikada bilo. Možda je genetski sklop Crnogoraca malo drugačiji od drugih na Balkanu. U većini crnogorskih porodica djeca nijesu vaspitavana da mrze. Sjećam se da su me Crnogorci kada sam prvi put ovdje došao pitali: „Pa odakle ste vi Jevreji?“ Pitali su me: „Pa jeste li vi Turci?“ Jednostavno, nijesu znali mnogo o nama. Takva pitanja ne pitaju ni u Bosni, ni u Hrvatskoj, ni u Srbiji. Mi pokušavamo izdavanjem našeg časopisa Almanaha i otvaranjem biblioteke da upoznamo Crnogorce sa našom tradicijom i kulturom. Crnogorce država nikada nije učila da mrze Jevreje. Odjeljenja u barskoj gimnaziji su se otimala o moju kćerku. Govorili su: „Super bi bilo da imamo jednu Jeverjeku u odjeljenju.“

U Crnoj Gori nema etničkih problema. Živim u multietničkom Baru i većina mojih prijatelja su

Muslimani. Jevreji u Crnoj Gori su prihvaćeni, nijesu trpljeni. U susjednoj državi je do prije dvije godine konstantno uništavano jevrejsko groblje. U Crnoj Gori imate Kotor u kojem opština decenijama čuva i uređuje jevrejsko groblje u starom gradu. To je odnos prema nama u Crnoj Gori i to nam služi kao prikaz kontinuiteta jevrejskog života u Crnoj Gori gdje se bez prisustva te populacije čuvaju grobovi, a imate Srbiju u kojoj postoji ta zajednica i njihovi grobovi se konstantno ruše. Još uvijek ne postoji adekvatna sankcija za to. I to nijesu propagadni gafovi, to groblje u Kotoru su Kotorani čuvali i u vrijeme Tita.

POBJEDA: Kako gledate na region? Situacija bi mogla biti mnogo bolja nego što je, pogotovo ekonomska. Takođe i problemi u Makedoniji ponovo doprinose nestabilnosti.

JAŠA ALFANDARI: Njemci su izmislili jedan termin za Balkan prije 150 godina - bure baruta. Ne zato što je tada Balkan bio bure baruta, nego zato što je trebalo da bude bure baruta. I to je ostalo do danas. Kao što znate većina ratova do devedesetih svi masakri, holokausti su se odrađivali na teritoriji stare Evrope. Na tlu civilizovane Evrope, a ne na prostoru Balkana. I njima odgovara da Balkan, koji je tu na jugu, bude bure baruta. Mentalitet stanovnika Balkana doprinosi tome da se taj naziv i opravda. Od ratova devedesetih, sukoba nakon 1999. stigli smo to tog Kumanova. Svi su potrčali da to definišu kao terorizam. Mi smo svi uglavnom stručnjaci opšte prakse i sve znamo. U Kumanovu nije bilo terorizma. Od 1918. region ima neriješene problem koji su se gurali pod tepih. Sve što se dešava je plod tih problema. Terorizam je uvijek jasna stvar i to nije neka grupa Albanaca koja upadne u neki grad i počne da puca. Mi do dana današnjeg nijesmo saznali ko stoji iza tog napada. To je nedefinisano, i nije terorizam.

POBJEDA: Da li to znači da ni Balkan, a ni Evropa ne bi trebalo da strepe od terorizma?

JAŠA ALFANDARI: Evropa je vrlo licemjerna i koketira sa farisejstvom pokušavajući da sve to uvijek u oblande demokratije. Ksenofobija je dio evropske kulture i Evropljani i dalje guraju glavu

u pijesak i svi misle da se Evropa poslije Drugog svjetskog rata strašno promijenila. A to se nije desilo. Tačno je da je u Evropu ušlo mnogo neevropljana, ali ksenofobija nije nestala, naprotiv, to je njima samo dalo stvarnu motivaciju za ksenofobiju. Ekstremizam i terorizam su uvijek plod socijalnih problema i to nikad nema veze sa Bogom. Vi u Francuskoj imate četiri miliona ljudi koji su svakodnevno egzistencijalno ugroženi. To su ljudi sa frankofonskih područja, koji žive decenijama u Francuskoj, a nijesu uspjeli da zarade ni jedan euro. Ne zato što nijesu htjeli, nego zato što im nijesu dozvolili. I dalje se Istočna Njemačka nije integrisala sa zapadnom. Kako će Njemci prihvatiti strance, kad nijesu svoj narod. Ne vjerujem da se u Evropi nešto novo stvara poslije napada na Šarli ebdo. I ne vjerujem da će se na evropskom tlu nešto veliko desiti po pitanju terorizma, jer u Evropi još svako može da nađe koru hleba. Dok može pristojno da se živi neće biti terorizma u Evropi.

POBJEDA: Jeste li vi izabrali Crnu Goru ili je Crna Gora izabrala vas?

JAŠA ALFANDARI: To je ljubav na prvi pogled. Nijesmo ludi od ljubavi, ali se volimo korektno i dugo.

POBJEDA: Kako se živi danas u Crnoj Gori?

JAŠA ALFANDARI: To ću vam plastično objasniti jednim primjerom. Nedavno smo tražili saradnicu u našoj zajednici. Većina kandidata nije ispunjavala kriterijume, ali je tražila najmanju platu od 600 eura. Kada kandidat traži tu platu znači da u alternativni ima nešto drugo, jer danas nije lako zaraditi 600 eura. Mnogo pričamo, a malo radimo.

Više od 60 godina su nas navikli da živimo na osnovu zasluga naših roditelja i komšija. Zapošljavali su se kako ko koga zna. Znači, djeca prvoboraca moraju da dobiju dobra mjesta, iako je bilo prvoboraca koji su sa sedam godina bili u partizanima. Iako se nema kupuje se na kredit, a kredit se ne oprašta, a onda smo mi nezadovoljni. Ne mogu da uđem dublje u tu temu jer će svi reći kolikoje meni država dala para, zato ja kažem, danas je popularno pričati u Crnoj Gori

da se živi loše, iako to nije istina. Da se živi loše ne bi bile prepune kafane. Priča se da smo mi najkriminalnija država, a i to je prazna priča koja nema početka ni kraja. Neriješena ubistva broje oni koji nemaju što da rade.

Svi danas u Crnoj Gori pričaju o demokratiji, pogotovo nam ambasadori drže lekcije, a većina njih ne zna šta je demokratija u praksi. I onda kad se sve to spoji nama je jako loše, najgore na zemaljskoj kugli. To nikako ne odgovara realnosti.

Boks

Crna Gora kao utočište

- Moja veza sa Crnom Gorom je dobra priča za film. Moja porodica je živjela u Beogradu do bombardovanja 6 aprila. Baka i tetka su uspjele da stignu do Crne Gore. Poslije toga su došli Italijani i moja baka i očeva sestra su bile mirne do 1943. godine. Dolaze Njemci, uvode strožiji režim i njih dvije su se sakrivale kod nekih barskih porodica. Ni dan danas ne znam koje su to porodice. Godine 1944. baka je otišla u Italiju, a tetka se pridružila partizanima. Devedeset osam odsto jevrejske populacije u Crnoj Gori su djeca žena Jevrejki iz mješovitih brakova koje su sačuvale crnogorske porodice tokom rata. Kad se rat završio te djevojke su se vratile na selo i tu su se poudavale i njihovi potomci su članovi naše zajednice. Preko hiljadu duša je spašeno zahvaljujući raznim Crnogorcima od Berana do Bara. I to ne možete da odvojite ni teritorijalno ni nacionalno, svi su pomagali.

Poznata je i priča gospođe Papo koja živi u Sarajevu. Njoj su Ustaše povele cijelu familiju u Jasenovac, ostala je ona sa majkom i sestrom. Otišle su u zbjeg u Crnu Goru u Berane. Tamo su se krile u nekoj pećini, kasnije ih je držala porodica Adrović. Kod te porodice su bile dvije godine. Došli su Njemci i onda su prijavili da Adrovići skrivaju Jevreje. Gazda Adrović je čamcem prebacio djevojčice na drugu stranu Lima. Odveli su ih kod popa, on ih je prihvatio, preživjele su do 1946. i vratile se u Sarajevo. To je onaj gen Crnogoraca o kojem vam pričam. Gospođa Papo nas je preklinjala prije tri godine da nađemo te familije i uspjeli smo. Susret je bio vrlo dirljiv - priča Alfandari.

Marija Jovičević

Otvoreno pismo Predsjednika Jevrejske zajednice Crne Gore, g-dina Jaše Alfandarija gospodi iz Komisije za gradnju Memorijalnog centra Sajmište, objavljeno u „E- novinama“:

Sajmište, neobeleženo stratište
Piše: Jaša Alfandari

Poštovana gospodo iz Komisije, ne fasciniraju me autoriteti koji dolaze iz sveta da kao gosti izjavlju-

Nepunih pola godine po završetku Aprilskog rata, koji je trajao nešto od više dve nedelje, Nemačka komanda u Beogradu sa upravom grada Beograda odlučila je da se osnuje jevrejski logor, na mestu gde je do početka rata bio izložbeni prostor Beogradskog sajma. Tehnički gledano, Sajmište je bilo smešteno na teritoriji NDH i NDH kao takva je dala dozvolu da se tu logor i napravi. Logor je ubrzo počeo da radi, i u njega su svaki dan pristizale na hiljade jevrejskih žena i dece, dok su muškarci odvođeni u logor Topovske šupe, i tamo, po kratkom postupku,

Prisilno odvođenje Jevreja u logor Staro sajmište: Nedićevski Beograd, 1941. godine

ju i podržavaju određene poteze, smatram da je žalosno da se o ovome još sastaju komisije, da se nestanak 17.000 naših sugrađana Jevreja toliko ispolitizovao. Siguran sam da ovo pismo mnogi od vas neće ni pročitati jer vas to i ne zanima. Cilj mog pisanja nije da promenim nešto, siguran sam da ni ne mogu, nije ni da utičem na vas jer siguran sam da ni to ne mogu... Jedino želim da moja deca i moji unuci kažu da im otac nije ćutke posmatrao sve ovo. Moja savest je sada mirna, a vi gospodo iz komisije ne znam sta ćete sa vašom

“Ako želite da odložite rešenje problema u nedogled osnujte komisiju”
Sir Winston Churchill

likvidirani. Ovom poduhvatu, odnosno lovu na Jevreje svesrdno je pomagala beogradska tajna policija Dragog Jovanovića kao i policijske snage i žandarmerija Dimitrija Ljotića. Sva ova priprema za veliki zločin se dešavala pod okriljem prvog ministra srpske Vlade, generala Nedića. Ovo su činjenica sviđalo se to nekome ili ne.

Jevrejska populacija Beograda koju je sačinjavalo 17.000 duša je izbrisana za manje od godinu dana i zatrt joj se svaki trag. Naravno, sve ovo praćeno je opštom pljačkom jevrejske pokretne i nepokretne imovine i to po rasnim zakonima Nedićeve Vlade. Podsećamo da je 2011. godine donet zakon o restituciji u Republici Srbiji po kome se sva stečena

imovina oduzeta ili nacionalizovana, vraća njenim vlasnicima, počevši od 1941. godine na ovamo. Na taj način je izbrisan i zadnji trag nekada velike i prosperitetne jevrejske zajednice u Beogradu i sva njihova imovina. Od Jevreja, naravno, 1945. godine kada je započeta nacionalizacija i konfiskacija nije bilo moguće oduzeti bilo šta jer Jevreja nije bilo, a njihova imovina je još 1941. opljačkana.

Znajući sve ove prethodne stvari, svako iole razuman bi zaključio da je memorijalni centar odavno sagrađen, no to na žalost nije slučaj, staviše ovo je poslednje stratište u Evropi koje uopšte nije obeleženo, da stvar postane još gora nedavno na mestu logora Topovske Šupe je bila u planu izgradnja velikog tržnog centra. U civilizovanom i kulturnom svetu, bez obzira na religiju, pravo svakog mrtvog čoveka je da mu se obeleži grob. Mi grobove 17.000 Jevreja ne možemo da obeležimo jer su još uvek rasuti, sa izuzetkom par stratišta gde je nešto pronađeno, stoga posle 71 godine pošteno bi bilo, ako ništa više, obeležiti njihovo stradanje.

■ Okupljanje radi likvidacije i deportacije: Jevreji na Kalemegdanu, april 1941. godine

Pre neki dan sam saznao za jednu novu, a staru vest. Ponovo je formirana Komisija za gradnju Memorijalnog centra na mestu logora *Staro sajmište*. Ova Komisije ne samo da je re-osnovana nego i radi i planira, te je u pripremi Memorijalni centar na drugoj strani Save. Verovatno će već na samom početku mnogi sa čuđenjem ili ljutnjom dići obrvu i pitati s kojim pravom ja uopšte pišem i komentarišem ovakve stvari iz tamo neke Crne Gore, i šta se ja nepozvan u to mešam.

Svim *dizačima obrva* želim da objasnim svoje pravo – *pravo na mešanje u unutrašnja pitanja druge države* sam nažalost stekao preko 58 članova moje najuže porodice: Alfandari, Talvi i Albala. Njihova tragedija mi daje za pravo i obavezuje me da ove redove napišem bez ikakve dodatne dozvole. 71 godina je pošla od kad su se kapije ovog prokletog mesta - starog Sajmišta zatvorile. Bila je to godina 1944, a vi još 2015. raspravljate i odlučujete koji oblik Memorijalnog centra ćete sagrađiti.

Prvo bih želeo da vam objasnim, gospodo iz Komisije, da gradnja ovakvog centra neće zadužiti nas preostale Jevreje u Srbiji, s obzirom da se od naših predaka opljačkalo dovoljno da bi se ovakav centar sagrađio.

Kao drugo molio bih gospodu iz Komisije da ne menjaju istoriju, mada je to veoma isplativo, jer čak i monstrumi koji su sagrađili taj logor imali su za njega dva imena i dve namene. Prvi naziv je bio Jevrejski Logor Zemun, a koji je, kako mu ime samo kaže, bio namenjen dekontaminaciji i deratizaciji glavnog grada Beograda od Jevreja i Roma (ne svih Roma) ili kako se to narodski kaže, a zvuči jako simpatično i slatko, uklanjanje čifuta i cigana. Čak je i predsednik vlade, "gospodin" Nedić koga Srbija želi rehabilitovati, period istrebljivanja, znači između 41. i 44. nazivao *periodom mira*, i *periodom posle rata*. U vreme kada su sva beogradska pozorišta, kabareji, kafane i javne kuće (jedna od većih javnih kuća je bila u Sinagogi u Beogradu) radile punom parom da bi dočarale atmosferu mira i blagostanja moj narod, starci, žene, deca, bolesnici iz jevrejskih bolnica su gušeni i ubijani.

Posao je urađen sa nemačkom preciznošću, tako da je iz posleratnog Nedićevog Beograda poslata depeša za Berlin sa porukom da je Beograd čist od Jevreja. Kasnije, logor je preimenovan u Sabirni Logor, kroz koji su prošli partizani, komunisti, Srbi iz Bosne, Grci i Albanci. Kroz logor je prošlo oko 30.000 robijaša, od kojih je deset hiljada svoju političku, nacionalnu ili rasnu pripadnost platilo životom.

■ **Žrtva Nedićevog režima: Beogradski Jevrejin, april 1941. Godine**

Treće, Gospodo iz komisije, ne želim da vas zamaram istorijskim činjenicama i podacima koje vi isto tako dobro znate nego da vas molim da prestanite već jednom da nas delite, množite, spajate, razdvajate, sabirate i oduzimate. Imajte u vidu jednu stvar, dok oni pod zemljom ne budu imali mir, ni vi nad zemljom ga nećete imati. Bojim se da će za par godina autori ovakvih pisama da nestanu i da nove generacije neće ni znati da je tu, u samom centru prestonice, ubijeno, ma čak i par Jevreja iz Beograda, a kamoli na hiljade. Znate, nemački kamion za davljenje koji je stigao iz Berlina nije ostao u gradu Beogradu do 1944. godine, nego je po završetku svog posla – davljenju Jevreja, vraćen u Berlin. Gledam prenos sa komemoracije na stratištu Jajinci i kako reče jedan od uglednika tu je ubijeno 10.000 ljudi. Ovo ne sme da postane ustaljeni izraz. Naime, u Jajincima nije ubijeno deset hiljada nekakvih ljudi, slučajnih prolaznika – ti ljudi su imali svoju versku, nacionalnu ili političku propadnost, neki i jedno i drugo i treće i zbog toga su zverski ubijeni.

I na kraju poštovana gospodo iz Komisije, ne fasciniraju me autoriteti, koji dolaze iz sveta da kao gosti izjavljuju i podržavaju određene poteze, smatram da je žalosno da se o ovome još sastaju komisije, da se nestanak 17.000 naših sugrađana Jevreja toliko ispolitizovao. Siguran sam da ovo pismo mnogi od vas neće ni pročitati jer vas to i ne zanima. Cilj mog pisanja nije da promenim nešto, siguran sam da ni ne mogu, nije ni da utičem na vas jer siguran sam da ni to ne mogu... Jedino želim da moja deca i moji unuci kažu da im otac nije ćutke posmatrao sve ovo.

Moja savest je sada mirna, a vi gospodo iz komisije ne znam sta ćete sa vašom.

Jaša Alfandari, Predsjednik
Jevrejske zajednice Crne Gore

***Globalni Forum posvećen borbi protiv antisemitizma
Kongresni centar, Jerusalem
12-14. maj 2015.***

Global Forum for Combating Antisemitism (u daljem tekstu GFCA ili Forum) je najznačajnija i najveća konferencija ovog tipa, koja se održava svake dve godine u glavnom gradu Izraela. Ove godine GFCA održan je po peti put, uz najveći broj učesnika (800) iz 51 svetske države.

Pozvana sam na Forum od strane Ministarstva spoljnih poslova Izraela (MFA) na osnovu činjenice da na svom portalu imam sekciju koja se bavi antisemitizmom, kao i da sam aktivna u ovoj borbi na društvenim mrežama Facebook i Twitter, gde se pratiocima, osim na maternjem, obraćam i na engleskom jeziku.

Pre dolaska bila sam zamoljena da odaberem jednu od radnih grupa u čiji ću se rad uključiti. Odabrala sam grupu "Antisemitizam na internetu i društvenim mrežama" čiji su mentori bili aktivista Andre Oboler (Australija) i advokat i sekretar Bnai Brit za Kanadu, doktor David Matas.

Forum je održan u Kongresnom centru ICC uz maksimalne mere obezbeđenja, pogotovo prvi dan kada su se učesnicima, između ostalih, obratili:

Premijer Izraela Benjamin Netanjahu zatim Naftali Benet, gradonačelnica Pariza An Hidalgo, Ministar pravde SR Nemačke Heiko Mas i mnogi drugi.

Otvaranju su prisustvovali i mnogobrojni predstavnici diplomatskog kora u Izraelu, najistaknutiji članovi Ministarstva spoljnih poslova kao i ostali učesnici, među kojima je bilo i nekoliko lidera islamskih organizacija iz EU i Bliskog Istoka.

Radni dani su bili izuzetno intenzivni, posao i predavanja su trajali od 9-21h a tokom celog dana bili smo zauzeti kako panelima tako i aktivnostima u okviru radnih grupa. U mojoj grupi su se izuzetno istakli članovi britanske "BBC Watch" kao i aktivisti iz Anti Defamation League.

Boravak na Forumu sam iskoristila da sa što više ljudi podelim ispričam priču o Jevrejskog zajednici Crne Gore, Maharu i našim aktivnostima. Sa mnogim aktivistima koje sam upoznala sam u email i Facebook kontaktu, svi su jako zainteresovani za ono što se događa na Balkanu, ali i za našu Zajednicu.

Druge večeri je bila upriličena svečanost, te je dodeljena nagrada Abrahamu Foksmanu (Anti Defamation League), a nagrada je jedna od najviših priznanja koje dodeljuje država Izrael, a plaketu je potpisao Ruvel Rivlin predsednik Izraela. Takođe, prisutnima se obratio i glumac i aktivista Edvard Džejms Olmos, koji se aktivno bori protiv govora mržnje u Americi, i želi da snimi film koji za temu ima antisemitizam.

Foksman je dobio najveći aplauz prisutnih, uz velike ovacije. Od poznatih ličnosti, ove večeri su se skupu pridružili i Hilel Neuer (UN Watch) kao i Rabbi Shmuley najuticajniji američki

rabin. (Shmuley je neposredno posle foruma u Njujorku organizovao svoj tradicionalni susret "This World" čiji su počasni gosti Sheldon Adelson, Eli Vizel, senator Ted Kruz, Ser Ben Kingsli...)

Treći dan je bio posvećen zaključcima radnih grupa, gde sam ja dala svoj doprinos, uz dogovor da ćemo finalni akcioni plan dostaviti do sedam dana po završetku Forumu. Tokom ručka imala sam čast i zadovoljstvo da se upoznam i komuniciram sa gospodinom Karlom Fajferom, novinarom iz Austrije o čijem je životu snimljen i dokumentarni film. Mnogi su prilazili da mu se jave sa velikim uvažavanjem. Dok smo ručali govor je održao i Dan Šapiro, američki ambasador u Izraelu, koji se ponovo pozvao na neraskidive veze dve države. Fajfer mi je rekao da obratim pažnju na sledećeg govornika.

Na scenu je stupio Robert Solomon Vistrič iz instituta Simon Vizental koji je, posle svog govora celu salu digao na noge - aplaudirali su mu duže od pet minuta što je bio i apsolutni vrhunac konferencije. Vistrič, stručnjak iz oblasti antisemitizma i autor najznačajnijih knjiga na ovu temu, pričao je o novim i starim mržnjama koje prete Jevrejima širom sveta, o idealizaciji "palestinskog pitanja" od strane intelektualaca sa tzv. "nove levice" itd. Činjenica da je bio direktan, bez imalo diplomatskog uvijanja koje je karakterisalo obraćanja njegovih prethodnika, zaista je ostavilo impresiju na sve prisutne.

Robert Wistrich

Dva dana kasnije, dok sam još uvek bila u Izraelu, pisala sam Ministarstvu i zamolila za transkript ovog govora. Dok sam u Gugl ukucavala njegovo ime, ne bih li ispravno ispisala prezime i titulu, shvatila sam da je samo jedan sat pre toga iz Rima stigla vest da je profesor Vistrič preminuo od srčanog udara, pred drugu konferenciju na kojoj je trebao da učestvuje.

Mi, prisutni u sali smo imali priliku da svedočimo poslednjem govoru autora kapitalnog dela "The longest hatred".

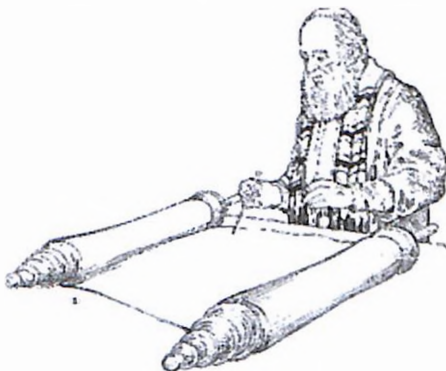
Zatvaranje konferencije je proteklo u znaku zaključaka 12 radnih grupa.

Konferenciju je zatvorio Robert Singer (WJC).

Aktivnosti vezane za Forum i dalje traju. Tri moja predloga (*o organizovanju zajedničkih platformi na društvenim mrežama u borbi protiv antisemitizma, o osposobljavanju lokalnih jevrejskih zajednica za borbu protiv govora mržnje na internetu kao i finansiranje ovakvih aktivnosti od strane evropskih država i nadležnih ministarstava*) su uvrštena u zvanični document naše radne grupe, a ovaj dokument se, kao akcioni plan, sada šalje kao preporuka svim zainteresovanim stranama i smatra se zvaničnim stavom Forumu.

Pomenuti govor Roberta Wistricha kao i mnogi drugi video zapisi sa Globalnog foruma su sada na YouTube, i ovo vrlo lako može da se nađe i pogleda.

Jelena Đurović, novinar, publicista, potpredsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore

Priča mr Danijele Medojević, psiholog-psihoterapeut, profesor na Fakultetu dramskih umjetnosti na Cetinju

Plač duša

Posvećujem ovu priču mojoj baki koja me je naučila da su najistinitije neizgovorene riječi

■ Rabin

Rano je jutro, Beograd još drijema, u taksiju neka lijepa muzika. Radujem se danu koji je ispred mene. Očekuje me seminar sa jednim od napoznatijih evropskih Gešalt psihoterapeuta. Njemac, začetnik jednog od pravaca u psihoterapiji. Stižem u centar grada, izlazim iz taksija i biram mjesto za prvu jutarnju kafu. Jun je mjesec i mirišu lipe. Namještam se u udobnu stolicu i dok čekam kafu prelistavam materijal za seminar. Gospodin koji će tog dana održati predavanje ima šezdesetak godina i živi u Minhenu. Potiče iz mnogobrojne porodice, ima sedmoro braće i sestara. Iz nekog neobjašnjivog razloga, papiri mi ispadaju iz ruke i počinje da duva vjetar. Munjevitom brzinom misli same slažu kockice...Ako je tako velika porodica mora da su njegovi roditelji bili nacistički orijentisani...Istovremeno se pitam šta mi je, zašto o tome mislim...tako je lijepo jutro.

Imala sam oko deset godina kada sam na naht-kasni pored bakinog kreveta vidjela knjigu na čijim koricama je bila fotografija neke žene. Uzela sam knjigu i gledala u lice te žene. Baka je ušla, sjela na divan i uzela me u krilo. „Daša,

to je Golda Meir“ , prošaputala je, „ bila je izuzetna žena , jednog dana ću ti ispričati“. Taj dan nikada nije došao. Rasla sam pored nje u oblačku nekog drugačijeg svijeta , sa običajima za koje ću tek kasnije saznati da su bili jevrejski. Niko o tome nije pričao , previše je bilo patnji u porodici za vrijeme Drugog svjetskog rata, partizani, četnici, zatvori, ali, niko nije pominjao logore i niko nije pominjao bakinu porodicu. Život mi je u jednom trenutku doveo , kako to obično i biva, jednu vremešnu gospodju, daljnju rođjaku , koja mi je ispričala da je bakina sestra (za koju opet niko u našoj porodici nije znao) umrla vrlo mlada i da je bila udata za Jevrejina. Istina je pokucala na vrata.

Bliži se vrijeme početka seminara. Ulazim u veliku salu, stolice su poredjane u krug. Poznata lica dragih kolega i kolegica, osmjesi , zagrljaji. Čekamo da dr. Miler dodje. Ulaze plave oči u prostor i seminar počinje. Negdje tokom popodneva imali smo zadatak da odaberemo jedan od listova papira koji su bili poredjani po podu . Na poledjini su bili crteži koje nismo mogli vidjeti. Ustajem i biram nasumice, intuitivno. Uzimam papir i idem ka svojoj stolici. Na papiru je crtež starog rabina koji u pogurenom položaju sjedi za stolom i piše. Prestajem da dišem. Ne znam zašto. Vrlo brzo sam shvatila. Ne svojom voljom , već voljom besomučne snage duša koje su bile oko mene. Kada je došao red na mene da kažem svoju asocijaciju na crtež ja nisam mogla da govorim. Mogla sam samo da gledam u dr. Milera. On je gledao u mene i na engleskom jeziku samo započeo rečenicu „ Da li su vaši...?“ i onda je začutao. Gleda on u mene, gledam ja u njega. Gledamo se u oči. Tišina koja može nožem da se reže. Naš pogled postaje vanvremenska pozornica i svi su tu. Njegovi i moji. Ljudi oko nas u krugu plaču iako niko ne zna šta se u stvari dešava. Plačem i ja. Plače i dr Miler. Ostajemo zarobljeni u pogledu nekoliko minuta. Opraštamo jedno drugom , nemušto i snažno u ime svih onih koji su koliko juče bili žrtve. I biće zauvijek. I nijedno vrijeme neće umanjiti bol . I nijedna rečenica neće promijeniti smisao. Dr Miler ustaje, ustajem i ja. Ustaju i ostali. Spontano se približavamo i stapamo u jedan veliki zagrljaj. Taj zagrljaj je pobijedio tog dana. Pobijedio je zbog istine koju niko nije morao da izgovori . Desilo se i dešavaće se. Dok je svijeta i vijeka. Uvijek

će biti traženi i pronalazeni oni kojih više nema i uvijek će biti tu i uvijek će se naći neko ko će umjesto njih nositi upaljenu svijeću, ne da se ne zaboravi i ne da se zapamti, već da svjetlo bude zauvijek upaljeno za sve one u čijim se očima ugasilo bilo kada i bilo gdje.

Mr Danijela Medojević

POGLED NA EVROPU

Evropa – surova realnost

Kažu da je Evropa najljepši kontinent na našoj Planeti. Slažem se, Evropa ima istoriju, kulturu, bogatstvo, ali isto tako ima mentalitet destrukcije i razaranja. Koliko se samo čovjek trudio da stvori i sagradi jedan Prag, Pariz, Rim, Sevilju, Veneciju, Dubrovnik, a samo jedan trenutak divljaštva i slabosti je trebao da navedeni gradovi kao i mnogi drugi, cijele države i narodi nestanu u ratnim viorima kojih je baš u toj Evropi bilo na pretek. Mnogo je razloga zbog čega su ratovi vođeni, zbog čega su ljudi kretali jedni na druge. Evropskim rijekama tekla je krv nevinih dugo, dugo ...

Možda je u početku bila želja za osvajanjem i pridobijanjem većeg bogatstva, možda zbog stalnog rivalstva susjednih naroda, ali najviše zbog netrpeljivosti prema jednom narodu, narodu kojeg su smatrali krivcem za sve nedaće ... zbog Jevreja.

U posljednjih 2000 godina Evropa je imala na stotine ratova i pogroma, njeno stanovništvo je desetkovano stalnim bolestima, njeni gradovi razarani čestim zemljotresima. Nakon svih tih događanja Evropa se budila i postajala sve jača, ljepša i snažnija. Mnogi su osvajači pohodili evropske zemlje i ostavljali svoj uticaj na kulturu, običaje i arhitekturu. Ono što Evropa nikada nije naučila jeste da poštuje različitosti, da njeguje suživot nespojivog, jednostavno Evropa je ostala zatvorena kula u koju su svi dobrodošli, u koju svi mogu da stanu, ali samo do jednog časa, dok to odgovara “konzervativnim krugovima” koji ovaj kontinent vode u propast i tamu.

Mnogi su narodi živjeli i nestajali sa evropske Zem-

lje, mnogi su se asimilirali sa osvajačima i tako preživljavali ... na milijone ljudi je Evropa zaboravila i žrtvovala. Evropska zemlja je natopljena krvlju i pocinje da se suši, da vene ...

Mentalitet i razmišljanje ljudi se nisu mnogo promijenili unazad 500, 1000, 2000 godina, želja za što većim bogatstvom, za tuđom imovinom, za svim onim što sami ne mogu da stvore, naprave ili sagrade. Moderna civilizacija je nastala u Evropi, na kostima nevinih, na grobljima pravednika. Francuska, Španija, Njemačka, Poljska, Italija, Engleska su evropske zvijezde koje su u mnogo čemu bile prekretnice za svjetsku istoriju, industriju, kulturu ali koje su isto tako najviše zla nanijele čovjeku.

Evropa kao konzervativna kula nestala je nakon II Svjetskog rata. Godine ubrzanog prosperiteta, razvoja, bogatstva jednim dijelom zaslužne su da „primitivna Evropa“ utone u dubok san i da se čovjek ponovno osjeća slobodnim u Njoj. Ali samo kratko nažalost ... Svijest ljudi je takva da se na nju veoma lako može uticati, sa njom manipulirati što za rezultat ima ponovno buđenje primitivizma u onoj najgoroj varijanti, varijanti koja ima za cilj borbu za opstanak, odnosno uništenje svega što je drugačije.

Svjedoci smo ovih dana ponovnih vjerskih tenzija u zemljama Evrope. Osnovna meta je ponovno narod koji je Evropljanima donio prosperitet, napredak, jednu posebnost u svakom gradu, državi u kojem žive. Već je Evropa uništavala ovaj narod više puta, za sve svoje mane, nedostatke Evropa je kažnjavala one koji su bili različiti, one koje su živjeli stoljećima pored njih ali koje ta ista Evropa nikada nije prihvatila kao svoje. Od Rusije, preko Poljske, Mađarske, Rumunije, Njemačke, Francuske, Španije na milione pripadnika ovog naroda je nestalo, uništeno preko noći na najsuroviji način kao da se radi o životinjama a ne o ljudima.

Surova je Evropa prema čovjeku koji poštuje Šabat, koji vjeruje u Toru, koji marljivo radi i stvara, koji se svojim radom uzdigao iz učmalosti i onih okvira koje su postavili „konzervativni krugovi“, Evropa se ponovno okomila na Jevreje ... ponovno se javljaju stereotipi „umrla mi krava – kriv je Jevrejin“, „ove kiše i zemljotrese

su izazvali Židovi“, „ne mogu da živim zbog kamata i kredita – prljavi Čifuti su vlasnici banana“ itd.

Vjerovatno se neće mnogi složiti sa mojim razmišljanjem ali duboko u srcu znamo da je Evropa, surova realnost za Jevreje, kako danas tako cijelim tokom istorije koju znamo. Pogromi u Rusiji, Litvaniji, Poljskoj, Francuskoj, Španiji, kolektivno uništavanje Jevreja po evropskim gradovima, selima, Aušvic i gasne komore širom Evrope, Kraljica Izabela, Rimljani ...i mnogo činjenica i imena koje nisam navodio, više nego realno, više nego surovo !!!

Pariz i Francuska su početak novog stradanja i žrtve Jevreja, vjerovatno je tačna konstatacija da se istorija ponavlja. Samo se nadam da će ovog puta Jevreji koji pripadaju „konzervativnim krugovima“ u Evropi, svoj narod poštediti, a ne ga žrtvovati kao za vrijeme kraljice Izabele, Staljina, Hitlera ...

Prag, Pariz, Beč, London, Rim su sve ono što predstavljaju samo ako u njima žive Jevreji, bez njih svi su ti gradovi bezlični i pusti, sasvim obični. Draga Evropo probudi se i oslobodi se lanaca, raznolikost, različitost su tvoje bogatstvo, tvoje srce, ne dozvoli da ti ponovno prokrvare stare rane.

Mr. Sc. Slaven Radimiri Levi, član
Jevrejske zajednice Crne Gore
(napisano jedne vedre bokeške noci ...)

Gradovi Evrope - Prag

-zarađivanje i bogaćenje na uspomenama ljudi koji su nestali u gasnim komorama-

Volim da putujem, iskreno često putujem i već neko vrijeme vidim trend obogaćivanja i zarađivanja ogromnih svota novaca na uspomenama ljudi kojih više nema, koji su mučki ubijani u pogromima, ratovima ... Evropski gradovi su razvili poseban turistički proizvod u kojem se posjetitelji i turisti vode u obilazak jevrejskih kvartova, galerija, muzeja koji su otvoreni i restaurirani samo iz jednog cilja – ostvarivanja zarade.

Razmišljam da su u ovolikoj mjeri poštovali Jevreje nekada, ne bi se desio Holokaust, ne bi bilo Sajmišta, Treblinke, Jasenovca ... Jer vjerovali ili ne, sada o Jevrejima, njihovoj kulturi, tradiciji, uspjehu u društvu govore sa velikim pohvalama, ili je to sve zamotano u rukavicama sa jednim ciljem, ostvarivanje zarade a pravo mišljenje drže za sebe. No, možda i griješim, možda su se Evropljani promijenili ???

Nesporo je da su Jevreji izgradili Prag, Berlin, Beč, Budimpeštu, Rim, Veneciju, Toledo, Granadu, Istanbul ... mislite da je preuveličana moja konstatacija da su izgradili ove gradove??? Evo vam dragi čitaoci pojašnjenja. Prag prije Jevreja je bio običan grad u srednjoj Evropi, koji se gradio u blizini Vltave i na padinama Male strane, trgovina je bila u začetku, za sve se pitala konzervativna Rimokatolička crkva, pravdu i zakone provodili su podanici kraljeva. Jevreji su se prvo naselili oko 965. godine, masovnije 1090. godine. Nisu se mogli naseliti u gradu nego su ih "smjestili" malo dalje u blizini Vltave a daleko od grada, nekoliko stotina metara dalje, na mjestu gdje se odlagalo smeće, raspadale uginule životinje. Danas, eto simbolike ovaj dio grada Josefov, predstavlja sami centar Praga.

■ Sinagoga u Pragu

■ Sinagoga u Pragu

Jevreji nisu bili dostojni da žive u gradu nego van njega, ali Jevreji su bili snalažljivi, vrijedni, radni, i polako su grad doveli kod sebe tako da je njihov kvart ostao u centru. Ovako je dragi čitaoci bilo u svim navedenim gradovima, sem u Španiji i Portugalu, gdje su Jevreji sa Muslimanima izgradili gradove koje su hrišćani kasnije posvojili. Tako su za vrijeme velikih ekonomskih kriza Jevreji spašavali Prag, pomagali svojim susjedima, investirali u nove izume, nove projekte, investirali u industriju.

Česi su ih prihvatili, tako da je Jevrejska Zajednica grada posebno od 15 do 19 vijeka bila među najvažnijim i najistaknutijim u gradu. Jevreji su Pragu dali neizmjeran pečat u muzici, graditeljstvu, kulturi, industriji (gotovo sva industrija stakla, porcelana, piva je bila u jevrejskim rukama), književnosti, nauci itd.

Nesporo je da je Prag krasan grad i da ga vrijedi posjetiti, i već kada ste u njemu obavezno treba proći ulicama Josefova ... Doprinos Jevreja Pragu, vidi se gotovo na svakom koraku, na zgradama na glavnom trgu vide se uklasane Davidove zvijezde, isto tako na tornjevima kojih ima pregršt, Davidove zvijezde ponosno stoje, sijaju nad Pragom. Na zgradi pozorišta, koncertnim dvoranama, pa čak i u nekim restoranima možete na vitražima vidjeti Menoru, Davidovu zvijezdu ili neki drugi simbol praških Jevreja (priča o Golemu).

U ovom dijelu Praga je bilo sjedište Praškog Univerziteta, Filharmonije, Opere kao i glavna gradska knjižnica. Danas ovaj dio Praga uz Vltavu a odmah do glavnog gradskog trga i Karlovog mosta predstavlja lijepo sačuvanu priču o Jevrejima koji su živjeli u Pragu sve do Holokausta, jer u tom krvavom vihoru stradalo je 90% praških Jevreja. Danas tamo živi nekoliko desetina preživjelih i njihove porodice i nešto malo ruskih Jevreja koji su nakon 1991. godine napustili matičnu zemlju. U obilazak Josefova su sinagoge koje ponosno stoje i broje stotine godina, groblje najljepše na svijetu.

■ Jevrejsko groblje u Pragu

Ulazim u Pinkas Sinagogu, memorijalni muzej Praškij Jevreja, na zidovima ispisana gotovo sva imena ubijenih Jevreja ovog grada u Holokaustu, muzika škrife vozova, slike ubijene djece ... ne mogu da dođem do daha, velika je gužva, mnogo ljudi dolazi razgledava, niko ne priča, svi šutimo ... da li možemo vjerovati da se ovo desilo, stalno postavljamo to pitanje.

Iz nje ulazim na „ono groblje“ i stajem sa strane, posmatram tu gomilu, kolonu ljudi ... neki se smiju, piju sokove, grickaju hranu, neki slikaju nadgrobne spomenike ... Koristim priliku i slušam jednog vodiča kako objašnjava turistima ... čujem da ovdje ima 12 slojeva grobova, da su se Jevreji zakopavali ovdje od 13 do sredine 16 vijeka, da ima više od 20.000 spomenika ... mislim u sebi pa koliko je Jevreja uopšte živjelo u ovom gradu tokom istorije ... i evo odgovora,

mного, u nekim procentima iskazano Jevreji su od 12 vijeka pa sve Holokausta, činili od 10 do 20 % stanovništva ... Danas Prag ima oko 2 miliona stanovnika, a broj Jevreja je negdje oko 2000, dakle svega 0,1 %. **No to je realnost današnje Evrope.**

To međutim ne smeta preostalim i preživjelim Jevrejima, da sa gradom Pragom zarađuju na uspomenu ljudi kojih više nema. Iskreno zgražavam se od pomisli da se na osnovu desetina hiljada ubijenih, hiljade djece i žena zarađuju ogromne svote novca. Znam, kazat ćete pa dio tog novca ide u održavanju Josefova, sinagoga, galerija, muzeja i svega ostalog JEVREJSKOG u Pragu ... slažem se ali način i red postoji za sve pogotovo za ovakav vid posla, obrta ili kako ga god nazivali.

Nije Prag jedini, mnogi – mnogi gradovi danas svoj turistički razvoj baziraju na istoriji Jevreja koji su nekada živjeli, kojih više nema ... a ja se pitam zbog čega? Gdje su bili ti građani Praga i ostalih gradova kada su Jevreje tjerali iz stanova, kuća, rušili im radnje, pljuvali po njima, gazili ih ... gdje su bili? Jer da su se makar potrudili da zaštite svoje Jevreje kao Danci, imali bi pravo da zarađuju na njihovim uspomenu ... bilo bi podnošljivo, moralno ne u potpunosti, ali podnošljivo.

Šetam Pragom, obilazim Špansku sinagogu, ulazim u Kafkin muzej, odlazim do fantastične Jeruzalemske sinagoge, najnovije u gradu iz 18 vijeka ... vraćam se na Karlov most, slušam o Golemu, pa priču o Hani Jevrejki koja se sa svojim izabranikom utopila u Vltavu i sakrila na njenom dnu ... gledam katedralu, mnoge crkve ... zbilja sam oduševljen ovim gradom, sa njegovom istorijom. Samo mi eto jedna mala stvar smeta, a to je nepravda prema Jevrejima ...

S. R. L.

IZ STRANE ŠTAMPE

Helen Mirren prima nagradu Svjetskog jevrejskog kongresa za ulogu u filmu "Žena u zlatu"

Predsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa Ronald S. Lauder uručio je priznanje Svjetskog jevrejskog kongresa, dobitnici Oskara, glumici Helen Mirren, za ulogu u filmu "Žena u zlatu". Događaj je upriličen u Njujorškoj Neue Galerie. Ovo priznanje se dodjeljuje istaknutim pojedincima, za rad u ime Jevreja.

Događaj, koji su obilježili Miren i Lauder, je proslavio glumičinu odlično odigranu ulogu Marije Altman, žene austro-američkog porijekla, koja je, svojom borbom protiv Austrijske vlade, da povрати pet slika Gustava Klimta – uključujući i poznati "Portret Adele Bloch-Bauer I", zvani "Žena u zlatu", a koje su nacisti za vrijeme Drugog svjetskog rata, ukrali njenoj porodici, bila u centru medijske pažnje.

1938. slika je bila među ostalim koje su nasilno oduzete od zakonitog vlasnika, Adelinog muža Ferdinanda, koji je bio Jevrej. Nakon povraćaja slike, Mariji Altman 2006. godine, kupio ju je Ronald Lauder i sada je izložena u Neue Galerie na Menhetnu.

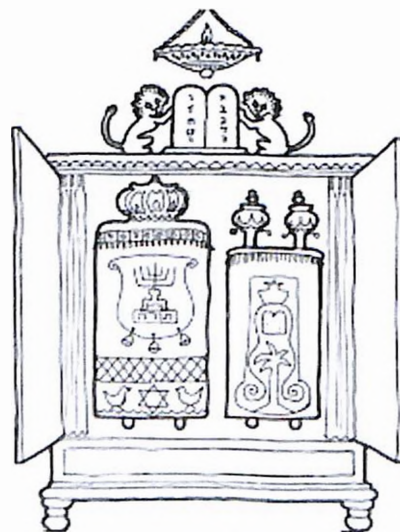
"Biti dio ovog filma i očuvanja nasleđa Marije Altman, bilo je izuzetno iskustvo, od samog početka", rekla je Helen Mirren. "Veoma sam uzbuđena što primam ovu nagradu od Svjetskog jevrejskog kongresa, organizacije koja radi tako važan posao, u cijelom svijetu, zastupajući prava Jevreja."

"Istorijat slike 'Žena u zlatu' dokazuje ogromnu patnju, bolne gubitke, dugotrajnu nepravdu, kroz koju su mnogi Jevreji prošli za vrijeme dvadesetog vijeka", rekao je Lauder. "Kroz ovaj film, publika može da upozna drugi dio priče o naciističkoj pljački umjetničkih djela: poslijeratna pohlepa za umjetničkim djelima, od stane vlada i muzeja, ignorantno je nastavila nacistički lopovluk, sakrivanjem umjetnina od zakonitih vlasnika ili njihovih nasljednika a i boreći se preko suda, protiv žrtava, da zadrže umjetnička djela."

"Zahvaljujući izvanrednoj izvedbi Helen Mirren – koja je zaista dovela ovo pitanje do usijanja – međunarodna publika će saznati o ovom nasleđu iz Drugog svjetskog rata, a koje mnoge vlade i muzeji još nisu riješeli kako treba."

Svjetski jevrejski kongres, koji predstavlja jevrejske zajednice u 100 zemalja, širom svijeta, ima, decenijama, ključnu ulogu u restituciji holokaust – ere, u cijelom svijetu i vodeću ulogu u vraćanju umjetničkih djela opljačkanih od strane nacista.

22. jun 2015, New Yourk
WJC News Update

Lauder: Lekcija iz Srebrenice je da ne možemo mirno posmatrati pokolj nedužnih ljudi

09 Juli 2015

Na dvadesetogodišnjicu masakra više od 8000 bosanskih Muslimana iz Srebrenice, predsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa Ronald S. Lauder je pozvao svijet da učini mnogo više protiv neprekidnog pogubljenja nevinih ljudi u mnogim zemljama, posebno na Srednjem istoku.

■ Masovna grobnica kod Srebrenice

Lauder je izjavio: "Danas, jevrejski narod žali žrtve masakra u Srebrenici iz 1995. godine, besmislenog pogubljenja hiljade i hiljade muškaraca i dječaka koji su ubijeni samo zato što su bili bosanski Muslimani. Kako se sve ovo dešavalo pred očima vojnika Ujedinjenih Nacija, trebao bi da bude određujući momenat za međunarodnu zajednicu. Ali, s obzirom na dešavanja, kojima smo danas svjedoci, na mnogim mjestima, pitam se da li je svijet zaista naučio lekcije iz ovog događaja".

"Ono što se dogodilo prije dvadeset godina u Srebrenici dešava se ponovo danas, u mjestima kao što su Sirija, Irak ili Nigerija. Svijetu su poznata sva ta zvjerstva, ali suviše često, svijet prećutno ili na brzinu prelazi preko njih – dok se ne desi sledeći masakr.

"Lekcija iz Srebrenice je da ne možemo samo pasivno da posmatramo pogubljenje ljudi od strane genocidnih snaga. Važno je počiniocima privesti pravdi, kao što je bilo poslije Srebrenice, sa određenim uspjehom. Ali prije svega, još

je važnije spriječiti takve masakre. Moralna je obaveza reagovati na vrijeme i koristiti jake snage protiv onih koji planiraju ili izvršavaju genocid."

"Danas, mi žalimo za hiljadama muškaraca i dječaka koji su tako svirepo ubijeni u Srebrenici, u julu 1995 godine, i za ostalih 200.000 žrtava građanskog rata u Jugoslaviji, devedesetih. Neka počivaju u miru," rekao je Lauder.

U julu 1995. godine, bosanske srpske snage zauzele su oblast oko Srebrenice u istočnoj Bosni, uprkos tome što je ta oblast imala status „sigurne zone“ Ujedinjenih Nacija. Više od 8,000 muškaraca i dječaka Muslimana odvojeni su od žena i djevojčica i onda su sistematski ubijani u serijskim masakrima. Njihova tijela su bačena u masovne grobnice. To je bilo najstrašnije masovno ubijanje na tlu Evrope, od završetka Drugog svjetskog rata".

"Nema sumnje da su zločini počinjeni u Srebrenici, po svojoj prirodi genocidni. Iritira to što svi stalni članovi Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija nisu spremni da iskažu ono što je očigledno," dodao je predsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa.

Photo credit: Srebrenica360.com

WJC News Update- World Jewish Congress

Pomozite da slavimo jevrejsku kulturu SVUDA

Jedva čekamo da objavimo SJK SVUDA - Jevrejske zajednice Svjetski digital foto album.

Nadamo se da ćete sa nama razmjenjivati fotografije iz jevrejskog života, običaja, tradicije, umjestnosti i arhitekture ili čega drugog što vas čini ponosnim da ste Jevrej. Mi ćemo odabrati i postaviti fotografije za koje mislimo da najbolje ilustruju jevrejski život u zajednicama širom svijeta.

Bilo da ste na odmoru, hiljadama milja daleko od divnih sinagoga u vašim zajednicama, vaša fotografija će služiti kao važan podsjetnik zbog čega je rad Svjetskog jevrejskog kongresa tako bitan, danas.

SJK SVUDA Jevrejske zajednice Svjetskog digitalnog foto albuma biće dostupne širom svijeta, uskoro.

Potrebna nam je vaša pomoć da izgradimo svjetski najveći foto-album, slaveći naše jevrejsko nasleđe.

Molimo da imate na umu da će sve fotografije biti pregledane od strane SJK, da budemo sigurni da su odgovarajuće i u skladu sa parametrima SJK SVUDA, prije nego što budu istaknute. Slike će biti izabrane po nahođenju Svjetskog jevrejskog kongresa

WJC News Update - World Jewish Congress

Njemački predsjednik Joachim Gauch otvara Makabijadu u Berlinu:

“Ponosan sam što će naša zemlja i ovaj grad biti domaćini najvećoj jevrejskoj manifestaciji u Evropi”.

■ Sa otvaranja Makabijade

Na Makabijadi učestvuje više od 2000 takmičara iz 26 zemalja koji će se takmičiti u 19 sportskih disciplina. Izraelska delegacija je najveća, a zatim slijedi tim iz UK.

Ceremonija otvaranja, kojoj je prisustvovalo 15 000 ljudi, je održana na berlinskoj ljetnjoj pozornici Valdbine, koja je sastavni dio Berlinskog Olimpijskog kompleksa.

Gauch je naglasio simboliku održavanja Jevrejskih sportskih igara na mjestu koji su izgradili

nacisti, i u godini kada se obilježava 50 godina od uspostavljanja diplomatskih odnosa između Njemačke i Izraela.

Ovo je prvi put da se neko takmičenje jevrejskih sportista održava u zemlji koja je odgovorna za najveći genocid tog naroda u njegovoj istoriji.

Otvaranje stadiona 1936. bio je događaj za pamćenje i uprkos tome što je to bilo u potpunoj suprotnosti sa duhom Olimpijskih igara, inauguracija je tada obilovala vojnom simbolikom u vrijeme dok se Adolf Hitler pripremao za ratni pohod.

“70 godina nakon oslobođenja od nacionalsocijalizma... vrijeme je da pokažemo Europi i svijetu da jevrejski život opet cvjeta ovdje i da smo postali čvrst i pouzdan dio njemačkog društva”, rekao je Alon Meyer, predsjednik njemačkog odbora Makabijade.

Te su igre prvi put bile organizovane početkom 20. vijeka, kada je pojava antisemitizama u evropskom sportu potakla jevrejsku zajednicu da utemelji vlastitu platformu za sportska takmičenja.

Izbor berlinskog Olimpijskog parka za održavanje igara važan je zato što je Jevrejima bilo zabranjeno da nastupaju na Olimpijskim igrama 1936. u svojstvu njemačkih predstavnika, ali i zbog činjenice što su zamisao da se Makabijada održi u Berlinu odbacile starije generacije Jevreja.

No “mlađi naraštaj na kraju je pobijedio”, istakao je Meyer.

Ministar inostranih poslova Frank-Walter Steinmeier je rekao „Sama činjenica da su Jevreji odlučili, da 70 godina posle holokausta, izaberu Berlin za mjesto održavanja svojih igara je izuzetna čast”.

„Ponosni smo i zahvalni na ovom izuzetnom znaku povjerenja”.

30. juli 2015.
European Jewish Press

Još jedna slika iz Gurlitovog skladišta će biti vraćena nasljednicima

Još jedna slika Kamila Pisaroa, koju su nacisti ukrali, a koja se do skoro nalazila u riznici pokojnog kolekcionara Cornelijusa Gurlita, biće vraćena nasljednicima pravih vlasnika.

Radna grupa zadužena za provjeru porijekla 1500 radova ostalih iza pokojnog Gurlita, koji je umro u maju 2014. već je pronašla da su radovi Maksa Libermana, Henrija Matisa i Karla Spitzvega ukradeni. Ugovor o restituciji su potpisali prošlog mjeseca.

Iz Ministarstva kulture je takođe saopšteno da je Pissaroova slika „Pogled na Senu sa ponta Neuf sa Luvrom u pozadini“ je takođe bila ukradena. U kontaktu su sa nasljednicima pravih vlasnika slike. Njihov identitet nijesu otkrili sa ciljem da se restitucija što prije završi.

■ Jedna od ukradenih Pissaroovih slika

Švajcarski muzej koji je prihvatio Gurlitovu kolekciju je potvrdio da će im omogućiti da svaka slika za koju se utvrdi da je ukradena bude vraćena Jevrejima odnosno njihovim pravih vlasnicima.

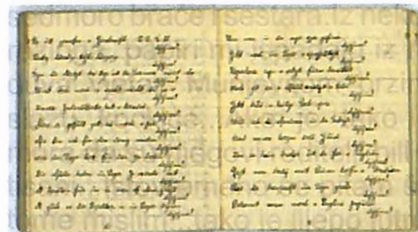
02. april 2015.

WJC News Update - World Jewish Congress

Pronađena Hagada u dnevniku žene koje je preživjela holokaust

Istraživački odjel muzeja „Yad Vashem“, je pronašao rukom ispisanu Hagadu u dnevniku Regine Honigman, zatvorenice nacističkog radnog logora Gabersdorf u Čekoslovačkoj, koja je radila u fabrici lana. Honigmanova je imala čitavo vrijeme dnevnik, a u isto vrijeme ga je koristila za molitve, da piše pisma koja nikada nije poslala, a služio joj je i kao improvizovana Hagada. Dnevnik sadrži poeziju i citate drugih zatvorenica iz logora. Kada je ćerka Honigmanove poklonila dnevnik Muzeju, 2005.g, istraživački centar je pokušao da pronađe 40 žena, čija se imena pominju u dnevniku. Hagada ispisana na stranicama dnevnika Honigmanove, preinačila je molitvenik da predstavi iskustvo žena u logoru.

„Avadim Hayinu: Jedanput smo bili robovi u Egiptu, a sad ponovo u Gabersdorfu,“ Napisala je Honigman. „Kroz istoriju imali smo tvoju milost da nas ne progutaju... Dan trijumfa će stići u Gabersdorf. Kapije će se otvoriti i kroz njih će izaći tužna, usamljena i izmrcvarena rulja, Chevra“. Honigmanova je rođena 1918.g. u Zawierce (Zaverce) u Poljskoj. Ona i brat su preživjeli rat. Posle rata je živjela u Australiji. Umrta je 1992.

■ Dnevnik „Hagada“ Regine Honigman

08. april 2015.

WJC News Update - World Jewish Congress

Knjigovođa iz Aušvica“ osuđen na 4 godine zatvora zbog saučesništva u ubistvu 300,000 mađarskih Jevreja.

Berlin---(EJP) Oskar Groening, devedeset četvorogodišnji, bivši staržar iz Aušvica, je osuđen na 4 godine zatvora, po odluci suda u Njemačkoj zbog učestvovanja u ubistvu 300,000 mađarskih Jevreja 1944.godine.

■ Groening kao pripadnik SS-snaga

Groening je nazvan „knjigovođa Aušvica“ zbog njegove uloge u sakupljanju prtljaga i dragocjenosti pristiglih Jevreja u logor između maja i juna 1944.

Čovjek koji je izjavio da je nadgledao prikupljanje stvari zatočenika i osiguravao njihove vrijedne stvari i novac kako bi bile odvojene i poslate u Berlin, saslušan je ekspresno i osuđen posle 21/2 mjeseca suđenja.

Predsjedavajući sudija Franc Kompisch je rekao da je Groening rođen u drugačijem vremenu, odrastajući posle Prvog svjetskog rata u Njemačkoj u desno orijentisanoj porodici, u društvu gdje su Jevreji tretirani kao opasnost po državu. Groening se pridružio SS snagama po svojoj sopstvenoj volji iako je imao i mnoge druge opcije.

„Nijeste željeli da ostanete po strani,“ rekao je Kompisch Groeningu, koji je pažljivo slušao sudijino obrazloženje suđenja više od devedeset minuta. „Željeli ste da budete tamo.“ U svom poslu u logoru smrti, po kojem su ga

prozvali „knjigovođa Aušvica,“ Kompisch je rekao Groeningu da je bio dio „mašinerije smrti,“ pomažući da logor funkcioniše i posebno u sakupljanju ukradenog novca od žrtava da bi pomogao ostvarenju nacističkih ciljeva.

„Iako je tačno znao šta se dešavalo u logoru, nije htio otići iz njega, što bi vjerovatno značilo da mora služiti na smrtonosnom Ruskom frontu“, rekao je Kompisch.

„Ovdje se samo radilo o hrabrosti i ličnoj odluci“, rekao je. „Odlučio si se za posao gdje je mogućnost za tvoju smrt bila relativno mala.“

Na desetine preživjelih iz logora Aušvic i njihovih rođaka je prisustvovalo suđenju kao ko - tužitelji što njemački zakon dozvoljava, iako niko od njih nije prisustvovao presudi. Jedan od preživjelih je došao iz Berlina na suđenje. „Bio sam u Aušvicu dvije godine“. rekao je 94-nji Leon Schwarzbaum. „Ovo je veoma važno za mene. Moja cijela porodica je ubijena, 30-oro ljudi, a ovo je posljednje suđenje jednom od SS-ovca koji je bio u Aušvicu.“

„Iako sa zakašnjenjem, pravda je zadovoljena“, rekao je predsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa Ronald Lauder. „Gospodin Groening je bio samo mali šraf u nacističkoj smrtnoj mašineriji, ali bez djelovanja ljudi poput njega, masovno ubistvo miliona Jevreja i pripadnika drugih naroda ne bi bilo moguće. Ovakva odluka je ispravna bez obzira na njegove godine, i zatvorsku kaznu je zaslužio. Možda će posljednje godine života provesti u zatvoru, ali to je mala kazna u odnosu na neopisive zločine u kojima je učestvovao.“

16. jul, 2015.
European Jewish Press

London (EJP)---Britansko - jevrejski list je optužio istaknutog člana Radničke partije Jeremy Corbyna za saradnju sa 'osporavačima holokausta, teroristima i nekim totalnim antisemitima'.

Corbyn, 66 godina, veteran, član Parlamenta ispred Radničke partije iz londonskog Islingtona, je sadašnji kandidat za novog partijskog lidera, izbori će biti u septembru. On bi zamijenio Eda Milibanda, koji je podnio ostavku posle neuspjeha da pobijedi na opštim izborima u maju.

Oštar uvodnik na naslovnoj strani Jevrejske hronike, kaže da govori u ime velike većine britanskih Jevreja „izražavajući slutnju da je u perspektivi izbor Corbyna za predsjednika radničke partije.“

U novinama stoji: "Ako gospodin Corbyn ne bude označen kao neprijatelj Jevrejske zajednice u Britaniji, moraće odmah odgovoriti na brojna pitanja." Jevrejska zajednica mu je već uputila pitanja, ali odgovori još nijesu stigli."

Uvodnik je zaključio: „U zemlji u kojoj, hvala nebesima, rasizam i ekstremizam se smatraju skoro nepostojećim, malo je nevjerovatno da čovjek koji bira da saraduje sa ekstremistima i rasistima treba da postane lider jedne od važnijih partija i to bi ga možda dovelo do mjesta premijera“.

Jedna od tvrdnji koju je Hronika iznijela je da je Corbyn donirao Deir Yassin Remembered (DYR), organizaciji koju predvodi osporavatelj holokausta Paul Eisen, a koji je izjavio na blogu, koji je sada privatna, da je kandidat za predsjednika bio „dugogodišnji saradnik“ koji je prisustvovao komemoraciji Deir Jasina (Deir Yassin).

Tvrdnje Hronike Corbyn je potpuno odbacio, i nije prihvatio poziv da govori na konferenciji 22. avgusta, gdje bi nastupio zajedno sa karikaturistima antisemitima.

U saopštenju iz njegove kampanje se kaže: "Džeremi je ponosan što predstavlja multikulturalnu konstitutivnost naroda iz svih krajeva svijeta u svakoj prilici razumijevanja između

pripadnika hrišćanske, hindu, jevrejske, muslimanske i drugih vjera. Ova poruka se našla na svim mjestima gdje se ljudi mole. "Neka ni jedno mjesto gdje se ljudi mole ne bude nikada napadnuto, i nek svačije pravo na vjeru bude zauvijek zaštićeno".

Džeremi je dugi niz godina bio uključen u Bliskoistočna pitanja, srećući se sa mnogim ljudima i grupama sa kojima je imao ogromne razlike u mišljenjima – ali on vjeruje da jedino dijalog može dovesti do mira".

Ali nova predsjednica Radničke partije Izraela; Joan Ryan, je priznala „duboku zabrinutost“ oko Corbynovе kampanje i pozvala pristalice da umjesto njega podrže nekoga ko bi mogao da odigra ključnu ulogu u bliskoistočnom mirovnom procesu".

Ryan, bivša Ministarka unutrašnjih poslova, je obećala da će obezbijediti bojkot unutar Radničke partije.

U kolumni objavljenoj u dnevnom listu The Guardian u četvrtak, bivši britanski premijer Tony Blair je rekao da bi se Radnička partija mogla suočiti sa „porazom“ i „mogućim uništenjem“, ako lijevo orijentisani Jeremy Corbyn pobijedi na izborima sljedećeg mjeseca, kako ankete predviđaju.

„Radničkoj partiji danas prijete opasnost, najveća u 100 godina njenog postojanja“, izjavio je Tony Blair, koji je vodio partiju 13 godina, pobijedio tri puta na izborima, modernizovao je i doveo u središte državne politike. „Partija sada ide zatvorenih očiju, raširenih ruku, ivicom litice ispod koje su oštre stijene“.

14. avgust, 2015.
European Jewish Press

NEW YORK---(EJP) Indonezija u posljednjem trenutku dala vizu izraelskom igraču badmintona Mishi Zilbermanu, da učestvuje na Svjetskom prvenstvu u badmintonu u Džakarti.

„Drago nam je što smo ovaj problem riješili pa će Misha Zilberman sada moći da se takmiči na Svjetskom prvenstvu u badmintonu u Džakarti, rekao je predsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa CEO Robert Singer, koji je prošle nedjelje izdao saopštenje kojim je pozvao Vladu Indonezije da izda vizu ovom izraelskom sportisti.

7. avgust, 2015.

European Jewish Press,

INTERVJUI - SAZNAJEMO ZA VAS U DIREKTNOM RAZGOVORU SA ZANIMLJIVIM OSOBAMA

INTERVJU: JAKOB FINCI, Predsjednik Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine

■ Jakob Finci

Jakob Finci je rođen 1943 na otoku Rabu, neposredno po oslobadjanju iz italijanskog logora, u kome su mu roditelji, zbog jevrejskog porijekla bili zatočeni.

Odmah nakon oslobodjenja porodica se vratila u Sarajevo, gdje je Jakob završio kompletno redovno školovanje i Pravni fakultet, 1966. nakon čega je odslušao postdiplomske studije iz Međunarodnog trgovačkog prava, te završio Školu za spoljnu trgovinu.

Nakon demokratskih izbora, bio je prvi predsjednik a kasnije i predsjednik Jevrejskog kulturno-prosvjetnog i humanitarnog društva La Benevolencija, a od 1995. i predsjednik Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine.

Fincijeva organizacija La Benevolencija bila je aktivna tokom rata u Bosni i Hercegovini pomažući stanovništvu u Sarajevu. Pred rat je sredstva za humanitarnu pomoć Benevolencija dobila od američkog Jointa, te je iz vlastitih sredstava kupila hranu i lijekove za slučaj opsade. Tokom godina ova organizacija je postala jedina humanitarna organizacija koja je pomoć dostavljala bez obzira na nacionalnu pripadnost. Benevolencija je organizirala mješane konvoje, izbjegavajući snajpersku vatru Vojske Republike Srpske, Hrvatskog vijeća odbrane i Armije RBiH, i tako dostavljala pomoć sarajevskom stanovništvu. Fincijeva organizacija otvorila je ukupno tri apoteke u Sarajevu koje su činile 40% opskrbe lijekovima u Sarajevu. Osim toga, Benevolencija je otvorila i narodnu kuhinju. U vrijeme rata, Benevolencija je uspjela je prebaciti oko 2500 ljudi iz Sarajeva uz saglasnost svih zaraćenih strana i UN trupa.

Od 1997. bio je jedan od osnivača i prvi predsjednik Međureligijskog vijeća BiH, četiri godine je obavljao funkciju izvršnog direktora Fonda otvoreno društvo u Bosni i Hercegovini, a 2002. godine je imenovan za prvog direktora Agencije za državnu službu, dok je u međuvremenu bio predsjedavajući Ustavne komisije Federacije za usaglašavanje Ustava FBiH sa presudom Ustavnog suda o ravnopravnosti naroda. Bio je angažovan i na mjestu predsjednika udruženja nezavisnih intelektualaca *Krug 99*.

2008. godine Predsjedništvo BiH je imenovalo Jakoba Fincija za ambasadora u Švajcarskoj i Lihtenštajnu, a ovu dužnost je obavljao do 2012. kada se vratio u zemlju i penzionisao.

Kao jedini predstavnik BiH, bio je od 2002. do 2013. godine član Savjetodavnog vijeća OSCE-ODHIR u panelu eksperata za slobodu religije i vjerovanja.

Za svoj rad je nekoliko puta nagrađivan, tako da je nosilac Velikog krsta za zasluge Savezne republike Njemačke, proglašen je Vitezom legije časti Republike Francuske, nagrade Sloboda Centra za Mir u Sarajevu, američkog odlikovanja Prva američka sloboda iz Ričmonda – Virginija te je dobio nagradu Primo Levi u Italiji.

Sarajevske novine SAN proglasile su ga za ličnost godine 2009, dobio je priznanje Evropskog pokreta kao Najevropljanin 2010, kao i priznanje Međunarodne lige humanista 2013. godine, te Ličnost godine u izboru Većemjeg lista Mostar.

Gospodine Finci, nalazimo se u teškom trenutku po mnoge jevrejske zajednice u Evropi: antisemitizam je u porastu, asimilacija sve veća, mnogo je onih koji odlaze u Izrael u strahu od budućnosti...Vi ste jedan od najuglednijih jevrejskih lidera u regionu ali i Evropi, da li mislite da ima razloga za paniku i veliku brigu?

Bosna i Hercegovina je sigurno jako komplikovana zemlja sa mnogo problema i raznih definicija. Meni se sviđa ona da je Bosna jedna država sa dva entiteta, tri konstitutivna naroda, četiri tradicionalne religije i stotinu problema. Srećom, antisemitizam nije problem u ovoj zemlji. Teško je reći zašto i kako. Možda zato što su Jevreji, nakon 450 godina prisustva, a ove godine to obilježavamo, dobro inkorporirani u bosansko društvo, ali srećom nisu asimilirani. Sa druge strane, postoje zlobnici koji kažu da su ova tri naroda toliko zauzeta mrzeći jedni druge da nemaju kada mrziti Jevreje. Ko zna šta je od toga tačno, ali mi stvarno nemamo ni napada na jevrejske objekte, ni svastika na jevrejskim zidovima, a i kada se tako nešto pojavi – očito je da nije namjenjeno Jevrejima, mada smo objasnili da se ne radi o znaku koji ugrožava Jevreje, nego svako demokratsko društvo, jer je pod tim znakom i zbog njega izgubljeno 50 miliona ljudskih života u Drugom svjetskom ratu. Po našim podacima, u posljednjih 10 godina imali smo samo jedno iseljenje iz BiH, i to zbog ljubavnih

jada, a ne zbog antisemitizma, a naša vrata su otvorena, na njima nema policije i ulaz je svima otvoren.

Sarajevo se, pored uticajne Jevrejske zajednice, ponosi i Hagadom. Za naše mlađe čitaoce, i one koji ne znaju istorijat, da li nam možete objasniti u čemu je značaj ove knjige za svetsku jevrejsku kulturnu baštinu? Da li ste zadovoljni načinom na koji Zemaljski muzej tretira Hagadu ili je treba možda malo češće davati na uvid javnosti?

Ova rijetka knjiga, nastala u Španiji u 14 vijeku, je nešto čime se i te kako ponosimo. Kako ljepotom ilustracija, koje inače u hebrejskim knjigama predstavljaju rijetkost, tako i njenom istorijom preživljavanja, jer je knjiga uspjela da preživi i izgon iz Španije, i inkviziciju u Italiji, i nekoliko ratova na Balkanu i uvijek je bivala spašena, uglavnom od nejevreja i na taj način dokazala da se može i mora živjeti zajedno, da se treba naravno, voliti svoje ali i poštovati i čuvati tuđe.

Nažalost, sarajevski Muzej je gotovo tri godine zatvoren i Hagadu je gotovo nemoguće vidjeti, što je naravno velika šteta, jer je interes veliki. Pogotovo kada je prije par godine izašla knjiga australijske spisateljice Geraldine Brooks "Narod knjige", priča o sarajevskoj Hagadi je postala još poznatija i mnogi bi je željeli vidjeti, a što im je za sada onemogućeno. Naravno, može se znatiželjnik zadovoljiti i odličnim faksimilskim izdanjem, koje se još može nabaviti, kao i onim po popularnim cijenama koje se dobro prodaje, ali ipak – original je original. I ta cirkusijada oko Muzeja, koja već duže traje, je jedna od sramota ove zemlje, ali nije niti jedina niti najveća.

Poznati se kao osoba čija inteligencija i smisao za humor plene, veliki ste borac za ljudska prava, prava manjina...Takođe, nemate problem da kažete svoj stav čak i kada on oponira onome što je u tom trenutku "trend". Kao član Asocijacije nezavisnih intelektualaca "Krug 99" javno ste se protivili podizanju spomenika Gavrilu Principu u Sarajevu, a Princip je protekle godine podelio javnost na području ex-YU. Da li ste zbog toga imali nekih problema ili dilema?

Moram reći da nisam imao nikakvih problema, ili ja za njih ne znam, ali istovremeno, kada me se nešto pita, uvijek kažem ono sto mislim, a oko izgradnje i/ili rušenja spomenika, naravno da imam uvijek isti stav. Naime, bila je ideja da se istovremeno napravi spomenik i Gavrilu Principu i Francu Ferdinandu. Morate imati na umu da do sada NIGDJE ovoj dvojici nije podignut spomenik, a tek od nedavno imamo dva Principa, jedan u Banja Luci, jedan u Beogradu, a vi razmislite zašto je to tako i kako to da se čekalo stotinu godina pa da se dočeka spomenik. Korištenje javnih prostora i odlučivanje o tome ko kome kada i gdje može da napravi spomenik, a ko ima pravo da spomenik iz jednog perioda sklanja i ruši, jer se ideologija od jučer i danas ne poklapaju, uvijek radja pitanje šta će biti sutra, i ko će biti taj ko će spomenik srušiti, jer smo barem na Balkanu svjedoci da se mnogo više spomenika ruši nego gradi.

Rat na prostoru bivše Jugoslavije je na neki način promenio model delovanja jevrejskih zajednica. Bilo je potrebno neko vreme da se "izlečimo" od svega što nam se dogodilo i da ponovo počnemo da saradujemo kao i pre rata. Mislite li da idemo u dobrom pravcu, da smo danas kao Jevreji ovog regiona koherentniji ili i dalje postoje fricije?

Očito je da se u mnogo čemu teško slažemo, ili ne slažemo, ali je sigurno da jugoslavenski Jevreji nisu ratovali jedni protiv drugih i da su se i u tom nesretnom ratu međusobno pomagali. Mi smo u Sarajevu bili pod opsadom, ali smo imali i vezu i pomoć od Jevreja iz Beograda i Židova iz Zagreba, te na uobičajeno pitanje novinara za vrijeme sukoba "Ko su najbolji prijatelji Jevreja?", naš uobičajen odgovor je bio – "naravno - Židovi."

Bosna i Hercegovina je država velikih podela, političkih i nacionalnih. Da li ste zadovoljni načinom na koji država Izrael tretira Jevrejsku zajednicu BiH? Da li zvaničnici Izraela u dovoljnoj meri posećuju Sarajevo, ovu žilu kucavicu jevrejske kulture i tradicije na Balkanu?

Bosna već odavno ima ambasadu u Izraelu, a Izrael "pokriva" Bosnu od nedavno iz ambasade

u Tirani, što je barem u Bosni jedini slučaj. Kako već duže vremena nema ni rezidentnog ambasadora u Albaniji, Izrael jako slabo pokriva rekao bih cijelu Bosnu i Hercegovinu, pa ni veze sa Republikom Srpskom nisu takve kakve su bile u Libermanovo vrijeme. Zašto je to tako, bolje je da pitate nekoga iz izraelskog Ministarstva vanjskih poslova, mada sam siguran da bi u boljim odnosima i relacijama obje strane profitirale. To pokazuje i svaki sastanak koji se realizuje i koji pokazuje bliskost stavova o mnogim pitanjima, mada ima i onoga u čemu se dvije zemlje razlikuju, a to je prvenstveno zato što u Bosni nema jedinstvenog stava o nekim pitanjima.

Vaša dostignuća, koja smo naveli u kratkoj biografiji u uvodu, su zaista impresivna i izazivaju poštovanje. Odakle crpate energiju i snagu da kao najstariji lider jedne jevrejske zajednice u ovom regionu budete ujedno i toliko aktivni?

Ima ona stara uzrečica koja kaže da bi Jevrej bio ravnopravan, mora biti puno bolji od ostalih. Ja nisam baš bolji od drugih, ali kako sam već u godinama kada je 6 sati spavanja dovoljno, imam dovoljno vremena za rad, a uz podršku koju imam u porodici, u svojoj supruzi zadnjih 45 godina to mi omogućava bez problema.

Sarajevo, Juli 2015
J.Đ.

U uvodu korišćeni i biografski izvori sa sajta
Wikipedia.com
Fotografije: Klix.ba i Manjine.ba

INTERVJU: DANIJEL BOGUNOVIĆ, predsednik Jevrejske opštine Beograd

 Danijel Bogunović

Rođen je 29.08.1983. u Beogradu. Otac mu je Srbin, a majka Jevrejka. Od kako je prohodao, majka Mirijam Salom, inače veliki aktivista i volonter JOB, počela je da ga dovodi u Jevrejsku opštinu Beograd. Danijel je prošao kroz sve dečije, omladinske i studentske klubove u JOB, bio učesnik gotovo svih dečijih i studentskih kampova. Za Jevrejski aktivizam zainteresovao se veoma rano. Počeo je da radi u neformalnom centru za Jevrejsku edukaciju pri JOB, kao koordinator za studentske programe. U tom istom periodu, volonterski je raznosio hranu za članove JOB koji su preživeli Holokaust u sklopu CLAIMS projekta. Na mestu koordinatora za studente bio je četiri godine. U međuvremenu je postao predsednik Jevrejske omladine Beograda, a kasnije i predsednik Jevrejske omladine Srbije. Od važnijih pozicija u Jevrejskoj zajednici bio je i potpredsednik JOB, član Veća JOB u 3 saziva, predsednik Makabi saveza Srbije, kao i koordinator za program Taglit putovanja u Izrael za omladince iz cele ex-Yu. Pohađao je seminare i kurseve za lidere Jevrejskih zajednica, kao što su: Leatid, Buncher, Generation Next, Young diplomatic forum, Maccabi future leader forum... Diplomirao je na Sportskoj akademiji i kao i na Visokoj spotskoj i zdravstvenoj školi, smer sportski menadžer. Od 2010 god. direktor je Teniskog klu-

ba u Novom Sadu. Trenutno je među najboljim teniserima u poluprofesionalnoj konkurenciji u Srbiji a održavanje takvog nivoa zahteva svakodnevno treniranje i igranje mečeva. Bavljenje sportom mu omogućava da bude još smireniji i bolji u poslu koji trenutno obavlja, a to je vođenje Jevrejske opštine Beograd.

Predsednik Jevrejske opštine Beograd ste postali pre nešto manje od godinu dana. Kakve su Vas obaveze sačekale po stupanju na dužnost i kako ocenjujete svoju prvu godinu na ovoj poziciji?

Pre sadašnje pozicije predsednika JOB, obavljao sam funkciju potpredsednika JOB, tako da pre same odluke da se kandidujem za predsednika JOB imao sam jasnu viziju koje su to stvari koje treba da se promene u JOB, kako bi krenuli napred. Ono što sam najviše želeo da promenim, a to je da funkcija predsednika JOB ne bude samo počasna, te da se opštinom bavim usput, kao nekom vrstom hobija, ili drugog posla, već se trudim da JOB bude na prvom mestu. Jedna ozbiljna verska institucija kakva je JOB, ne može valjano da se vodi, ako tu niste prisutni skoro svaki dan bar 6 do 8 sati. Trenutno imamo 9 stalno zaposlenih, Veće od 11 članova, Izvršni odbor od 4 člana, članstvo od oko 1600 ljudi, a tu su još i različite komisije, sekcije i druga tela. Sve ove delove naše organizacije treba voditi i koordinirati, a tu leži i odgovor na vaše pitanje, kakve su me dužnosti sačekale. Dakle JOB mora da se vodi kao jedna uspešna firma, a na čelu te firme treba da bude dobar menadžer. Vreme velikih počasnih predsednika je prošlo, a dolazi vreme ljudi koji će morati debelo da zasuču ruke i da se hvataju u koštac sa gotovo svim vrstama problema. Okruženje oko opštine se brzo menja i postaje sve okrutnije. Dakle jedan sistem koji je funkcionisao pre nekoliko decenija ne može da bude dobar i u današnje vreme, jer se okruženje oko Opštine drastično promenilo, tako da u skladu sa tim promenama i Opština mora da se prilagođava tom okruženju.

Na čelu JOB nalazim se 8 meseci. Smatram da smo u ovom periodu uradili puno pozitivnih stvari, pre svega na poljima: restitucije, popravljivanja finansijske situacije, vraćanju članstva i ujedinjenju zajednice kako na nivou Beograda,

tako i na nivou Srbije, pravljenju pozitivnog imidža o JOB, otvaranju JOB prema okruženju, itd. Isto tako smatram da smo mogli i još neke stvari da uradimo, ali sam svestan da ne može sve da se uradi u tako kratkom periodu, kao i da za neke stvari treba vremena, pre svega treba prostora da se ljudi priviknu na nove momente u zajednici.

Ostvarili se saradnju sa Skupštinom grada Beograda i 10. Maj je počeo da se obeležava kao Dan sećanja na žrtve Holokausta. Da li ste zadovoljni komunikacijom sa gradskim vlastima i šta bi moglo da se poboljša?

Pre 2 godine na inicijativu B'nei'brith lože Srbije, a uz podršku JOB, skupština grada Beograda je usvojila predlog da 10. Maj bude Dan sećanja na žrtve Holokausta u Beogradu. Ove godine u saradnji sa gradom Beogradom za 10. Maj organizovali smo „Svečanu akademiju“ na Starom sajmištu gde su bili prisutni: gradonačelnik Beograda g-din Siniša Mali, specijalni izaslanik SAD za pitanje Holokausta g-din Nikolas Din, ambasador EU u Srbiji g-din Majkl Devenport i još puno važnih i uticajnih ličnosti u životu Srbije. Osnovni cilj ove akademije je bio da građani Beograda saznaju šta se desilo tokom Holokausta u Beogradu, a taj zadatak je ostvaren bar na 2 dana koliko je vest o ovom događaju bila pristupna na gotovo svim relevantnim medijima u Srbiji i Beogradu. Zato smo se potrudili da organizujemo što kvalitetniji program i da na akademiju dovedemo poznate ličnosti iz različitih krugova, jer samo tako se može obezbediti da svi važniji mediji proprate događaj.

Što se tiče odnosa i komunikacije sa gradskim vlastima ona je sasvim korektna što pokazuje i zajednička organizacija svečane akademije za 10. Maj. Ono gde bi mogli da poboljšamo saradnju sa gradskim organima, a to je pre svega u sektoru urbanizma i katastra, ali verujem da će i na ovom polju u budućnosti biti bolja saradnja.

Da li je bilo surevnjivosti zbog činjenice da ste mladi, zapravo Vi ste najmlađi predsednik neke jevrejske opštine u regionu...Je li ovo prednost ili mana u leaderskom poslu?

Moram priznati da je među pojedinim ljudima bilo skeptičnosti, pre svega zbog mojih godina, ali sam ubeđen da je posle 8 meseci od kako se nalazim na čelu JOB i najskeptičnijim članovima JOB jasno da se u zajednici dešavaju toliko pozitivne stvari koje ni u najboljim mogućim prognozama niko nije očekivao.

Po godinama sam možda mlad, ali moje iskutvo u neprekidnom radu u zajednici je zaista veliko. Iza mene je skoro 10 godina rada u Jevrejskoj zajednici. U mom uvodnom izlaganju mogli ste da zapazite na kojim sam sve pozicijama u zajednici bio, koje sam sve kurseve i seminare za lidere Jevrejskih zajednica završio. Ono što nisam napomenuo, a to je da su mi sve te funkcije pružile mogućnost da organizujem puno različitih događaja i aktivnosti. Ono na šta sam najviše ponosan dok sam bio na leaderskim funkcijama u omladini, a to je da smo u tom periodu od Jevrejske omladine u Srbiji napravili jednu od najaktivnijih omladina u regionu. Iza svih aktivnosti, događaja i seminara koje sam organizovao, ostale su predivne slike, a na tim slikama se može videti koliko je puno omladinaca prisustvovalo tim aktivnostima. Kao što sam uspeo našu omladinu da dignem na noge, tako mi je trenutno cilj i da celu Jevrejsku zajednicu u Beogradu dignem na noge, ponovo vratim pozitivno razmišljanje i veru da JOB ima budućnost.

Recite nam nešto o saradnji sa zajednicama sa prostora bivše Jugoslavije...Da li je budućnost u jačoj saradnji, možda kroz forume kakav je Mahar ili češća viđanja u formi tzv. "stalnih konferencija". Ima li potrebe za tim?

Trenutno jedan od najvažnijih ciljeva JOB je da gradi dobre odnose kako sa Jevrejskim opštinama u Srbiji, tako i sa ostalim JO u ex-Yu. Definitivno je budućnost jevrejske zajednice na ovim prostorima je u povezivanju i dobroj saradnji Jevrejskih opština. Ima nas jako malo i, ako želimo da opstanemo moramo da se držimo zajedno. Mahar je jedan vrlo pozitivan primer saradnje i okupljanja Jevreja sa ovih prostora.

Moram da napomenem da mi je jako drago da jedan tako uspešan događaj organizuje Jevrejska zajednica Crne Gore koja je osnovana pre par godina. Na Mahar 2015 potrudimo se da dovedemo što više ljudi iz JOB i da na taj način podržimo veliko zalaganje JZCG da organizuje kvalitetan događaj, kakav je zaista Mahar. U tome je i budućnost na ovima prostorima, da JO jedna, drugu podržavaju.

A sada malo o planovima? Kakve novosti možemo da očekujemo iz JOB u narednom periodu?

U prethodnom periodu trudili smo se da budemo kreativni i inovativni. U sklopu toga istakao bih otvaranje Jevrejskog Sefardskog groblja za manifestaciju "Noć muzeja" u maju ove godine. Preko 3000 građana Beograda je posetilo naše groblje i čulo puno pozitivnih stvari o Jevrejima koji su učinili mnogo za Beograd, Srbiju i šire okruženje. Ovo je pravi primer kako se formira dobar imidž o zajednici.

I u narednom periodu moramo biti kreativni i inovativni. Ono što bi posebno napomenuno je da smo u fazi osnivanja Privredne asocijacije za Izraelske firme, gde ćemo u okviru te asocijacije pokušati da okupimo sve Izraelske firme koje trenutno posluju u Srbiji, ali akcenat će biti i u privlačenju novih kompanija iz Izraela. Prioritet će biti i na vraćanju članstva u JOB, tako da nas od septembra očekuje niz vrlo kvalitetnih kulturno, edukativno, zabavnih aktivnosti. Tu bi istakao Jevrejski kulturni festival, kao i ceremoniju obeležavanja 90 godina od otvaranja sinagoge "Sukat Šalom". Ovo je bio samo jedan delić aktivnosti koje će se dešavati od septembra u organizaciji JOB.

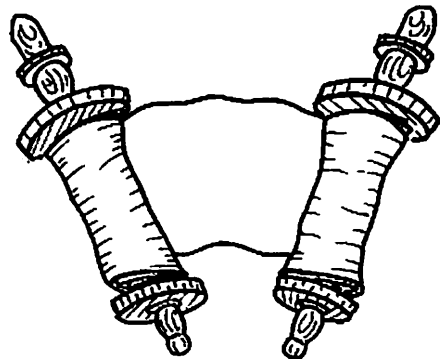
Posle oružanih sukoba u Gazi prošlog leta nivo antisemitizma u svetu je osetno pojačan. Usledio je masakr u redakciji lista "Šarli Ebdo" pa sada naša deca u Francuskoj idu u škole koje su pod policijskim nadzorom. Slično je u mnogim drugim evropskim prestonicama a i američki kampusi vrve od antisemitskih ispada. Da li je ova pojava primetna u Srbiji? Da li se oseća razlika u odnosu običnih građana prema Jevrejima?

Srbija definitivno nije antisemitska država. Prethodnih godina imali smo u maloj meri pojedinačne antisemitske ispade, ali oni nisu ništa u odnosu na situaciju koju imamo u zemljama koje ste naveli. U poslednjih par meseci JOB dosta radi na pravljenu pozitivnog imidža o Jevrejskoj zajednici, što svakako utiče i na borbu protiv antisemitizma. Nažalost živimo u svetu gde su Jevrejske zajednice širom sveta postale meta različitih napada, tako da iz tog razloga moramo da budemo maksimalno oprezni, što podrazumeva da mere obezbeđenja i zaštite zajednica moramo da podignemo na viši nivo.

Premijer Izraela Benjamin Netanjahu, pozvao je evropske Jevreje da se nastane u Izraelu. Iza zovi sa kojima se suočavamo u Evropi su ozbiljni i ljudi se opravdano plaše za budućnost na "starom kontinentu". Kakav je Vaš stav po ovom pitanju. Da li treba "predati" Evropu?

Moj stav je da je Izraelu potrebna snažna dijaspora. Nije dobro da Jevreje iz celog sveta preselimo u Izrael. To može da bude poslednja solucija, ukoliko se desi da uslovi za život Jevreja postanu nepodnošljivi. Svakako se moramo boriti za opstanak Jevrejskih zajednica u Evropi, a ključ te borbe je u povezivanju i da se držimo zajedno. Što nas je više to smo jači.

J. Đ.

INTERVJU: N.J.E. ambasador Crne Gore u Izraelu, g-đa TAMARA MUGOŠA

■ Tamara Mugoša, ambasadorica Crne Gore u Izraelu

Nakon više od deceniju i po rada na diplomatskim poslovima na dužnost prve crnogorske ambasadorke u Izraelu je stupila prošle godine, a našu zemlju će predstavljati na nerezidentalnoj osnovi. Pripada generaciji diplomata koji su, prije i nakon nezavisnosti Crne Gore, prepoznati po mjerljivim rezultatima u svojoj profesiji.

Pobornik je njegovanja tradicionalnih vrijednosti Crne Gore kao i najuzvišenijih principa na kojima počivaju tolerancija, međuvjerski i međuetnički sklad, gostoljubivost, spremnost da brine o drugom u svakom poduhvatu promovisanja i zaštite sopstvenog identiteta. Na tome gradi viziju evropske budućnosti i razvoja svoje države, obavljajući poslove koji su joj povjereni.

Čvrsto opredijeljena za pozitivitet življenja, odana podneblju sa koga je potekla i ponosna na prirodni šarm svog vitalnog, dobrodušnog i hrabrog naroda, ambasador Tamara Mugoša, rado je izašla u susret našoj želji da bude među prvima gost Almanaha.

Odnosi između ove dvije države su dobri, a potencijal i mogućnost za dalji razvoj i jačanje je veliki i polako počinje da se proširuje kroz povezivanje u naučno-istraživačkom sektoru – program EU Horizon 2020, u oblastima poljoprivrede i turizma kao i kroz kvalitetan politički dijalog.

Prva ste naimenovana ambasadorica Crne Gore u Izraelu, velika je to čast ali i obaveza, posebno ako se radi prije svega, o mladoj ženi i Crnogorci. Molimo Vaše utiske ...

Zaista smatram privilegijom to što sam postavljena za prvog ambasadora Crne Gore u Državi Izrael, zemlji sa nevjerovatnom istorijom, tradicijom, kulturom...zemlji koja je na teške i kompleksne istorijske izazove dala izvanredne odgovore, maloj zemlji po uobičajenim parametrima za određivanje državne moći, ali i zemlji sa globalnim uticajem. Moji utisci za proteklih, nešto više od jedne godine mandata je da Crna Gora i Izrael imaju mnogobrojne i raznovrsne mogućnosti saradnje, na liniji svega prethodno rečenog o državi mog prijema, ali i zbog činjenice da dvije zemlje njeguju odlične prijateljske odnose. U kontaktu sa ljudima sa obje strane, prepoznajem snažan interes za razmjenu iskustava, saradnju, komunikaciju na svim nivoima i u svim oblastima i moj zadatak je da pomognem u što većoj valorizaciji tog potencijala.

Prvi utisak o Izraelu, prijem i saradnja?

Istrajni i izuzetno komunikativni ljudi. To je moj prvi utisak o Izraelu. Ljudi, kako neko reče, koji ne poznaju izgovore za propuštene prilike. U Izraelu postoji izvanredna poslovna kultura i odnos prema uloženom radu i vremenu koje nam stoji na raspolaganju, a ono je uvijek najvažniji resurs. Zato se od prvog trenutka, u Izraelu osjećam kao kod kuće u tom smislu. Saradnja sa Ministarstvom vanjskih poslova Izraela je ključ moje dobre komunikacije sa svim segmentima izraelskog društva. Na toj adresi dobijam pomoć i informacije, ona lokalna znanja koja teško diplomata može imati, bez mnogo vremena provedenog službujući u jednoj zemlji. Ne manje važno, Crna Gora u Izraelu ima sjajnog počasnog konzula, koji još od 2009. godine kada je imenovan na tu funkciju, kontinuirano i posvećeno radi na povezivanju dvije države u privrednoj sferi, ali i u svim drugim segmentima i predstavlja moju nezamjeljivu podršku.

Kako je Vaše viđenje odnosa između Crne Gore i Izraela?

Kao što rekoh ranije, dvije države imaju prijateljske odnose sa visokim potencijalom za razvoj u svim

segmentima. Ja tu saradnju, prije svega, vidim u oblastima nauke, turizma i poljoprivrede.

Izrael jako puno ulaže u znanje i inovacije, poljoprivreda je zasnovana na visokim tehnologijama i to za Crnu Goru može biti izuzetno vrijedno iskustvo, kako bismo što uspješnije realizovali naše razvojne planove. U Izraelu postoji, takođe, visok interes za turističke posjete našoj zemlji i poseban napor treba uložiti da taj interes bude artikulisan na način da značajno povećamo broj posjeta izraelskih turista Crnoj Gori.

No, analizirajući mogućnosti saradnje mogu priznati da ne postoji niti jedan segment u kojem je nemoguće ostvariti rezultat. Ono što me posebno raduje je visok stepen obostranog interesa za saradnju u oblasti kulture. Prvi projekat smo realizovali krajem jula ove godine, gostovanjem predstave Nacionalnog i Kameri teatra iz Izraela, pod naslovom "Naš razred" u Crnogorskom narodnom pozorištu. Za drugi dio ove i narednu godinu planiramo čitav niz događaja, kojima ćemo predstaviti crnogorsku kulturu izraelskoj publici.

Koliko je narod Izraela upoznat sa našom zemljom, i šta diplomatska predstavništva, konkretno evo Vi, kao ambasadorica radite na produbljanju i približavanju ova dva naroda?

Zависи o kom segmentu društva govorimo. Političari i diplomate po prirodi stvari znaju puno o našoj zemlji, i što je još važnije imaju izuzetno pozitivno mišljenje o Crnoj Gori i svemu što je ona kroz istoriju bila i značila, posebno kada govorimo o proteklim decenijama u kontekstu svih dešavanja na Zapadnom Balkanu. Naročito cijene prijateljstvo koje Crna Gora dokazuje svojim odnosom prema Izraelu, na bilateralnom i multilateralnom planu, te svojim odnosom prema Jevrejskoj zajednici u Crnoj Gori.

Kada govorimo o običnim ljudima, moram priznati da ne srijećem često nekog ko puno zna o Crnoj Gori, ali bez izuzetka asocijacija na našu zemlju je pozitivna...obično nas prepoznaju po predivnoj prirodi, turističkim potencijalima, filmskoj produkciji u kojoj je naša zemlja bila mjesto dešavanja filmske radnje...

Moj zadatak je da Izraelu približim Crnu Goru, što i činim kadgod mi se ukaže prilika. Dobar dio vremena posvećujem ostvarivanju kontakata sa zainteresovanim izraelskim investitorima, tur operatorima, kompanijama, naučnim institucijama za saradnju sa Crnom Gorom. Iznenaduje me obim i kvalitet tog interesovanja koje dolazi iz Izraela. Na tom plodnom tlu, sigurna sam da rezultat neće izostati.

Naš Počasni konzulat u Tel Avivu obavlja sjajan posao u realizaciji ove misije. Gospodin Rinot svojom agilnošću i mobilisanjem svog bogatog socijalnog kapitala promovise našu zemlju veoma uspješno i sa nesvakidašnjim entuzijazmom. Dodatno, u eri društvenih mreža kada na vidljivost ne možete računati ako niste aktivni na bar jednoj od njih, Konzulat ima web stranicu i facebook profil, za koje vašim čitaocima toplo preporučujem da posjete i prate:

Prije mjesec dana je otpočela realizacija kulturnog projekta, kojim se želi ozvaničiti saradnja između Izraela i Crne Gore, kao i obilježiti deset godina od uspostavljanja bilateralnih odnosa. Program je raznovrstan, molimo, predstavite ga.

Vidjeli ste predstavu "Naš razred" i ono što me naročito raduje je reakcija naše publike, ali i stručne javnosti. To je sjajan projekat i ono što u ovom trenutku mogu reći je da imamo ambiciju da taj kvalitet zadržimo i u predstavljanju naše kulture u Izraelu. Intenzivno sarađujem sa Ministarstvom kulture Crne Gore na izradi plana aktivnosti, a uskoro će dvije države potpisati i Program saradnje u oblasti kulture za 2015. i 2016. godinu. Prije toga, bilo bi nezahvalno govoriti o projektima čija realizacija tek predstoji, to je uobičajena dobra praksa u poslu kojim se bavim.

Da li je u okviru ovoga programa planirano predstavljanje naše kulture, istorije i tradicije u Izraelu?

Da, i to u onom segmentu u kojem je kvalitet crnogorske kulture nespornan u univerzalnim okvirima. Znači, najbolje što imamo da predstavimo Izraelu i svijetu. A tu, sa ponosom mogu reći da ne nedostaje sadržaja u slikarstvu, poeziji, prozi, muzici za ono što planiramo u ovoj i narednoj godi-

ni - godini kada dvije države obilježavaju značajan jubilej, tj deceniju od uspostavljanja bilateralnih odnosa.

Možete li nam reći kakvo interesovanje vlada u Izraelu za „Crnom Gorom“, (uopšte na političkom, ekonomskom, kulturnom...planu), a i prisutnost Crne Gore u tamnošnjim medijima.

Kao što sam rekla u nekom od prethodnih odgovora na Vaša pitanja, interesovanja ne nedostaje. Što se tiče medijskog prostora, mislim da polako dobijamo zahvaljujući konkretnim rezultatima u bilateralnoj saradnji.

Jevrejska zajednica Crne Gore, kako je Vi vidite?

Od samog početka mandata, da budem precizna i prije predaje akreditiva, ostvarujem redovnu komunikaciju i saradnju sa Jevrejskom zajednicom u Crnoj Gori. Tako imam uvid u njihove aktivnosti i nerijetko konstruktivnu razmjenu mišljenja o aktivnostima koje sprovodim kao ambasador u Izraelu. Zajednica jeste i treba da bude snažan most povezivanja dvije države, njihovih kultura...spona za jačanje prijateljstva do kojeg i Crna Gora i Izrael posebno drže.

Jevrejska zajednica Crne Gore i saradnja sa Vama.

Kratko i jasno, odlična.

Planovi za naredni period, usmjereni na razvoj i njegovanje odnosa Izraela i Crne Gore.

Moja namjera je da za mandata ostvarim mjerljiv rezultat na planu snaženja međudržavnih odnosa u svim segmentima u kojima postoji obostrani interes. O mjeri mog uspjeha, sudićemo zajedno, na kraju četvorogodišnjeg mandata.

Lj. V.

INTERVJU: Direktor Odjeljenja za Balkan Ministarstva inostranih poslova Države Izrael, Dan Orian

Tata je porastao

■ Gimnastičar, pisac, diplomata...ali prije svega tata – Dan Orian

Velika želja Dana Orijana, našeg sagovornika, da postane svjetski prvak u gimnastici, pošto se njome aktivno bavio, nije se ostvarila. Umjesto njega, život bira i nameće mu diplomatiju kao profesiju u kojoj je pronašao sebe i predao joj se do poslednjeg atoma svoje snage.

Dan Orian je 1991.godine pohađao Akademiju za diplomatiju, gdje je završio specijalizaciju za pitanja Rusije. Od Fondacije Rotšild je dobio podršku za dodatnu specijalizaciju u Moskvi. Nakon toga bio je 5 godina ataše za kulturu Ministarstva inostranih poslova Izraela u Moskvi. Posle povratka u Izrael obavlja dužnost šefa Odjeljenja za književnost u Ministarstvu inostranih poslova Izraela. U Kopenhagenu, u Danskoj, bio je zamjenik ambasadora Države Izrael pet godina. Dan Orian je na dužnosti nerezidentalnog ambasadora za BJR Makedoniju.

Dužnost koju sada obavlja, direktor desk-a za Balkan Ministarstva inostranih poslova Države Izrael, znači podrška i odgovornost za odnose sa državama Balkana. Da se odnosi među državama ne grade samo političkom i privrednom saradnjom, već da kultura igra isto tako važnu ulogu, upravo nam je pokazao gospodin Dan Orian. U okviru planiranog, dvogodišnjeg kulturnog projekta koji će ozvaničiti saradnju između Crne Gore i Izraela, i obilježiti decenija uspostavljanja bilateralnih odnosa dvije zemlje, na Podgoričkom sajmu knjiga je predstavljena Orijenova knjiga "Kad tata poraste", namijenjena namlađoj publici.

Mogli smo izabrati da pričamo sa gospodinom Orianom o mnogim bitnim pitanjima koja se tiču politike, geopolitike, diplomatije, ali mi smo ipak odlučili da to bude priča o njegovoj knjizi, koju je nedavno izdala izdavačka kuća „Obodsko slovo“ iz Podgorice, kao i o kulturi i kulturnoj saradnji između Crne Gore i Izraela.

Nedavno objavljivanje Vaše knjige za djecu u izdanju IK Obodsko slovo, je privuklo našu pažnju. Molimo Vas da nam kažete nešto o knjizi.

Knjiga je namijenjena najmlađima, a tema je razgovor između oca i sina o tome koje bi zanimanje bilo najbolje.

Otac priča sinu šta je sve želio da postane kada poraste, dok, tokom razgovora, dječak ima svoje komentare. On iznosi predosti, a i nedostatke za svaki posao koji je tata imao na umu.

Knjiga je stvarni prikaz onoga što je bitno u životu. Na kraju, otac jasno ističe da je i prodavnica slatkiša sjajan posao. Ali, biti otac je mnogo važnije. Knjiga je već objavljena na osam jezika, a uskoro će biti objavljena i u Hrvatskoj. Prevedena je na arapski, srpski, albanski, makedonski, španski, danski...

Smatram da je u poslovnom smislu veoma dobro što ja imam priliku da na Balkanu pričam o svojoj zemlji, ali je isto tako bitno što mogu da kažem šta je tata želio da postane kada poraste...Moj veliki san je bio da postanem svjetski prvak u gimnastici, a to se još uvijek nije dogodilo...

Saradnja među piscima iz Izraela i Crne Gore, kao i saradnja na drugim poljima između ove dvije zemlje je od zajedničkog interesa. Vaše viđenje.

Nespomo je da postoji jaka veza između Izraela i Crne Gore u oblasti kulture i da obje zemlje posvećuju veliku pažnju umjetnosi. Treba još dosta toga uraditi, ali sam siguran da ćemo dati sve od sebe u pronalasku načina za dobru saradnju. Vaš ministar kulture je ove godine pozvan da učestvuje na Kisufim-u, konferenciji pjesnika i pisaca iz čitavog svijeta, u Jerusalimu. Nadam se da ćemo imati puno zajedničkih projekata, posebno sada kada se bliži desetogodišnjica uspostavljanja saradnje između ove dvije zemlje.

Bili ste gost na Sajmu knjiga u Podgorici, koji se tradicionalno održava u maju. Šta mislite o ovom kulturnom događaju?

Sajam knjiga u Podgorici je na mene ostavio veliki utisak. Tako puno čitalaca, a najveći dio od njih mlad. Bilo je pravo zadovoljstvo upoznati neke mlade čitaoce i vidjeti kako veliko interesovanje vlada za kniževnost.

Bili ste šef Odjeljenja za kniževnost i Odjela za kulturu i nauku (DSCA) u Ministarstvu za inostrane poslove. Dakle, recite nam, kako vidite izraelsku kniževnost u budućnosti?

Izraelska kniževnost je veoma uspješna u čitavom svijetu. Nadam se da će uskoro zauzeti i pravo mjesto ovdje na Balkanu. Postoji već nekoliko projekata koji su u toku u Srbiji, Hrvatskoj, Albaniji i Makedoniji.

Hebrejska kniževnost je do danas prevedena na više od 70 jezika i vrlo je uspješna. Mnogi ljudi našu kniževnost vide kao jednog od najboljih ambasadora naše zemlje...Pošto sam bio na čelu Odjeljenja za kniževnost, imao sam privilegiju da šaljem neke naše poznate pisce na sajmove knjiga i organizujem izraelske paviljone na istima. Nema sumnje da će ljudi koji vole knjigu imati šta da podijele, a isto tako se nadam što većoj kulturnoj razmjeni sa Crnom Gorom.

Jedan od projekat koji ste pokrenuli je bio „People of the world inscribe the Bible“.

„Ljudi širom svijeta napišite Bibliju“. Šta ste ovim projektom željeli postići?

Projekat je osmišljen da ojača veze između Izraela i vjernika širom svijeta, a isto tako, dali smo mogućnost zainteresovanima da napišu po jedan stih iz Biblije na svom jeziku i svojom rukom. Danas imamo više od 40 knjiga napisanih na različitim jezicima – to je tekst Biblije u rukopisu. Neke posebne knjige su napravljene za pisce, a neke posebne za parlament. Ideja je da će knjige putovati posle kompilacije u Svetu zemlju, i da će mnogi ljudi doći i vidjeti njihove knjige kada budu predstavljene u Izraelu.

Imate li sada neki osmišljen kulturni projekat koji je vezan za našu zemlju?

Izraelska ambasada je planirala neke kulturne događaje u nastupajućoj godini, a možda već i ove godine se održati filmski festival. Vaš ministar kulture će nas uskoro posjetiti, a od materijala koji je napravljen tokom posjete našeg pozorišta Crnoj Gori, grupa iz Izraela će napraviti dokumentarni film.

Siguran sam da ćemo imati još puno toga. Siguran sam da će ambasadorica Crne Gore, tokom naredne posjete Izraelu, doći sa novim idejama za saradnju. Mi ćemo ponuditi neke zanimljive projekte koji su vezani kako za fotografiju tako i za ilustraciju.

Planovi za budućnost.

Nadam se da ću biti na čelu desk-a za Balkan Ministarstva inostranih poslova Države Izrael, još nekoliko godina. Sada sam i ambasador Države Izrael u BJR Makedoniji. Nadam se da ću posjećivati Crnu Goru češće i pronaći način da pomognem našoj ambasadi da promoviše i proširuje odnose između ove dvije zemlje.

Bio je ovo lijep povod za razgovor, a mi se već u oktobru ponovo srećemo, u Petrovcu, na Maharu, za nas veoma važnom događaju, gdje će biti jedan od sagovornika na panel diskusiji sa temom: „Jevrejska dijaspora danas, uopšteno – odnosi između dijaspore i Izraela.“

LJ.V.

INTERVJU: Polaznici kursa hebrejskog jezika

Shalom! Ani Mina. Mi at? Ani miPodgorica. Meajin at?

Ovo su bile moje prve riječi naučene na kursu hebrejskog jezika, koji se dva puta nedjeljno održavao u prostorijama naše Jevrejske zajednice od aprila do jula. Na časovima, osim ogromne koncentracije koja je neophodna da bi se ušlo u osnove ovog lijepog ali veoma kompleksnog jezika, imali smo priliku i da se međusobno zblizimo. Tako je Ognjenka, „napredna“ polaznica kursa koja je za vrijeme devedesetih živjela i radila u Izraelu, na pauzama između dva časa pričala o svom životu u Izraelu. Prisjećala se osjećaja sigurnosti koji je imala dok je živjela u jednom od kibuca. Dijelila je sa nama sjećanja na dugu pješčanu plažu Tel Aviva.

Talmidim, odnosno učenici, odlučili su se za ovaj kurs iz različitih razloga. Marijana je saznala za kurs preko facebook stranice Jevrejske zajednice Crne Gore. Oduvijek je htjela da nauči hebrejski iz ljubavi prema Izraelu, kulturi i nasljeđu te zemlje. Zadovoljna postignutim rezultatima, ona se nada nastavku kursa u septembru. Milika piše doktorsku disertaciju na temu „Jevrejska ekonomska misao“, te ne treba ni pojašnjavati zašto je odlučio da produži svoje znanje o kulturi ovog naroda i njenom jeziku. Ivana, Hana i ja smo članovi Zajednice, te je ovo bila odlična prilika da savladamo osnovne jezika, čujemo ga iz prve ruke i produbimo sopstveni identite. Tijana i Tanja strastveni su poznavaoi više stranih jezika, te im je objema hebrejski bio izazov.

Napravila sam intervju sa Jelenom Šljukić, možda jednom od najaktivnijih polaznica ovog kursa koja je imala sjajne argumente na moja pitanja.

■ Jelena Šljukić

Kako i kada si saznala za kurs hebrejskog?

Za održavanje kursa saznala sam preko sajta Jevrejske zajednice Crne Gore i ovo je prvi put da se u Crnoj Gori organizuje kurs hebrejskog jezika. Kao ljubitelj jevrejske literature, jezika i tradicije odmah sam se prijavila za pohađanje kursa, jer ipak je poznavanje jezika ono što će produbiti vaš identitet i ojačati vašu vezu sa jevrejskom kulturom.

Zašto sti se odlučila da pohađaš časove ovog jezika?

Poznavanje hebrejskog jezika je samo po sebi izvor duhovne inspiracije. To je kjuč jevrejske filozofije i pruža plodno tlo za misli Tore. U različitim komentarima na Toru naići ćete na veliki broj uvida koji proizilaze iz razumijevanja hebrejskog jezika. Pjesnici, mistici, mudraci, proroci filozofi i sve velike vođe naroda izgradili su svoje vizije i remek djela sa fizičkom i duhovnom građom hebrejskog jezika. Ljudi uče hebrejski iz različitih razloga. Npr. neko želi da ima ljepši odmor u Izraelu i da uživa u razgovoru sa Izraelcima, da studira ili radi u Izraelu ili da poboljša svoju sposobnost u učenju klasičnih jevrejskih knjiga i poezije.

Lično me je oduvijek zanimala jevrejska kultura, istorija, jezik i literatura i smatram da ću kroz poznavanje jezika imati bolju priliku za upoznavanje sa različitim izrazima jevrejske kulture u različitim vremenima i mjestima.

Koja su tvoja očekivanja od ovog kursa?

Nadam se da ću razviti osnovne jezičke vještine. Naš predavač je dr Šai Koen sa Hebrejskog univerziteta u Jerusalimu. Dr. Šai je odličan predavač. Časovi su dinamični i interaktivni, ne samo da učimo jezičke vještine već se takođe fokusiramo i na teme koje se odnose na život u Izraelu, kao što su geografija, okruženje, istorija i trenutni kulturni događaji.

Kako si zadovoljna dosadašnjim rezultatima?

Jako sam zadovoljna. Svakim danom sve više poboljšavam znanje kroz opsežnu praksu u čitanju i pisanju, komunikacijske vještine su poboljšane kroz angažovanje u razgovorima baziranim na svakodnevnim situacijama. Hebrejski je zaista prelijep jezik.

To je tradicionalni jezik jevrejskog naroda. Kao i većina drevnih semitskih jezika, hebrejski alef-bet nema samoglasnike. Međutim, negdje sredinom prvog milenijuma rabini, poznati kao Masoreti uveli su sistem tačaka i crtica koje ukazuju na to kako se riječ izgovara. Ljudima koji tečno govore jezik nijesu potrebni samoglasnici da bi čitali i većina stvari napisanih na hebrejskom u Izraelu su napisane bez samoglasnika. Hebrejski se čita i piše sa desna na lijevo.

Hebrejski je korišten kao pisani i govorni jezik sve do 587. godine nove ere, nakon toga uglavnom se koristi kao književni i liturgijski jezik. Tek je u 19. vijeku oživljen kao govorni jezik. Moderni hebrejski je zvanični jezik Izraela, dok se predmoderni koristi za molitve i proučavanje u jevrejskim zajednicama širom svijeta.

To je jezik svetih tekstova i zato se često za hebrejski kaže da je to lashon ha kodesh (sveti jezik).

Ipak, jezik nije lak za naučiti posebno zato što nema nikakve veze sa evropskim jezicima, ali ako ste motivisani i želite da naučite onda ćete naučiti, kao i sa svakim jezikom, ako nemate motivaciju, jednostavno neće ići. Posvećenost je glavna stvar koju morate imati na umu. Svi počeci su teški, međutim, sve što je istinski vrijedno zahtijeva i mnogo truda.

Našeg profesora Shai Cohen-a, doktora filoloških nauka upoznala sam par mjeseci prije početka kursa zahvajujući zajedničkom prijatelju koji trenutno živi i radi u Podgorici, a koji je i sam prijatelj Zajednice. Shai je posvećen profesor, spreman da individualno pomogne svakom od svojih učenika i kroz interaktivan način učenja polaznicima kursa približi hebrejski jezik. Nešto bolje možete upoznati Shaia kroz ovaj kratak intervju:

■ Shai Cohen

Kada si došao u Crnu Goru? Kako ti se dopada život ovdje? Šta te ovdje zadržava?

U Crnu Goru sam došao u januaru, učestvovao na TEDx konferenciji i odlučio da ostanem. Veoma mi se dopada život u Crnoj Gori, mnogo me zanima ova zemlja, njeni ljudi kao i sociokulturološka realnost u njoj. Sa interkulturološke tačke gledišta opčinjen sam situacijom koju sam ovdje zatekao. Smatram da se ovdje mogu započeti u napraviti mnoge nove stvari, a to je ono što me uzbuđuje: kurs hebrejskog, simpozijum i nadam se nove dinamična kulturološka dešavanja produbljuju moju želju sa ostankom.

Prvi stepen kursa nedavno je završen. Da li je planiran nastavak u septembru/oktobru?

Od jeseni je planiran početak drugog stepena hebrejskog jezika kao i novi početnički stepen.

Kako doživljavaš Jevrejsku zajednicu Crne Gore?

Jevrejska zajednica Crne Gore je sjajna! Zahvaljujući pomoći i saradnji gospodina Al-

fandarija, našem novom pojačanju - Jeleni i izvanrednim Nadinim organizacionim sposobnostima, više sam nego motivisan da pomognem Zajednici kako najbolje mogu. Smatram da je jako važno sudjelovati u kulturološkim i interkulturološkim događanjima u Zajednici, ne samo kako bi se razriješile nedoumice nekih članova nego i zablude u široj socijalnoj sferi Jevreja i nejevreja.

Mina Raičević, mr međunarodnih odnosa,
član Jevrejske zajednice Crne Gore

NOVINARI-ISTRAŽIVAČI

Da li su Ataturk i Franko bili Jevreji?

Svet je pun teorija zavere koje se tiču Jevreja. Pojavom interneta, neke od ovih teorija su dobile svoj puni zamah, ali su se otvorile i nove teme, od kojih nas neke brinu a druge zabavljaju.

Postojao je dugačak period u našoj istoriji kad nam je bilo teško da kažemo da smo Jevreji, vreme kad su nas izolovali, kamenovali, nad nama vršili pogrome, deportovali iz država a na kraju i ubijali zbog toga što jesmo.

Ipak, druga polovina dvadesetog veka donela je zanimljivu pojavu – neki od poznatih i manje poznatih ljudi poželeli su da se o njima govori kao da su jevrejskog porekla. Čaplin je, kada su ga pitali da li je Jevrejin, ironično odgovorio: "Na žalost, nemam tu čast" (slavni komičar, za koga se pretpostavlja da delimično potiče iz familije engleskih čergara uvek je gajio veliko poštovanje prema jevrejskom narodu).

U moderno doba, relativno je lako utvrditi da li neko zaista ima jevrejske pretke, ali se za dvojicu poznatih političara i dalje ne zna – možda su u pitanju samo tračevi, a možda u teorijama ima i mrvica istine.

Mustafa Kemal Ataturk bio je prvi predsednik Turske i osnivač moderne turske države. Njegovo prezime je uvek izazivalo pažnju istoričara, pa je čak i Kemalov biograf Lord Balfur bio enigmatičan – locirao je Ataturkovo

poreklo negde između Turske, Albanije i Balkana. Mustafa je rođen u Solunu, a Jevreji koji su tamo živeli izjavljivali su da je njegova porodica zapravo "donmeh" (tajni Jevreji). U ovom mestu, dohmeh su sledili učenja Šabataja Cevija – u javnosti su se prezentovali kao Muslimani, dok su kod kuće praktikovali Judaizam.

Pre dvadesetak godina, izraelski novinar Hilel Hakin, objavio je tekst "To je i moja tajna molitva". Po svedočenju saradnika, a prilikom posete Jerusalimu, predsednik Turske je čuo molitvu Shema Yisrael i tada rekao "Možda sam prestao da budem Jevrejin, ali ovo je moja tajna molitva".

Diktator Španije, i naci-fašistički kolaboracionista Francisko Franko uredno je poslao spiskove svih Jevreja u Španiji svom saradniku Himleru. Ipak, u Španiji nije bilo logora za ubijanje Jevreja jer je ova zemlja zadržala delimičnu neutralnost u odnosu na dominantnu politiku Nemačke i Italije. Franko je bio antisemita, a za svakojake nevolje javno je optuživao Marksiste, Jevreje i masone. U muzeju Yad Vashem možemo naći užasna svedočanstva o statusu Jevreja u Španiji i o tome kako nisu mogli da se vrate u matičnu domovinu - Franko je primio samo 800 španskih Jevreja koji su došli brodom. Ipak, činjenica da nije bilo masovnih deportacija i dalje navodi poneke istoričare da se bave proučavanjem Frankove porodične loze. Neki tvrde da mu je majka možda bila marano, i da je njeno prezime Bahamonde ima ovu vrstu porekla.

J.Đ.

HOLOKAUST

Jad Vašem

Na našu molbu, od g-đe Miriam Steiner Aviezer, koja je zaposlena u muzeju "Jad Vašem" dobili smo sveobuhvatan i detaljan opis ove značajne i jedinstvene institucije, koji ovdje stavljamo vama na čitanje i upoznavanje. Ovo smatramo gestom pažnje i ljubaznosti, na čemu se g-đi Aviezer veoma zahvaljujemo.

Jad Vašem (Memorijalna ustanova za žrtve i heroje Holokausta) je izraelski nacionalni memorijalni centar posvećen žrtvama Holokausta.

Naziv "Jad Vašem" (memorijal i ime) je preuzet iz Svetog pisma, Isaija 56:5: "Podići ću u kući svojoj i među svojim zidovima spomenik i ime (Jad Vašem)... daću im večno ime koje neće biti iskorenjeno."

U avgustu 1953. godine, je osnovan Memorijalni centar Jad Vašem na temelju zakona izglasanog u Knesetu - izraelskoj skupštini, a kojim je takođe određen i Dan sećanja na Holokaust kada se minutom ćutanja odaje pošta žrtvama.

Zakon o Jad Vašemu koji je izglasao Kneset određuje da je memorijalni centar osnovan u cilju očuvanja sećanja na: šest miliona Jevreja ubijenih od strane nacista i njihovih saradnika tokom Drugog svetskog rata; jevrejske zajednice i njihove institucije koje su uništene i likvidirane; hrabrost i heroizam vojnika; borbe u pokretu otpora i zatočene u getima, sinove i kćeri jevrejskog naroda koji su se borili za svoje ljudsko dostojanstvo; i "Pravednike među narodima" koji su zbog spasavanja Jevreja rizikovali sopstveni život.

Među zaduženjima koje zakon dodeljuje ovom centru je dokumentovanje istorije jevrejskog naroda za vreme Holokausta kroz pokretanje spomen projekata, kao što su: sakupljanje, istraživanje i publikovanje svedočanstava o Holokaustu i herojstvu, prenošenje nasleđa Holokausta novim generacijama, dodeljivanje statusa počasnog državljanina žrtvama, i predstavljanje Izraela na međunarodnim projektima koji imaju za cilj očuvanje sećanja na žrtve Holokausta i Drugog

svetskog rata. Jad Vašem se nalazi u zapadnom Jerusalimu u sklopu memorijalnog kompleksa na Gori Hercl.

Hol sećanja, kao jedan od prvih spomen obeležja, je podignut 1961. godine, posvećen je i simbolizuje šest miliona žrtava Holokausta (slika 1.). Njegovi zidovi su napravljeni od ogromnih bazaltnih ploča, a krov ima oblik šatora (otuda hebrejsko ime, *Ohel Jizkor*, ili *Šator sećanja*). Njegove dve kapije su delo izraelskih umetnika Davida Polomba i Becalela Šaca. Pored Šatora sećanja je Istorijski muzej¹, u čijoj stalnoj postavci se nalaze autentične fotografije, artefakti i dokumenta koji se odnose na Holokaust i heroizam. U Istorijskom muzeju ima nekoliko eksponata iz Srbije, Hrvatske i Makedonije, kao i veći broj fotografija, na primer: streljanje žrtava u Jajincima, fotografije logora Jasenovac kao i fotografije partizana.

■ Slika 1. Hol sećanja, Jad Vašem
Copyright © 2015 Yad Vashem The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority

Dana 1. maja 1962. godine, prvo drveće je zasađeno u Aleji pravednika među narodima i imenovan je javni odbor od strane Jad Vašema koji utvrđuje ko ima pravo na predlaganje za

priznanje "Pravednik među narodima". Odlikovanje "Pravednik među narodima" se dodeljuje ne-Jevrejima koji su izložili vlastiti život riziku da bi spasili Jevreje iz čisto humanih razloga.²

■ Slika 2. Aleja pravednika, Jad Vašem
Copyright © 2015 Yad Vashem The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority

Dvorana imena (slika 3.) sadrži stranice svedočanstava u kojima su imena žrtava Holokausta registrovana od strane preživelih rođaka i prijatelja.

■ Slika 3. Dvorana imena, Jad Vašem
Copyright © 2015 Yad Vashem The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority

Muzej umetnosti Holokausta i izložbeni paviljon imaju veliku kolekciju koja se sastoji od oko 10.000 umetničkih radova uglavnom iz perioda ili na temu Holokausta. U Muzeju umetnosti Holokausta postoje nekoliko radova vezanih za bivšu Jugoslaviju:

1. U martu 2005. godine otvorena je nova zgrada Istorijskog muzeja holokausta.
2. Pravednicima se dodjeljuje medalja na kojoj je uklesana jevrejska poslovice: "Ko spasi jedan život, spasio je čitav jedan svet."

1. crteži u boji o logoru akovo koje je nacrtala Hannah Avital (Ivon Deutsch), kao 10-godišnja devojčica na putu od Sarajeva prema Staroj Gradiški i logoru Đakovo
2. Album grafika Geze Apfela o koncentracionom logoru Mauthausen
3. Igraće karte u sklopu izložbe "Deca se igraju" koje je Rut Gat (Inge Polak) napravila u logoru Loborgrad
4. Slika umetnice Tine Morpurgo
5. Dve slike umetnika Bore Baruha
6. Skulpture umetnice Melite Kraus
7. Radovi Dana Rajzingerera i Gavre Mandila sa izložbe o doprinosu preživelih u izgradnji Izraela.

U kompleksu memorijala se nalaze mnoge skulpture na otvorenom prostoru. Među njima je i delo jugoslovenskog vajara Nandora Glida (1924-1997), (slika. 4.). Ovaj spomenik koji se nalazi na severozapadnom delu velikog trga, postavljen između Muzeja i Hala sećanja, je posvećen žrtvama koncentracionih logora,

■ Slika 4. Nandor Glid, Spomenik žrtvama koncentracionih logora, 1987-89.

<https://www.flickr.com/photos/alex-david/5290554004>

Spomenik dečjim žrtvama je otvoren 28. juna 1987. Godine (slika 5.). Delo je arhitekta Moše Safdija. Memorijal odaje poštu jevrejskoj deci, njih jedan i po million, koja su ubijena u Holokaustu.

■ Slika 5. Spomenik dečjim žrtvama
Copyright © 2015 Yad Vashem The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority

Na zapadnom delu Brdu sećanja (Har Hazikaron) je Dolina uništenih zajednica, koju su projektovale arhitekti Lipa Jahalom i Dan Zemah, a koja se sastoji od velikog kamenja na kojima su uklesana imena uništenih jevrejskih zajednica (slika 6).

Na južnom delu Brda sećanja nalazi se Trg Varšavskog geta i spomenik posvećen ustanku u Varšavskom getu delo vajara Natana Rapoporta. Na ovom mestu se održava svake godine centralna ceremonija za Dan sećanja na mučenike i heroje (po hebrejskom kalendaru, 27. nisana) na kojoj prisustuje predsednik Izraela.

Arhiv Jad Vašema sadrži milione stranica dokumenta, svedočenja i memoara na mnogim jezicima i predstavlja jednu od najvećih i najvažnijih zbirki koje se odnose na period Holokausta. O Holokaustu u tadašnjoj Jugoslaviji u Arhivu Jad Vašema postoji dokumentacija prikupljena iz svih relevantnih arhiva u nekadašnjoj Jugoslaviji koja je i digitalizovana kao i preko hiljadu svedočanstava preživelih poreklom koji su poreklom iz Jugoslavije

Biblioteka Jad Vašema ima 80,000 naslova, uglavnom knjiga koje se bave periodom Holokausta, ali takođe uključuje i radove na temu razvoja modernog antisemitizma, fašizma i nacizma, o pozadini Drugog svetskog rata i o sudbini preživelih Holokausta. Godine 1973. Jad Vašem je otvorio Odeljenje za izučavanje holokausta u nastavi., koje se razvilo u Obrazovni centar za izučavanje Holokausta sa dva ogranka, u Jerusalimu i u Kući Volhinia u Givatajimu. U centru se održavaju seminari za nastavnike iz Izraela i inostranstva, kao i

studijski dan za srednjoškolce, vojnike i druge, sa desetinama hiljada polaznika svake godine.

Od samog početka Jad Vašem je angažovan na istorijskom istraživanju, koje sprovodi Istraživačko odeljenje pod vođstvom naučnog savetodavnog odbora koji čine predstavnici instituta za istraživanje Holokausta sa izraelskih univerziteta. Jedan od prvih projekata Istraživačkog odeljenja Jad Vašema je bibliografska serija o Holokaustu, od kojih su mnogobrojna izdanja plod saradnje sa YIVO institutom za istraživanje jevrejskog naroda u Njujorku.

Od 1957. godine izdaje se godišnjak *Yad Vashem Studies* (Studija Jad Vašema), na hebrejskom i engleskom jeziku, a na kome saraduju vodeći istraživači iz Izraela i inostranstva. Izdavačka kuća izdaje zbirke dokumenata i članaka, sećanja, istraživačke studije i dr Januš Korčak seriju knjiga za mlade. Jad Vašem je angažovan na dva glavna projekta u više tomova: *Pinkas Hakehillot* (Knjige o jevrejskim opštinama) enciklopedija jevrejskih zajednica od njihovih najranijih početaka do vremena njihovog uništenja i sveobuhvatna istorija Holokausta, gde se svaki tom bavi određenom zemljom ili temom, kao i enciklopedija Holokausta.

Godine 1988. je izdat *Pinkas kehilot Jugoslavija* čiji je urednik bio Cvi Loker. U ovom leksikonu jugoslovenskog Jevrejstva, je predstavljeno kakav je bio život jugoslovenskih Jevreja pre Drugog svetskog rata.

Izdavačka kuća pri Jad Vašemu, izdala je nekoliko naslova koji se bave Jugoslavijom:

Menahem Šelah (urednik), *Istorija Holokausta u Jugoslaviji, 1990*

Isak Adižes, *Detinjstvo u skloništu Albanija. 1994*
Ženi Lebl, *Odjednom druga, odjednom drugačija. 1997*

Neli Šlezinger, Amira (Levković) Rom (urednik), *Neli. Slike iz života devojke iz Vile Ema. 2005*
Ervin Miler (prevod sa hrvatskog Miriam Steiner-Aviezer), *Pakao zvani Jasenovac. 2014*

Od 7. do 11. aprila 1968. godine, u Jad Vašemu se održao prvi naučni kongres na temu "Jevrejski otpor za vreme Holokausta," i od tada se kon-

gresi, posvećeni centralnim temama vezanim za istraživanje Holokausta., održavaju svakih nekoliko godina,

Jad Vašem je postao glavni nacionalni hram sa više od milion posetilaca svake godine, kako iz Izraela tako i iz inostranstva.

Tabela: Procena broja jevrejskih žrtava u Holokaustu:

Zemlja	Broj Jevreja pre rata	Minimalni broj žrtava	Maksimalni broj žrtava
Austrija	185,000	50,000	50,000
Belgija	65,700	28,900	28,900
Češka i Moravska	118,310	78,150	78,150
Bugarska	50,000	0	0
Danska	7,800	60	60
Estonija	4,500	1,500	2,000
Finska	2,000	7	7
Francuska	350,000	77,320	77,320
Nemačka	566,000	134,500	141,500
Grčka	77,380	60,000	67,000
Mađarska	825,000	550,000	569,000
Italija	44,500	7,680	7,680
Latvija	91,500	70,000	71,500
Litvanija	168,000	140,000	143,000
Luksemburg	3,500	1,950	1,950
Holandija	140,000	100,000	100,000
Norveška	1,700	9762	762
Poljska	3,300,000	2,900,000	3,000,000
Rumunija	609,000	271,000	287,000
Slovačka	88,950	68,000	71,000
Sovjetski Savez	3,020,000	1,000,000	1,100,000
Jugoslavija	78,000	56,200	63,300
Ukupno	9,796,840	5,596,029	5,860,129
Zaokruženo	9,797,000	5,596,000	5,860,000

Miriam Steiner Aviezer,
Prevodilac i koordinator u "Jad Vašem-u"

USAMLJENI IGRAČ NA POGIBELJNOJ SCENI

Zahvaljujemo se g-đi Radmili Nikčević-Brajović, koja nam je ustupila svoj članak napisan za "Nikšićke novine", 2000 godine, povodom Dana oslobođenja Nikšića i sada ga mi prikazujemo u ovom izdanju Almanaha. Radi se o sjećanju desetogodišnje djevojčice na ratne dane provedene u dvorištu porodične kuće, u Nikšiću, gdje su se svakodnevno sretali sa tajanstvenim ali ljubaznim i blagorodnim mladićem, o čijem su imenu i djelu saznali tek nakon njegove hrabre pogibije.

■ Baletska škola u Beogradu nosi njegovo ime: Lujo Davičo (1908-1942)

Kako je 15.juna 1942.godine u hotelu „Nikšić“ u Nikšiću Lujo Davičo, poznati baletski majstor i pedagog iz Beograda izvršio atentat na italijanske okupatorske vojnike.

Godina ratna, 1942. grad pod italijanskom okupacijom: glad, ljuta zima, zatvaranja, strijeljanja. Iza

„bloka“, okruženja vojskom i žicom, sa obilježenim i čuvanim izlascima iz grada i ulascima u njega, odvode putevi u sela i polja i gube se u podnožjima planina. Otuda ponekad svijetle vatre i dopire odjek borbi, a poslije gradom kolaju priče o borbama u šumama, partizanima, koji dočekuju talijanske kolone što iz grada izlaze u besprekornom redu a u njega se vraćaju rasute i izranjavane. Otuda dopiru nedaće i za čitav grad-najčešće, nestajanje vode, kad - za kaznu vojsci - partizani blokiraju njeno izвориšte.

U našem tada malom gradu i mi smo mali: djeca iz porodica u dvorištu. Kuće i dvorište su nam u Ulici cara Dušana, jednoj od glavnih, što se zrakasto razilaze od nevelikog četvorougaoznog trga. Naše dvorište, naš mali - veliki svijet, sa ulice štite pročelja kuća u kojima stanujemo. Prva je „kuća đeda Petra“, našeg đeda, lijepa poput dubrovačkih palača, sa fasadom od tesanog kamena i vratima od masivnog drveta na kojima alke prolaze kroz stisnute čeljusti isturenih lavljih glava. Okna su zaštićena drvenim kopcima, „škurama“, čiji se središnji dio od poprečnih daščica pokreće - sužava i širi, uskraćuje ili otvara pogled na ulicu. U dvorište se ulazi kroz zasvođen hodnik, „portik“, koji sa ulice zatvara dvokrilna lijepa kapija od kovanog gvožđa. Do kapije je prizemna kuća - dućan naše komšinice, u kojem se još može naći nešto zaostale predratne robe za koju su najviše zainteresovani naši prvi susjedi - talijanski vojnici. Oni koji rade u hotelu, „kući Makrida“, dugom i visokom zdanju, u kojem su sada „gosti“ talijanski oficiri. Ugladena i dotjerana gospoda, utegnuta u zelene uniforme. Posmatramo ih sa one kapije kako poslije podneva pristižu u hotelski restoran na ručak. Za nas nezamisliv i njihov restoran i njihov ručak.

Ali, jednog dana s proljeća 1942.godine iznenada su povezani restoran i dvorište. U gradu nema vode. A u našem dvorištu postoji bunar. Ograda mu je samo uzdignut uglačan stepenik. Zatvoren je teškim gvozdenim poklopcem, premreženim reljefnim malim rombovima što su ih išarale dijagonalno izvučene linije. Ploču od podizanja štiti veliki katanac. Sjedjeli smo često na tom bunaru, na njegovoj pogodnoj uzvišici, i ne prisjećajući se da su ispod nas dubina, mrak, voda.

E, jednog dana promijenio se naš odnos prema bunaru. U dvorište je ušla grupa talijanskih vojnika

iz hotela. Okupili su se oko bunara, otvorili katanac, podigli poklopac, zahvatili vode, koju su odnijeli na ispitivanje, pa opet zatvorili bunar. Mi mali radoznalci nijesmo ih posmatrali sa daljina na kojoj su nas zaustavili.

Za neki dan ponovo su došli. Sada je sa njima došao i On, čovjek bez uniforme, različit od svih. I ostao je takav i u sjećanju nakadašnjeg djeteta iz dvorišta.

Onizak, tanan, crne blago ukovrdane kose, tamnih očiju i tamne puti, iznutra prosinule bljedilom. Živahan pogled, brz osmijeh. Hitrost u pokretu. Spretnost u poslu.

Danima je sam dolazio u naše dvorište, na bunar. Donosi je platnene kofe, čvrste, valjkaste, gore uobručene jakim prstenom, sa pervazom od usukanog konopca. Bile su pune razbokorenih glavica zelene salate i čvrstih sočnih pera crnog luka. Sam ih je uzgajao u bašti hotela. Otključavao je katanac i brzim uzmahom podizao poklopac. Sa vedrinom je prihvatao naše živo interesovanje i za njega i za otvoren bunar, za neobične nam kofe i sve što je radio.

Oprezno nas je puštao da se zagledamo u grotlo bunara, stisnuto uglačanom pločom, niz koju su se u krugu spuštali utisnuti smreškani tragovi konopca. Od otvora se u dubinu strmoglavljivala okrugla podzidana prosjeklina, na čijem se dnu tamnilo oko vode. Dubina je privlačila, omamljivala. Kao što privlači opasnost. Zato će se u sjećanju na Njega uvijek uzburkati dubina i tmina bunara.

Ali, On nas je udaljavao od bunara i dozvoljavao nam da poizdalje posmatramo i Njega i njegov posao. Zahvaćao je i vadio vodu, zatim pažljivo prao salatu i luk. Oprane, slagao ih je u kofe, preko kojih je pljuskala voda, zatvarao bunar, osmijehivao nam se, ponešto nam dobacivao ili mahnuo rukom i odlazio. Sljedećeg dana naša znatiželja opet ga je dočekivala, nesmanjena. Naša radoznalost i njegova spremnost da je vedro istrpi prešle su u bliskost, u prijateljsko „sarađivanje“. Opčinjavao nas je taj mladi živahni čovjek. Spretnost i lakoća njegovih pokreta i radnji. Razgovora se ne sjećam, on se, vjerovatno, svodio na uzajamna zapitkivanja i odgovore. Riječi nijesu bile ni značajne ni mnogo potrebne. Mi smo se samim prisustvom

sporazumijevali sa njim. Ne sjećam se ni kako smo ga oslovljavali, naročito da li po imenu. O Njemu nijesmo znali ništa. Ni naši stariji - roditelji i komšije. Znali smo da radi u hotelu i poslučuje za objedima talijanske oficire.

Jenoga dana krajem juna naše i obližnja dvorišta, cio gradski kvart, prodrala je eksplozija.

-Iz hotela - sa strahom je procijenio neko od starijih. I strah nas je sve zapljusnuo. Zaista, iza zida koji je odvajao naše dvorište od bašte hotela dopri su krici i uspaničen talijanski govor. U trenu upali su u dvorište, u kuće, u pomoćne zgrade, talijanski vojnici sa uperenim puškama. Prikovali su nas sve, i velike i male, za mjesta na kojima smo se tog trenutka zatekli. Sumnjičavo su zagledali sve ljude, sve kutke, stvari, naročito duge drvene merdevine, „stube“, upadljivo ali slučajno prislonjene baš uz zid prema hotelskom dvorištu. Ispitivali su, i riječima i gestikulacijom, starije. Kad nijesu našli nikakav sumnjiv trag, otišli su, usplahireni. Kasnije smo slušali da su tako pretraživali sve kuće i sva dvorišta duž ulice. Blokiral su grad. Tragali su za saučesnikom ili saučesnicima u događaju koji se zbio u hotelskom restoranu. Međutim, jedini akter u tom događaju, jedini njegov izazivač, bio je neposredno među nama. Na zaprepašćenje svih nas, bio je to On, omiljeni polaznik našeg dvorišta i bunara.

U osluškivanju onoga što su tiho i oprezno govorili stariji, i za nas djecu priča se na svoj način sklapala. Početak joj je kazivanje ljekara (dr Steva Popovića), našeg kuma, koji je stanovao baš preko puta hotela, u velikoj neprivačnoj „kući Peja Markovića“. Talijani su ga odmah pozvali da ukaže pomoć ranjenima. Tek što je ušao u hotel, zapazio je da vojnici iznose iz njega nečije beživotno tijelo uvijeno u šatorsko krilo. Preko ruba platna ugledao je pramenove tamne kose, okrvavljene. Prepoznao je čiji su. Od Italijana je saznao da je na oficire izvršio atentat čovjek koji ih je posluživao, bacivši bombu među njih.

Priča se dopunjavala teško povjerljivim detaljima. Atentator je ušao u restoran sa poslužavnikom u rukama, ispod kojeg je držao odšraflijenu bombu, pripremljenu za akciju, u kojoj ga je donekle osujećio jedan oficir koji je iznenada ugledao i sve odmah shvatio. Brzo je ustao sa stolice i njom gađao atentatora. Tako je umanjio prostor dejstva eksplozije

stradali su najbliži oficiri: nekolicina ranjenih, a nije se saznalo da li je bilo i poginulih. Stradao je i On, neočekivani izvršilac kazne i pobune. Po jednom tragu priče, bio je teško ranjen, pa u bijesu odmazde dotučen. I po ljekarevom zapažanju, bilo je tako. Po drugom očevicu priče, strijeljan je kasnije „poslije svirepog mučenja“. Žene u našoj kući uzaludno su pokušavale da kroz razređene daščice na škurama razaberu šta se sa njim zbiva na dijelu ulice ispred hotela. U priču se utkivao i oprezan šapat o tajanstvenom ilegalcu ubačenom u grad i hotel da izvrši atentat.

Tek poslije rata saznali smo ko je bio On. Bio je to Lujo Davičo, poznati baletski majstor i muzički pedagog iz Beograda. O događaju kazuje i spomen - ploča (postavljena 1961.) na zdanju nekadašnjeg hotela „Nikšić“ u gradu Nikšiću, u današnjoj Karađorđevoj ulici. Na njoj piše:

„ U okviru akcija koje je partijska organizacija izvela u okupiranom Nikšiću u ovoj je zgradi 15.juna 1942. godine Luj Davičo, muzičar iz Beograda, bombama uništio nekoliko italijanskih oficira. Davičo je poslije svirepog mučenja strijeljan.“

Na spomeniku ispod Trebjese među imenima žrtava fašizma upisano je i ime Lujo Davičo. Nikad se nije saznalo gdje mu je grob.

Sjećanje na ovaj događaj i njegovog aktera kasnije je, neizbježno, više podsticalo nego smirivalo neka pitanja: Otkud Lujo Davičo u Nikšiću? Da li je zaista bio zadužen atentator? Ili je atentat bio eruptivni izraz njegovog narastajućeg gnjeva i otpora?

■ Spomen-ploča na zgradi gdje je Lujo Davičo izvršio napad

Lujo je u Nikšić, po jednom saznanju (Veljka Šakotića) izbjegao da se spasi od progona u kojima su stradali Jevreji u Beogradu. Doveo ga je student Ilija Erbez, komunista, poginuo kasnije u NOB-u. Po tome bi se moglo prosuditi da je Lujo Davičo bio blizak ljevičarima, učesnicima u pokretu otpora. I natpis na spomen - ploči, prilično neskladno oblikovan, čak sa greškom u imenu (Luj), Davičov atentat pokriva mrežom akcija partijske organizacije.

Međutim, nije uvjerljivo da je Davičo u hotel „Nikšić“ stupio kao pripremljen atentator. On se u ovom hotelu zaposlio prije nego što su se u njega uselili talijanski oficiri. U samoj akciji bio je jedini učesnik. Usamljeni igrač na pogibeljnoj sceni. Onaj koji žrtvuje sebe - jer zna da mu iz toga čina izlaska nema.

Lujovo „bezumlje hrabrih“ i danas uzburka uspomene i razgovore malog broja još živih kojima je bio u blizini pri kraju svoga života. Od svojih je bio daleko.

Po svjedočenju vlasnice hotela (Mile Makrid) dan poslije atentata zbio se iznenađujući žalosni događaj: iz logora u Skadru stigla je u Nikšić Lujova majka i od Makrida (iseljenih iz njihove kuće – hotela) saznala o tragičnoj pogibiji svoga sina.

Tokom vremena saznanja nekadašnjeg djeteta iz dvorišta o Luju Daviču postojala su uzbudljiva otkrovenja: od neobičnog poslanika u hotelu „Nikšić“ on je postao počinitelj zastrašujuće akcije smišljene za uništavanje života, neizbježno i sopstvenog, a zatim se vratio u sebe samog, onog koji je bio – baletskog igrača na sceni na kojoj se više svijetla ne gase.

I ova priča, poslije svih proteklih godina, upravo decenija, pokušava da prizove na svjetlost, tajnovitost i magnetizam lika Luja Daviča.

Radmila Nikčević – Brajović,
Nikšićke novine, 14.septembar 2000.godine

STVARALAŠTVO

Rabini sa područja Balkana

Nastavljamo priču o rabinima koji su djelovali na našim prostorima od dolaska na Balkan pa sve do današnjih dana. Um koji su bistrili i godinama sticali proučavanjem mudrosnih knjiga, kao i životno iskustvo svrstavalo ih je među najpoštovanije među ljudima što potvrđuje i kratka, poučna priča koja slijedi:

U jednom ruskom selu živio je rabin. Svakog jutra, još od rane mladosti, prelazio je preko seoskog trga, idući na molitvu u sinagogu, i uvijek ga je posmatrao lokalni policajac koji je mrzio Jevreje.

Na kraju, jednog jutra, policajac je prišao rabinu i upitao ga kuda ide.

„Ne znam,“ odgovorio je rabin.

„Kako to misliš 'ne znam'? Već godinama te posmatram kako ideš u sinagogu preko ovog trga i ti mi sad kažeš da ne znaš! Pokazaću ja tebi!“

Potegao je rabina za bradu i odvuкао ga u zatvor. Dok je zaključavao ćeliju, rabin mu je rekao: „Shvataš li sad šta sam mislio kad sam rekao da ne znam?“

Naravoučenije: Obično svi govorimo sa sigurnošću, danas ću otputovati negdje, tamo ću živjeti i zaradiću puno, pa onda ću..., Mi ne znamo ni šta će biti za 10 minuta, stoga treba govoriti: „Ako Bog bude htio, poživjećemo i učinićemo ovo ili ono“, vi se hvališete i pravite važni. Svako takvo hvalisanje je zlo.“ (Biblija, Jakovljeva poslanica 4:13-16)

Mošo Danon, sarajevski rabin, bio je neobičan čovjek. Učen, tajanstven, rođeni mistik, pred čijim su se unutrašnjim okom zbivala razna čudesa.

Prema predanju, sarajevskog rabina Mošu Danona sa deset najbližih saradnika i učenika zarobio je i u kulu bacio otomanski namjesnik

Mehmed Ruždi-paša. Posle zajedničke pobune i peticije građana Sarajeva svih vjeroispovijesti, članovi jevrejske zajednice su oslobođeni, a Ruždi-paša je posle toga događaja sklonjen u Travnik. Vjerujući čitavo vrijeme zatočeništva u istinu i pravdu, rabin Danon se zavjetovao da će nakon oslobođenja krenuti na hodočašće u Jerusalim.

Posle izlaska iz tamnice, rabin Danon je pošao da izvrši zavjet koji je dao sebi. Svojoj pratnji i porodici ostavio je amanet da ga pokopaju u mjestu na kojem se, u slučaju smrti, zadesi tokom putovanja.

Moša Danon je preminuo na putu prema dubrovačkoj luci 1830. godine, pa su tako njegove kosti ostale u Hercegovini. U Krajštini, nedaleko od Stoca, mjestu smrti rabina Moše, Jevrejska zajednica i članovi porodice podigli su kameni spomenik koji ima oblik nepravilne peterostrane prizme. Kamen je dugačak 150 cm, a visok 96 cm. Kameno postolje je dužine 190 cm, a širine 90 cm, sa sjeverne strane uklesan je natpis na starohebrejskom jeziku i preveden znači:

“Ovaj kamen koji je ovdje podignut neka bude kao znak i spomenik

ukopa jedne svete osobe

čija su djela čudesna i o kome se može kazati da je bio pobožan i svet on je naš gospodin učitelj i veliki rabin rabin Moše Danon. Njegova dobra djela neka nam pomognu. Amen!
Odselio se od ovog svijeta dana 20 sivana godine 5590 (1830).”

Od tada pa sve do danas, tačnije 185 godina, posjeta groba Moše Danona predstavlja simbol čudesnog spasenja sarajevskih Jevreja i jedno je od bogatijih segmenata sefardske kulture, iako je za sefardske Jevreje hodočašće neuobičajno. S vremenom je sagrađena i havra koja je obnovljena 2003. godine, a ovaj lokalitet proglašen je spomenikom od nacionalne važnosti.

Grob održava porodica Medar. Do svoje smrti je to činio Mirsad Medar, a tradiciju očuvanja su preuzeli članovi njegove porodice, jer je to obećanje koje su dali njihovi preci.

■ Grob rabina Moše Danona u Krajštini kraj Stoca

Iako je bilo mnogo učenih ljudi u Sarajevu, poslije smrti rabina Danona, niko nije htio primiti čast hahambaše jer se nije smatrao njegovim dostojnim naslijednikom. Funkciju rabina je vršio kolegijum rabina, koji se zvao Bet-Din, tj. rabinski sud, satavljen od tri ugledna rabina: rabin **Jichak Levi**, rabin **Cadik Danon** i rabin **Avram Levi**. Rabinski sud je postojao od 1852. do 1856.

Rabin **Šimon Hason** iz Monastra (Bitolj) je, 1856. godine, izabran za hahambašu. Na toj časti i dužnosti ostao je samo dvije godine. Dok se nalazio na liječenju i odmoru u Kiseljaku, iznenada je umro. Te iste večeri je prevezen u Sarajevo i tu sahranjen. Usljed smrti koja ga je zadesila u Kiseljaku, narod ga je prozvao Rav de la Kisela (Kiseljački rabin). Djelovao je kao nadrabin od 1856. do 1858.

Rabin **Avram Levi** je bio jedan od trojice iz Bet-Dina (1852. do 1856). Na toj časti ostao je punih 10 godina, a narod je u potpunosti bio zadovoljan njegovim djelovanjem. Odmah poslije smrti njegovog kolege iz Bet-Dina, rabina Cadika Danona, odlučio je da se iseli u Jerusalem, gdje je i umro 1871. godine. Bio je veoma paštovan i voljen, a istovremeno i cijenjen od vlasti, jer ga je tadašnji vezir Osman-paša Topal odlikovao carskim ordenom. Funkciju rabina vršio je od 1858. do 1868.

Posle smrti rabina Avrama Danona opet se ni jedan od učenih rabina nije htio primiti za hahambašu, pa je ponovo morao biti obrazovan Bet-Din kao i 1852. godine. Rabin **Bencion Pinto**, rabin **Eliezer Šemtov Papo** i rabin **Juda Josef Finci** su bili članovi rabinskog suda koji je djelovao od 1868. do 1884.

Za rabina Ham Bencionu Pintu i rabina Ham Eliezera Papo zna se da su odselili u Jerusalem. Za rabina Eliezera Papo poznato je još i to da je izdao, dok je bio u Sarajevu, veoma čitano djelo: *DAMASEK ELIEZER* (1861). To djelo sadrži propise i odredbe Šulhan Aruha na španskom jeziku. Pored ovog djela izdao je i napisao i djelo *JOREDEA*. Oba djela štampana su u Beogradu. Objavio je i knjigu: *MEŠEK*, štampanu u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu (1875). Prema dr M. Leviju, izdao je na hebrejskom i španskom jeziku religioznu knjigu *APE ZUTRE*, koja sadrži propise o dužnostima za blagdan Pesah, poređane po alfabetskom redu. Objavio je manju liturgijsku knjigu *TIKUN MODAA*.

Drugi rabin, po imenu takođe **Eliezer Papo**, ali sin Jichaka, napisao je molitvenik: *BET-TEFILA*, knjigu dijelom na hebrejskom, a dijelom na španskom ladino jeziku (štampana u Beogradu 1860. godine). Osim toga izdao je knjigu na hebrejskom: *PELE-JOEC*, koju je njegov sin Juda Papo preveo na španski ladino jezik.

Ostavši, po odlasku Ram Bencionu Pinte i Ram Eliezera Pape, jedini od trojice iz Bet-Dina (1868. do 1884.), za sarajevskog hahambašu bio je izabran rabin **Juda Josef Finci**. Na ovoj dužnosti je bio od 1884. do 1887.

■ Rabin u sinagogi

Rabina Juda Josefa Fincija (1887), posle smrti, je naslijedio vrlo učeni travnički rabin, rabin **Avram Abinun**, koji je odmah po smrti rabina Fincija izabran za novog nadržabina. Rabin Avram Abinun odbijao je da postane nad rabin, smatrajući se nedostojnim za tu čast. Zato su se rabini sa cijelim opštinskim odborom na čelu sa predsjednikom uputili u Travnik da ga zamole da se primi vrlo visoke dužnosti. Konačno, uvjerivši se da je to zahtjev najvećih predstavnika opštine i širokih krugova naroda, prihvatio je tu odgovornu dužnost i odmah sa njima došao u Sarajevo. Rabin Avram Abinun bio je punih 15 godina nadržabin, od 1887. do 1902. Od naroda veoma cijenjen i poštovan, umro je u svojoj 75-oj godini života.

Poslije smrti ovog popularnog nadržabina, opet se nijedan od tadašnjih učenjaka, kojih je bilo više, nije htio primiti dužnosti rabina, pa je opštinski odbor bio prinuđen da postavi po treći put Bet-Din, u sastavu od tri istaknuta rabina - učenjaka, i to: rabina **Merkado Avram J. Romana**, kao Roš Bet Dina, rabina **Moše Maestra**, zvanog **Ham Bohori** i rabina **Ješue Saloma**. Treći Bet-Din djelovao je od 1902. do 1917. Po časti izabran kao predsjednik Bet Dina (Roš Bet Din), Ham Merkado Avram Romano, sa titulom koju su nosili sva trojica »AHAHAM AŠALEM«, je nakon deset godina odlučio da se iseli u Jerusalem. Koliko je bio popularan i poštovan pokazuje ogromna masa naroda koja ga je ispratila na dan odlaska. U Jerusalemu je proživio još pune 24 godine, do 1937. uvažavan i cijenjen do svoje smrti među velikim rabinima toga centra jevrejske nauke. Bio je član Bet-Dina i njegov predsjednik od 1902. do 1913.

Tek 1917.godine, u toku Prvog svjetskog rata, izabran je novi, ugledni nadržabin, iako još srazmjerno mlad, Dr **Moric Levi**.

U vrijeme austrijske okupacije Srbije, 1717-1739.god. postoje podaci da su postojale dvije opštine; veća aškenaska, sa rabinom **Levi Jerušalmom** i manja sefardska, sa rabinom **Morenom**. Zbog nesuglasica u sefardskoj opštini, odvojili su se ugledni i bogati članovi od svoga rabina i zamolili aškenaskog rabina da prihvati i njihov rabinat. Ova nesloga je trajala oko pet godina. Poslije kratkog vremena rabin

Moreno je preselio u Palestinu. Prije odlaska je održao oproštajnu besjedu u sinagogi, kada je i pozvao cijelu svoju opštinu da se pokori rabinu Leviju, dok im on ne pošalje rabina iz Carigrada.

Rasprava o pitanju rabina u Beogradu upućena je Amarilju, rabinu u Solunu, od strane sefardske opštinske uprave. On je napisao djelo responza „Debar Moše“ u tri sveske, gdje dokazuje da je u interesu sloge potrebno da rabin Levi upravlja glavnim rabinatom, pošto je u svemu priznat za stručnog učenjaka. Njegovo aškenasko porijeklo ne može biti smetnja u zvanju, jer dobro zna španski jezik i upućen je u sve običaje sefardskog obreda.

Iz Carigrada im je javljeno da nijesu pronašli odgovarajuću ličnost koja bi prihvatila mjesto rabina u Beogradu, pa je zbog toga Levi ostao rabin za obje opštine. Na Hanuku, 1729.g. na besjedi i sinagogi, rabin Levi je izjavio da ne može upravljati objema opštinama i zamolio je predstavnike sefardske opštine da postavie novog rabina u svojoj opštini. Opštinska uprava je poslala izaslanike u Sofiju da dovedu rabina **Geršona Levija**. On je pristao, ali na putu za Beograd je svratio u Niš, gdje je na molbu tamnošnjih uglednih Jevreja pristao da bude njihov rabin. Tako je je beogradska sefardska opština opet ostala bez rabina, pa je tu dužnost uz nadoknadu narednih desetak godina obavljao rabin Levi. On je napisao i štampao knjigu, „Ben Avot Halevi“.

Po povratku Turaka u aškenaskoj opštini primjećuje se naglo opadanje. Rabin Levi Jerušalmi je napustio Beograd u svojim starijim danima, nakon čega je prihvatio poziv temišvarske opštine, gdje je ostao do smrti.

Rabin Natan Gincburg dolazi na njegovo mjesto i ostaje u rabinatu do 1754.god. Kao učenog čovjeka na glasu, pozvala ga je jevrejska opština iz Budima, pa je on tamo obavljao zvanje rabina do smrti 1781.g.

U vrijeme rabina **Šeloma Šalema**, beogradskim rabinatom je upravljao neko vrijeme i rabin **Hajim David Pardo**. Oko 1780.g., dok je rabin Šalem bio u Amsterdamu, rabinsku dužnost

je obavljao **Isahar Abulafija**. Umro je prije austro-turskog rata 1788-89.g., a na njegovo mjesto je došao rabin **Azriel Jehiel Magriso**. Kada su Austrijanci vratili Beograd Turskoj, njihov zapovijednik Topal paša je sedam članova uprave i rabina Magrisa bacio u zatvor. Jeverji su posle nekoliko mjeseci uspjeli da oslobode zatvorenu upravu, ali je rabin Magriso umro u zatvoru.

Opština je zatim povjerila rabinat njegovom sinu **Rafailu Magrisu**, koji je takođe umro kao mlad čovjek.

Jevreji u Beogradu, septembra mjeseca 1818.g. slave osvećenje učionice i škole, koju su sagradili braća Aron i Solomon Azriel. Glavni rabin od 1812.g. je bio **Avram Isak Pardo**, a u njegovim štampanim besjedama nalaze se i besjede prilikom osvećenja te zgrade „Cicim ufrahim“-„Cvetići i cvijeće“, besjede Avrama Isaaka Pardo. Septembra mjeseca 1819.g. na Novu godinu, beogradski Jevreji su slavili svečano otvaranje renovirane velike sinagoge. Rabin Pardo opisuje pojedinosti te svečanosti, koja je bila dirljiva i izazivala veliko oduševljenje prisutnih. Posle ulaska povorke u sinagogu uz pjevanje psalma i obilaska bime tri puta, glavni rabin je održao besjedu koja i danas dira čovjeka svojom toplinom i blagošću. Ovaj dostojni rabin je prizvao duše pokojnih rabina i starješina, koji su u toj starodrevnoj sinagogi služili i kroz vijekove molili Bogu da se svetost ovoga hrama očuva u pobožnoj čistoti i da se nikad ne obesvećuje i ne sruši. Molio se za međusobni mir i slogu, i za trajan mir i blagostanje u cijeloj otadžbini, i na kraju besjede je blagoslovio cijelu opštinu i sve porodice pobožnim i mirnim riječima.

Septembra mjeseca 1820.g. održana je na groblju svečanost „Genizot“, zakopavanje starih jevrejskih knjiga i pocijepanih Tora za vrijeme ustanka. I ovom je prilikom učeni rabin održao dirljivu besjedu, naglasivši, da su svete knjige našle dostojno mjesto do pokojnog rabina Azriela Magrisa, mučenika ove opštine.

Po čitanju besjeda rabina Pardo može se razumjeti veliko poštovanje, koje je stara rabinska porodica Pardo uživala u Italiji, Bosni, Dalmaciji i Beogradu.

Sefardski doseljenici su donijeli na naše prostore odnjegovane običaje i čvrstu kulturu jedinstva u vjeri. Tu kulturu najpažljivije su čuvali i po jednakim književnim pravilima održavali na prvom mjestu rabini, učeni sveštenici i tumači Tore i svetih knjiga. Donijeli su i bogatu gradsku kulturu i snažan urban duh i jednu do tada nepoznatu i kasnije nikada ponovljenu „književnost odgovora“ (responsa). Ona je vijekovima održavala stalnu duhovnu i društvenu vezu među jevrejskim zajednicama u dijaspori. Prema drevnoj tradiciji, „odgovore“ su davali samo odabrani znalci, rabini i sveštenici. Skoro svaki od ovih poznatih duhovnih vođa vodio je tačnu evidenciju prispjelih pitanja i poslatih odgovora, pa bi kasnije on ili njegovi naslijednici, ili sljedbenici, objavljivali tekstove tih pitanja i odgovora. Na taj način dobija se slika stanja opština. Napori rabina, hahama i dajana su bili usmjereni ka jednom opštem cilju-da se zajednica sačuva od spoljnih uticaja i da se odbrani interes te zajednice, a responsa je postala važan izvor za istoriju i proučavanje života jevrejskih zajednica rasutih širom svijeta, neka vrsta pravnog, duhovnog i moralnog arhiva ili kodeksa koji je povezivao zajednice. Bogata prepiska o porodičnim, ličnim, imovinskim, poslovnim, političkim i vjerskim pitanjima stvorila je neiscrpan i bogat izvor životne građe i književne pismenosti, odakle su izrasla značajna djela jevrejskih pisaca pisana na hebrejskom i judeo-španskom a kasnije i na nekom drugom jeziku.

Jedno vrijeme dolazi do zamiranja rabinske književnosti koju će privremeno zaustaviti doseljeni sarajevski učitelj i rabin **Jehuda Alkalaj** (1788-1878), jedan od glavnih i priznatih proroka cionizma, propovijednik povratka Jevreja u Palestinu. Blisko povezan sa Beogradom, gde su mu, kao i u Šapcu, živjeli najbliži rođaci, Alkalaj je vrlo mlad došao u Zemun i tu najpre bio učitelj sefardskoj djeci, a potom postao rabin. Rano se uključio u tradiciju rabinske književnosti kakva se vjekovima održavala među sarajevskim i beogradskim Jevrejima. U tek osnovanoj beogradskoj jevrejskoj štampariji, on je sa svojih trideset godina objavio prvu knjigu „Darhe Noam“ (Putevi ugodni, 1839), a već godinu dana kasnije, takođe na hebrejskom jeziku, znamenito delo „Šalom Jerušalajim“ (Pozdrav Jerusalimu), štampano 1840. godine u Budimu. Od blizu dvadesetak knjiga što ih je

napisao, rabin Alkalaj je bar polovinu objavio u Beogradu. Među njima i svoje najvažnije programske tekstove „Šema Jisrael“ (*Počuj Izraele*, 1861) i „Kibuc Galujot“ (*Prikupljanje rasuterenih*, 1869). Upornost i jačina vjere učinile su ga ubrzo jednim od najuglednijih Jevreja u balkanskoj dijaspori, nepokolebljivim ideologom okupljanja rasutog Jevrejstva za čiji se povratak u zemlju praotaca zalagao do kraja života. Bio je odlučan protivnik reformističkih ideja u Judaizmu, napuštanja starih zakona vjerske tradicije i običaja, odnosno prihvatanja jevrejstva kroz druge nacionalnosti – kakva je bila teza o “Srbima Mojsijeve vere” – jer je u tome vidio oblik asimilacije.

Beogradskim izdanjem knjige „Putevi ugodni“, Jehuda Alkalaj upalio je prvi plamen cionizma na kome će državničku ideju modernog Izraela uobličiti njegov neposredni nastavljatelj i sledbenik Teodor Hercl, takođe potomak zemunskih Jevreja. Ubraja se u tri najveće preteče cionističkog pokreta, zajedno sa Mojsijem Hesom i Leo Pinskerom, ali svojim pisanim i praktičnim opusom smatra se najznačajnijim pokretačem cionističke ideje u Evropi, pogotovo što je za taj pokret pridobio djeda Teodora Herlca, Šaloma Judu Herlca, koji se nastanio u Zemunu 1839.g.

“Šta mi Jevreji činimo?” – pitao se rabin Jehuda Alkalaj – “Lutamo iz grada u grad po zakonima svijeta i tražimo egzistenciju, ali ne odlazimo u Erec-Jizrael, pa makar tamo jeli suvi hljeb i pili vodu nevoljničku”. Iako je bio svjestan starog prokletstva što ga je mogao vidjeti i među Srbima, da je “lakše pomiriti dvije države nego izmiriti dva Jevrejina”, Alkalaj je 1843. godine predložio osnivanje Svjetskog jevrejskog kongresa. Zato je sa radošću pozdravio osnivanje “Opšte jevrejske Alijanse” (Alliance Israelite Universelle) u Parizu i Društva za naseljavanje Erec-Jizraela u Njemačkoj 1860. godine. Vidio je da se tu ostvaruje njegova zamisao da imućni Jevreji u svijetu treba da kupuju zemlju, njive, vrtove i vinograde u Palestini kako bi na tom zemljištu podigli kuće, naselja za dolazak povratnika. Već u podmaklim godinama, Jehuda Alkalaj se odlučio da ličnim primjerom pokaže pravi put. Godine 1874. napustio je Zemun, otputovao u Erec-Jizrael i nastanio se u Jafi.

■ Beč, 1874. Jehuda Alkalaj sa ženom Ester, prije odlaska u Svetu zemlju

Njegove riječi: „Bolji mi je plug na Mrtvom moru bez Boga, nego da sa njim po Zemunu igram žmurke i hvatam zjale“, postale su uzor mnogim, koji su kasnije krenuli njegovim primjerom. Ubrzo po dolasku, iste godine, umro je u Jerusalimu i tamo sahranjen na Maslinovoj gori.

Slobodno se može reći da je bar na kratko Alkalaj učinio Zemun centrom svjetskog jevrejstva na duhovnom planu u učinio korak (možda presudan) ka stvaranju Izraela.

Proročki i zastrašujuće zvuče njegove riječi iz knjige „Pozdrav Jerusalimu“, koju je napisao pred zidinama Beograda: “Ono što sam pisao u vezi sa godinom 1840. odnosi se na sto godina unaprijed, od danas do godine 1939. koja će biti veoma gorka pod našim nebom i Gospod će podići svoj glas toga dana u znak žalosti i oplakivanja, kao za spomen sinu jedincu”.

Priredila: **LJ.V.**

Izvori:

1. Dr Saim Kamhi – Sarajevski rabini
2. Menahim A. Romano – O sarajevskim rabini
3. Rabini u Beogeadu – arsmagine.com/judaizam
4. Predrag Palavestra – Jevrejski pisci među Srbima

SALVADOR DALI I JEVREJI

■ Salvador Dalí (1904-1989) je jedan od najpoznatijih i najpopularnijih umjetnika dvadesetog vijeka.

Aprila 1968., na dvadesetogodišnjici proslave države Izrael, izdato je posebno izdanje Hadassah Magazine, odakle navodimo uzbudljiv tekst o Dalijevom novom radu, pod nazivom “*Aliyah, Preporod Izraela*”:

Epska istorija povratka jevrejskog naroda u svoju domovinu - izražena u 25 hrabrih, dramatičnih, ali osjetljivih crteža, skica i akvarela, od strane majstora nadrealizma Salvadora Dalija – uskoro će dopuniti umjetničko blago Izraela, muzeja i kolekcionara širom svijeta. Prikladno nazvana “*Aliyah, Preporod Izraela*,” serija slika odražava duh Jevreja, od prvih dana progona i oko 2000 godina u dijaspori do konačnog povratka na voljeno tlo Izraela. Prikazivanje širokog spektra raspoloženja, od radosti do duboke drame, očigledne tragedije, kulminira u krajnji trijumf pravde i radosne obnove nacije.

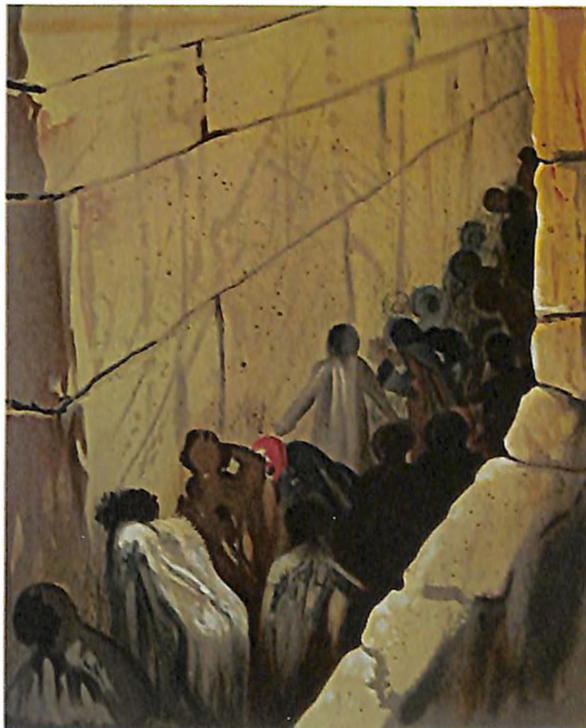
David R. Blumenthal
Jay and Leslie Cohen Professor of Judaic Studies
Emory University, Atlanta, GA

Iz “*Aliyah, Preporod Izraela*” izdvojili smo nekoliko radova koji najizražajnije prikazuju duh Jevreja, kroz istoriju.

IZGNANSTVO I NADA

ZID PLAČA (ZAPADNI ZID)

**“SMJESTIO SI ME U JAMU DUBOKU, U
TMINE U BEZDAN”.**

(Psalm 88:7)

POBJEDA: PJESMA ZAHVALNOSTI

**GLAS ANĐELA – JEVREJKA KOJA JE
POKORILA SVIJET**

19. novembra sada već daleke 1958. godine u melenoj Petah Tikvi na svijet je došla Ofra Haza, kao deveto dijete u jemenskoj porodici. U toj mnogobrojnoj porodici iako siromašnoj uvijek je bilo veselo, pjevalo se, igralo ... Sudbina je htjela da već od malena počne da pjeva, a u 12 godini je otkriven njen talenat. U teatru u Hatikvi je otpočela svoju karijeru ne sluteći do kojih granica će stići. Tada je upoznala svog menadžera Bazalel Alonija koji je pratio tokom cijele karijere. Do svoje 25 godine imala je već mnogobrojne nagrade (najbolja pjevačica Izraela – tri puta za redom, zlatne i platinaste ploče za odličnu prodaju svojih albuma).

1983. godine predstavlja Izrael na Pjesmi Evrovizije u Minhenu. Nastup je ostao i dan danas kao jedan od najboljih u istoriji natjecanja. Ofra je pjevala pjesmu „Am Israel Chai“ a sa svojim plesačima je na scenu izašla u kostimima žute boje (za sve Jevreje Svijeta više nego simbolično – pjevati ponosno u srcu Njemačke „da živi Izraelski narod“ pa još obući žuti kostim (asocijacija na Davidovu zvijezdu), je za svaku pohvalu. Nije pobijedila, bila je druga svega nekoliko bodova iza provlasiranog Luksemburga. Ova pjesma je postala hit u Evropi i šire, a Ofra je polako otvorila vrata međunarodne karijere.

1988. godine negdje mislim da je to bio mjesec Maj, ja šetam Splitom i u jednoj radnji na radiju čujem orijentalnu pjesmu, divan glas ... prepoznao sam Ofru ali nisam bio siguran. Istog dana navečer na televiziji Zagreb gledam top listu najboljih pjesama za tu sedmicu, kad iznenađenja baš ona pjesma na 1 mjestu i naravno bila je Ofra Haza sa sada već čuvenom pjesmom „Im nin' alu“. Te godine Ofra je pokorila Evropu i Svijet, sa pomenutom pjesmom te sa svojim albumima „Yemenite Songs“ i „Shaday“ ostvarila je nezamisliv uspjeh za pjevača koji dolazi iz Izraela i Bliskog Istoka. Osvojila je 1 mjesto na top listama u 29 evropskih država među kojima i tadašnjoj Jugoslaviji, te bila najbolja na američkoj Billboard listi, te u Kanadi, Meksiku, Brazilu, Turskoj, Japanu, Australiji ... i što je najinteresantnije njene pjesme nisu zabranjivane u arapskim zemljama pa je Ofra

Pripremila: N.R.

jedina Izraelska pjevačica koja je bila prva na top listama u Egiptu, Libanonu, Jemenu, Kuvajtu i nezamislivo Iranu. Samo singl „Im nin’alu“ je prodat u nevjerovatnih 20 miliona primjeraka što je i dan danas stavlja u sam svjetski vrh rame uz rame sa Tinom Turner, Madonom, Celin Dion itd.

■ Ofra Haza

Njeni koncerti su bili više od same muzike, Ofra je na njima pokazivala jemensku, izraelsku kulturu, običaje i tradiciju. Na koncertu na kojem sam ja bio u Rimu 1990. godine pred 50.000 ljudi imao sam priliku vidjeti jemensku svadbu, zaplesati sa cijelim stadionom Hava Nagilu, Horu i zapjevati himnu Jeruzalema (Yerushalaim shel Zahav). Te večeri kao i dan danas bio sam ponosan što sam Jevrejin.

Ofra Haza je nizala sledećih godina uspjeh za uspjehom kako na muzičkom tako i na filmskom platnu. Zbog njenog kako kažu anđeoskog glasa mnogi poznati pjevači su htjeli da snime duet sa njom. Izdvojio bih samo neke: Michael Jackson, Paula Abdul, Sister of Mercy, Shirley Bassey, Raf, Eros Ramazzotti, Enya, Sinead O Connor, Iggy Pop ...

Ono po čemu se Ofra pamti jeste muzika za filmove „Kraljica Margo“ i „Princ Egipta“ u kojima je autor gotovo svih pjesama kao i izvođač. Ofra je dobila dva Oskara i to za oba filma u kategoriji muzike, Američke filmske Akademije. Ovaj uspjeh za sada niko nije uspio da ponovi. Ponosno je i u ovim prigodama istakla svoje porijeklo i posebno pozdravila Izrael, Jemen i cijeli Bliski Istok.

Ofra je u svojoj karijeri proglašena ukupno 7 puta za najbolju pjevačicu Izraela, 1988. godine je proglašena za najbolju pjevačicu Svijeta od strane njemačkog magazina Bravo i od strane američkog Bilborda 1989. godine je dobila na-

gradu za najbolju pjevačicu van SAD-a. Ukupno u 24 države je osvojila zlatnu ploču, platinastu ploču za prodati tiraž. 1992. godine je dobila EMI nagradu za album „Kyria“. Najviše priznanje Japana i Australije u muzičkoj industriji dobila je 1988. godine i 1998. godine. Po zadnjim informacijama svoje albume i singleve je proдалa ukupno u preko 50 miliona kopija što je svrstava u najuspješnije pjevačice svih vremena, a ne zaboravimo da Ofra dolazi iz male-nog Izraela, tako da je ovaj uspjeh još i veći.

Kako je Ofra imala izuzetno konzervativnu porodicu, kako i ona sama kaže u intervju-u prije smrti, bez obzira na uspješnu karijeru njena porodica je nije prihvatila u potpunosti jer nije bila udata i nije zasnovala svoju familiju.

Ta stalna praznina i naravno pritisak svojih najmilijih Ofru je odvelo u smrt. Upoznala je Dorona Askenazija u kojeg se zaljubila, za kojeg se i udala. Svadba je bila događaj decenije u Izraelu i sve je izgledalo lijepo.

Međutim veoma brzo Ofra se razboljeva, sve češće je u bolnici, nema snage da radi na muzičkim projektima. 1998. godine nastupa na obilježavanju 50 godina Države Izrael i sve ostavlja bez teksta izvedbom pjesme „Zlatni Jeruzalem – Yerushalayim shel Zahav“. Oni koji su je poznavali već su tada ukazivali da se sa njom nešto čudno događa, međutim Ofra nije htjela da se diže prašina, željela je da njen privatni život bude tajna. I bio je sve do 14. februara

2000. godine kada je hitno primljena u bolnicu u Tel Avivu gdje je dijagnosticirana teška upala pluća. Ofra se borila za život a Izrael je bio uz nju, više od milion ljudi je tih dana molilo na trgovima svojih gradova za njeno ozdravljenje. Međutim 23. februara Ofra gubi bitku i umire – dijagnoza je da zbog virusa AIDS-a i teške upale pluća doktori nisu uspjeli pomoći ovoj divnoj umjetnici. Ovo je bio šok za sve njene obožavatelje, tek kasnije se saznalo da je njen muž zarazio virusom Side, on je umro godinu dana nakon nje.

Sudbina je htjela da Ofra svima nama podari divne pjesme, da Izrael bude ponosan na svoju kćer, da Jemen bude ponosan na jednu svoju Jevrejku ... ali isto tako ta sudbina je uzela Ofru kada je mogla stvarati još bolje i još više.

Ono što ostaje jeste da je postojala jedna krasna žena, sa glasom anđela, sa stasom dive koja je etno muziku prva uvela u modrenu pop muziku i koja zasluženo ima mjesta u „Kući Slavni“. Talenat od Boga dat, je ostao na pločama, cd-ima ... njen glas je vječan.

Dok pišem ovo na radiju ide Ofrina pjesma „Galbi“, eto možda je sudbina htjela da baš napišem nekoliko riječi o ovoj za mene a nadam se za mnoge nezaboravnoj pjevačici, Jevrejki, Izraelki – jemenskog porijekla.

Ofra Haza je bila i ostala jedinstvena. Ona je ta Jevrejka koja je pokorila Svijet.

Zihrono Livraha !!!

Priredio: S. R. L.

POTONULI I SPAŠENI

Primo Levi, Tadeuš Borovski i Žan Ameri, po porijeklu Jevreji, pisci, su zakašnjele žrtve koncentracionih logora. Čudno je šta sve čovjek može preživjeti i pretrpjeti, a još čudnije na kakva je sve zla spreman razapeti pripadnike iste vrste. Tek nedavno sam počela pomalo istraživati svjedočanstva evropskih Jevreja o najbolesnijem fenomenu prošlog vijeka. Pa evo za početak ću priložiti svjedočenja ova tri preživjela Jevreja. Nekako su mi njihove sud-

bine bile slične, kako u vremenu zatočeništva u logorima, tako i kasnije, kada svaki na svoj način pokušava povratiti oduzeto dostojanstvo ne samo sebi već i svojim sapatnicima i sunarodnicima, jer su kao narod bacani po njemačkim logorima, te su tako imali priliku iskusiti najgore od najgoreg.

Svi oni su na vlastitoj koži iskusili strahote u logorima, a onda su smogli snage da pogledaju i proniknu u leden, ljigav i siv bezdan ljudske psihe.

Ove godine se navršava sedamdeset godina od oslobođenja logora Aušvic. Na mjestu užasa, vjerovatno i posljednji put da se obilježava jedna „okrugla“ godišnjica uz prisustvo brojnih preživjelih. Tako je bilo ove godine, dolaze, svako na svoj način se opet suoči sa mjestom svoje najveće nesreće...

Ima i onih preživjelih koji se nikada nijesu vratili na to mjesto: Žan Ameri, Primo Levi, Tadeuš Borovski...Nijesu mogli opet doći u Aušvic niti se pomiriti sa činjenicom da su preživjeli pa su počinili samoubistvo. Sjećanje na strahote, na zlo koje su preživjeli nikada ne prestaju, ostaju slike i bol, i trenutak kada su morali zauvijek da puste voljenu ruku... Iskustvo tako velikog zla kakvi su bili Aušvic i njemu slični logori prevazilazi mogućnost ljudskog poimanja. Taj užasni „dodir zla“ zauvijek se urezuje u ličnost. Zaborav nije moguć, a sjećanje uvijek, iznova obnavlja sliku nepojmljive patnje.

Slijede njihove biografije sa kratkim osvrtom na književno stvaralaštvo, svjedočenje, koje je zasnovano na ličnim iskustvima koje su doživjeli u koncentracionim logorima. Moral njihovog svjedočenja bi mogao biti ovako formulisan:

Preživjeli smo, iako nijesmo bili ni bolji ni gori od onih koji su umrli. Ali, nećemo dopustiti da mrtvi i njihova patnja umiranja budu izgubljeni i zaboravljeni.

Ovo je i razlog zašto pišemo o njima, jer prosto ove priče moraju da budu čitane. Posebno ova 2015.g. odnosno 70-a godina od oslobođenja Aušvica, sa raznim oblicima devijantnih politika i ponašanja, tjera nas da se prisjetimo i da ne zaboravimo. Ko pročita ove priče - svjedočenja, neće više biti isti.

Primo Levi

O tad, u neki čudan čas,
Taj bol se javlja hud,
I tek kad priču kažem svu,
Tad lakša mi je grud.

S.T.Kolridž

Pjesma o starom momaru, stihovi 582 – 585

Prevod: Ranka Kuić

„Desilo se, a može i da se desi ponovo, svugdje“, riječi koje je napisao italijanski Jevrej, pisac i hemičar, bivši logoraš, Primo Levi, čule su se na ovogodišnjem 70-om obilježavanju oslobađanja logora Evrope. Atmosfera je bila mučnija nego na prethodnoj 60-oj godišnjici, jer se desila neposredno nakon krvavih napada islamskih radikala u Francuskoj kao i sve jače ekstremističke desnice u Evropi, a sve to podsjeća na pojavu onih istih mehanizama kao u vrijeme uspona nacista koji su doveli do holokausta sa šest miliona žrtava i pokušaja istrebljenja svih Jevreja u Evropi.

Primo Levi, rođen u Torinu, (31.jul 1919. – 11.april 1987.), bio je zatočenik u Aušvicu jedanaest mjeseci. Preživio je slučajno, jer je zbog bolesti izbjegao marš smrti iz logora prema zapadu, na koji su otišli ostali zatvorenici. Oslobođen je 27.januara 1945., ali u Torino dolazi tek 19.oktobra 1945.

Kao rezultat Levijevog preživljavanja i prolaska kroz pakao najveće fabrike smrti koju je Hitlerov Treći Rajh podigao na jugu Poljske, nastala su njegova tri romana i nekoliko zbirki kratkih priča, eseja i pjesama. *Ako je ovo čovjek*, (1947.), opis vremena provedenog u Aušvicu; knjiga *Periodni sistem* (1975.), koju je Kraljevski institut Velike Britanije proglasio najboljom naučnom knjigom svih vremena i *Potonuli i Spaseni*.

Primo Levi na jednom od brojnih predavanja

Prve vijesti o nacističkim logorima počele su da se šire tokom presudne 1942. godine. Bile su neodređene, ali u jednoj stvari saglasne: govorile su o pokolju čije su razmjere bile tako velike, okrutnost tako naglašena a obrazloženja tako nesuvisla da je javnost težila da ih odbaci zbog njihove bezumnosti. Značajno je kako su sami krivci znatno ranije predvidjeli to neprihvatanje; mnogi preživjeli (između ostalih, Simon Vizental na posljednjim stranicama knjige *Ubice su među nama*) sjećaju se da je esesovce zabavljalo da cinično podsjećaju zatvorenike: „Kako god se rat završi, mi smo ti koji smo ga dobili; neće biti nikog od vas da prenese svjedočenje, pa čak i ako se neko izvuče, svijet mu neće vjerovati. Možda će biti sumnji, rasprava, istorijskih istraživanja, ali neće biti izvjesnosti jer ćemo sa vama uništiti sve dokaze. A ako bi neki dokaz baš i ostao, ako bi neko od vas i preživio, ljudi će reći da su događaji o kojima govorite suviše monstruozni da bi se u njih povjerovalo: reći će da su to pretjerivanja savezničke propagande, i vjerovaće nama, koji ćemo sve poreći, a ne vama. Mi ćemo stvoriti priču o Lagerima, a ne vi.“

Neobično, ista ta misao („čak i ako ispričamo, neće nam vjerovati“) javljala se u vidu noćne more kod skoro svih logoraša. Gotovo svi povratnici, uživo ili u svojim pisanim sjećanjima, spominju san koji im se često vraćao u noćima zatočeništva, bio je različit u pojedinostima ali je suština bila ista: da su se vratili kući, da nekoj dragoj osobi sa žarom i olakšanjem prepričavaju patnje koje su preživjeli, i da im ona ne vjeruje, štaviše, da ih čak ni ne sluša. U najtipičnijoj (i najsureovijoj) varijanti toga sna, sagovornik se okreće i odlazi u tišini. Objekte strane, i žrtve i dželati, bile su vrlo svjesne bezumnosti onoga što se događalo u Lagerima, te stoga

i mogućnosti da se u to ne povjeruje; i ne samo u Lagerima nego i u getima, u pozadini Zapadnog fronta, u policijskim stanicama, u utočištima za mentalno zaostale osobe.

No, stvari se uvijek ne odvijaju onako kako su jedni željeli, a drugi strahovali. Uvijek ima nedostataka, pa čak i u tako savršenoj organizacija kakva je bila Hitlerova, što je posebno došlo do izražaja posljednjih mjeseci prije pada. Pokušali su da unište materijalne dokaze o masovnom istrebljenju, u jesen 1944. nacisti su digli u vazduh gasne komore i krematorijume u Aušvicu, ali ruševine i danas stoje. Teško je opravdati njihovo postojanje i funkciju uprkos pribjegavanju brojnim maštovitim pretpostavkama. Čak i posle sravnjivanja sa zemljom Varšavskog geta 1943. u naslagama ruševina debelim i po nekoliko metara, su pronađena svjedočenja o tome kako je iz dana u dan taj geto „živio“ odnosno „umirao“.

Lageri, koji su imali funkciju centara političkog terora, pa fabrika smrti i istovremeno nepresušnog rasadnika fizičke radne snage, postaju opasni za Njemačku na samrti, pošto su u sebi nosili tajnu, najveću sramotu i najveći zločin u istoriji čovječanstva. Poslednji pokušaji nacista na izdisaju su bili prebaciti se u unutrašnjost, prebaciti one još uvijek žive nosioce njihovih tajni sa ciljem da ih još iskoriste kao fizičku snagu a istovremeno smanje njihov ionako mali broj teškim maršem i napornim radom. Broj stradalnika jeste smanjen, ali onaj mali broj preživjelih je ostao da sjedochi. Svjedočenje sa strana žrtava imamo, a šta je sa svjedočenjem sa druge strane. Kako da se odnosimo prema dugogodišnjoj šutnji stanovništva Njemačke? Da li su i njihovi sni bili istrzani noćnim morama, pitaše li se oni čime će opravdati zatvaranje očiju pred srahotama što ih napravi njihov „veliki vođa“? Da li je moguće da su Njemaci (oni koji su znali, a veliki broj jeste) mirmo prihvaćali pokolj? Ako jesu, onda je ovo zajednička krivica čitavog njemačkog naroda, a u isto vrijeme i dokaz njihovog kukavičluka. Da su se oduprli hitlerovskom teroru, da su progovorili, da su se kolektivno pobunili, svijet i Evropa bi danas bili drugačiji.

Lageri jesu bili jedan složen sistem koji je duboko zadirao u svakodnevni život zemlje. Jer kako ljude natjerati da čute ili da se prave da ne vide ili ne znaju ako se ne upletu u njihove svakodnevice. Velika i

mala industrijska preduzeća, poljoprivredna dobra, fabrike oružja dobijale su besplatnu radnu snagu iz logora, koju su pojedini iskorišćavali u skaldu sa SS načelom prema kome jedan logoraš vrijedi koliko i drugi, pa ako umre od prevelikog rada, može odmah biti zamijenjen. Neke firme su sticale korist od raznih isporuka samim Lagerima: drvna građa, građevinski materijal, tkanine za prugaste uniforme logoraša, sušeno povrće za supu i tako dalje. Peći za kremiranje je projektovala, sagradila, postavila i isprobala njemačka firma, Topf iz Vizbadena. Možda će zvučati paradoksalno, ali je istina da je ova firma bila aktivna do 1975. godine, gradeći krematorijume za civilnu upotrebu bez ikakve izmjene u zvaničnom nazivu firme. Teško je povjerovati da zaposleni nijesu shvatili značenje kvantiteta ili kvaliteta robe koje su poručivale SS komande.

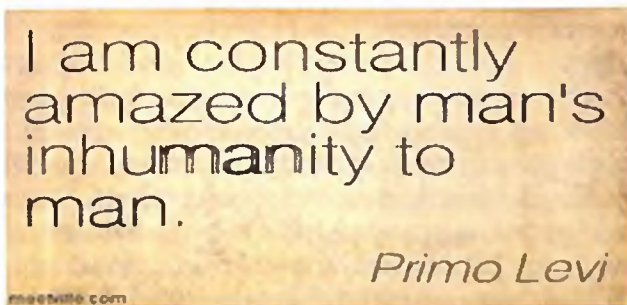
Posle sedamdeset godina od oslobađanja koncentracionih logora istorijske činjenice postaju bistrije i dobijaju svoj pravi lik, ali još uvijek mnogi aspekti svijeta koncentracionih logora nijesi dovoljno istraženi. Desili su se mnogi ratovi i stradanja, Hirošima i Nagasaki, Vijetnam, kambodžansko samoistrebljenje, nestali u Argentini, ali slobodno možemo reći da je nacistički pokolj mrlja, odnosno centralni događaj XX vijeka. Spojiti tehnološki duh, fanatizam i svirepost u ugasiti u tako kratkom vremenskom periodu toliko veliki broj ljudskih života je tako složena pojava kojoj nema ravne, niti se za nju može dati objašnjenje.

Pisac ovih knjiga će pokušati da prouči sjećanja na preživljena iskustva, nanijete uvrede i poniženja. Sagledaće događaje u Lagerima pokušavajući da opet ne povrijedi sebe. Sjećanje na traumu, pretrpljenu ili nanijetu je samo po sebi traumatično i izaziva bol, povrijeđeni teži da odstrani sjećanje kako ne bi ponovo osjetio bol. Onaj ko je nekoga povrijedio potiskuje sjećanje duboko u sebi da bi ga se oslobodio i olakšao svoj osjećaj krivice.

Žrtva i ugnjetač u istoj zamci; ugnjetač je postavio i aktivirao zamku, ako ispašta, neka pravedno je, a žrtva ispašta i posle toliko decenija jer je rana neizlečiva, produžena u vremenu. Zločince treba kazniti i osuditi, a žrtvi treba pomoći, pružiti joj utočište. Odbrana i pribježište, često čitavog života budu nagonске potrebe i za žrtvu i ugnjetača. Ispovijesti, svjedočenja i sjećanja data od strane

ugnjetača se često prihvataju kao opštepoznate istine i u velikoj mjeri se podudaraju sa iskazom žrtava. Mnogo su važniji razlozi i opravdanja: zašto si to učinio? Da li si bio svjestan da činiš zločin? Odgovori na ova pitanja su veoma slični, nezavisno od ličnosti pojedinca kome je postavljeno pitanje, bio on inteligentan i ambiciozan profesionalac kao Šper, hladnokrvni fanatik kao Ajhman, kratkovidni činovnik Štangl iz Treblinke ili Hes iz Aušvica... Svi odgovori su slični: učinio sam to jer mi je bilo naređeno; drugi su počinili gore zločine od mene, da nijesam ja učinio, bi neko drugi nemilosrdnije... Udaljavaju se od istine, lažu, lažu i same sebe, počinju da grade neku utješnu istinu da bi mogli živjeti u miru. Luj Darkje de Pelepoa, komesar za jevrejska pitanja u vladi iz Višija tokom 1942. lično je odgovoran za deportaciju 70.000 Jevreja. On poriče sve, fotografije nagomilanih leševa, njegove potpise koji se pojavljuju na kraju velikog broja pisama kojima se izdaju naređenja za deportacije, čak i djece – nije znao u kom pravcu idu i sa kakvim ishodom; po njemu gasne komore u Aušvicu su postojale za tamanjenje vaši.

Ajhman tokom suđenja u Jerusalimu i Rudolf Hes (pretposlednji komandant Aušvica, izumitelj gasnih komora sa cijanovodoničnom kisjelinom), u svojoj autobiografiji će se braniti na klasičan način svojstven nacističkim poslušnicima, ili uopšte poslušnicima: odgojeni smo na način bezuslovne poslušnosti, hijerarhije, nacionalizma, zadojeni sloganima, jedina je pravda da koristite svome narodu, a riječi Vođe jedina istina. Odluke nijesu bile njihove, za njih su odlučivali drugi. Zbog toga nijesu odgovorni i ne mogu biti kažnjeni. Obojica su rođeni i odgojeni prije nego što je Rajh postao „totalitaran“, i njihov pristanak je bio njihov izbor i to iz oportunitizma a ne iz entuzijazma.

Odgovore na ova i još mnoga druga opsežnija pitanja pokušaće da da Primo Levi, preživjeli

zatočenik fabrika smrti, kroz svoje romane. Čitav život je posvetio odgonetanju te komplikovane zagonetke, ali kako sam reče „nije istražio koliko je duboko dno“. Obilježen strahotama preživljenim u nacističkim logorima, pričaće o fašizmu, logorima, o zlu u čovjeku, pričaće mladima, držati brojna predavanja, jer zlo koje se materijalizovalo sa fašizmom ne smije se ni na trenutak zaboraviti. Njegova poruka je „Ne zaboravite!“ „Ne zaboravite, jer zaborav omogućuje da se zločini ponove! O iskustvima kakva su Aušvic, Mathauzen, Birkenau i druga, ne smije se ćutati niti se smije od njih okretati glava, jer kao što je već rečeno, naziru se neki znaci koji lako mogu otkočiti mehanizam, odnosno steći činoci koji su rasplamsali nacističko ludilo. Težina zločina, ideja o fizičkom uništenju jednog čitavog naroda, onih koji su drugačiji je toliko kolosalna i stravična da ponekad izgleda teško povjerovati da se tako nešto moglo desiti.

U Lageru, Primo Levi, kao i milioni drugih zatvorenika, nijesu postojali kao ljudi, kao osobe sa identitetom, imenom i prezimenom, postojali su samo brojevi. 174 517 je broj (broj koji je zamijenio identitet Prima Levija) koji je svjesno potirao ličnost, a to znači da ubiti nešto što nije čovjek, nije krivica. Ubistvo bez krivice i kazne moguće je jedino bez Boga, u Aušvicu.

Broj

Broj

Knjige su natopljena sjećanjem, ali sadrže više razmišljanja nego sjećanja, zadržavaju se više na aktuelnom stanju stvari nego na retroaktivnoj hronici. *Potonuli i spaseni* su potkrijepljeni značajnom literaturom koja se bavila temom potonulog (ili „spasenog“) čovjeka. Možda će čitaoci odmah željeti da se odvoji dobro od zla, da se mreža ljudskih odnosa unutar Lagera svede na dva tabora; na žrtve i progonitelje, da čitaoc izabere stranu, ovdje pravedni tamo grešni, da se stvari iskristališu, zašto žrtva toliko decenija posle stradanja ispašta...

„Ko je bio mučen zauvijek ostaje mučen. Ko je pretpio mučenje neće moći da se uklopi u svijet, užas poniženja i poništavanja nikada se ne gasi. Povjerenje u čovječnost, već načeto prvim šamarom, a potom uništeno mučenjem, više se nikada ponovo ne stiče“, riječi su austrijskog filozofa Žana Amerija, koga je Gestapo stravično mučio jer je bio pripadnik belgijskog pokreta otpora, a kasnije je deportovan u Aušvic jer je bio Jevrej.

Periodni sistem – metafora postojanja – čini dvadeset jedna priča označena sa imenima dvadeset jednog hemijskog elementa, a u okviru njih se prati lična i kolektivna priča koja proučava nepoznate i mračne osobine materije, kroz priče jednog zanata „koji je zapravo poseban slučaj, jedna teža verzija zanata življenja“. U prvom planu je posmatranje, sjećanje i pisanje, onda izranjaju slike odrastanja i sazrijevanja u godinama fašizma, zatim ratne slike, a onda čovjek koristeći se svojom profesijom, oruđem svoga zanata će pokušati da sve to razumije, da se odredi prema svijetu i pojavama u njemu, da zauzme stav.

Primo Levi pripada krugu italijanskih klasika. Čini se da mu je pisanje bilo odbrambeni mehanizam koji mu je omogućavao da živi sa gorkim uspomnama iz Aušvica. Opominjao je i pozivao da se ne zaborave strahote i užasi logora za uništavanje. Njegova djela i predavanja predstavljaju najveći domet društvenog angažovanja u odbrani ljudskih prava.

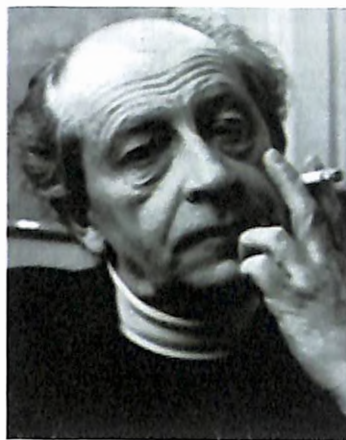
Kada je umro pavši sa trećeg sprata svog stana u Torinu, Eli Vizel je rekao „Primo Levi je umro u Aušvicu četrdeset godina ranije.“

Žan Ameri

Jedan od značajnijih evropskih intelektualaca šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka, Žan Ameri, rođen je u Beču 1912.godine kao Hans Majer. Završio je književnost, pa je radio kao predavač na Narodnom univerzitetu u Beču.

Smrtnu opasnost je prvi put osjetio čitajući Nimberške zakone, gdje je bilo sadržano i ono što se zove sistematsko „ponižavanje“ Jevreja od nacističara. Možemo to i drugačije reći: oduzimanje dostojanstva je oblikovano kao smrtna prijetnja. Zato je i sklopio pakt sa pokretom otpora pa je 1938. godine emigrirao u Belgiju. Od 1943. do 1945. bio je zarobljenik u logorima za masovno uništenje Aušvic i Buchenwald. Poslije rata Žan Ameri je živio i radio u Briselu. Godine 1978. oduzeo je sebi život u Salzburgu.

Godine 1970, je dobio Njemačku nagradu kritičara, a 1977.g. Nagradu grada Beča za publicistiku. U znak sjećanja na Amerija, njegova udovica je 1982.godine osnovala nagradu za esejistiku „Žan Ameri“.

■ Žan Ameri

Prisjećajući se vremena provedenog u Aušvicu, Žan Ameri u svojoj knjizi „Sa one strane krivice i zadovoljštine“, piše o situaciji u kojoj su se našli intelektualci po prolasku kroz kapiju logora. Ljude su i tamo, kao na birou rada, razvrstavali prema radnim sposobnostima i umjećima. Najpovlašćeniji su bili: bravari, električari, tesari, stolari i vodoinstalateri. Sa intelektualcima je bilo najteže, pošto njihova znanja i umijeća u potpuno dehumanizovanim uslovima i prostoru fabrika smrti su veoma

brzo gubila svoju socijalnu funkciju. Od njihove sposobnosti prilagođavanja na takve uslove zavisilo je njihovo preživljavanje. U slučaju da odmah nijesu bili usmrćeni u gasnoj komori, piše Ameri, bili su primorani da lažu i izdaju se za zanatlije čije bi sposobnosti bile stavljene na provjeru. To je njihovu eliminaciju odlagalo na neko vrijeme. Intelektualci su prije svega svrstavani u ljude bez radnih svojstava, u lumpenproleterijat logora, najnižu radničku klasu za prenošenje materijala i raznošenje kablova.

■ Ispod ovog kamen-obilježja, na kojem je isklesano ime, datum rođenja i smrti i logoraški br. 172364, počiva Ž.Ameri

U Aušvicu je intelektualac bio izolovan, prepušten sam sebi i svome duhu, svedenom samo na čist sadržaj svijesti koji se nije mogao uzdignuti i osnažiti unutar neke društvene stvarnosti. Odbijanje esesovske logike i uopšte čitave filozofije postojanja i funkcionisanja u i oko Trećeg Rajha, je ispočetka unutrašnji revolt, pa tiho izgovaranje čarobne formule „ali to jednostavno nije moguće“, nije dugo trajalo. Posle određenog vremena pojavljuje se nešto što se može nazvati ravnodušnošću ili prihvatanjem ne samo esesovske logike nego i čitavog esesovskog vrednosnog sastava. I opet je logorašu intelektualcu bilo teže nego logorašima koji nijesu bili duhovni ljudi.

„Najprije bih želio priznati nekoliko osobnih stvari: u zatvore i koncentracijski logor došao sam kao agnostik i kao takav sam iz tog pakla izašao 15. travnja 1945, kad su Bergen - Belsen oslobodili Englezi. Ni u jednom času nisam u sebi otkrio mogućnost vjerovanja, pa ni onda kad sam u lancima ležao u samici znajući da je na mojem dosjeu pisalo „podrivanje obrambene snage“, zbog čega sam neprestano očekivao da će me smaknuti. Jednako tako nikada nisam bio čvrst i vjeran pristalica neke političke

ideologije. Također moram priznati da sam se vjerski i politički angažiranim sudrugovima divio i još uvijek im se divim. Onako kako smo mi shvaćali, oni su bili „duhovni“, ili to nisu bili, što i nije bilo važno. Na ovaj ili onaj način njihova im je politička i religiozna vjera u ključnim trenucima bila od neprocjenjive pomoći, dok smo mi skeptični, humanistički intelektualci uzalad zazivali svoje literarne, filozofske i umjetničke kućne bogove. Bili oni militantni marksisti, sektaški Jehovini svjedoci ili praktični katolici, bili oni visoko obrazovani ekonomisti ili teolozi, ili pak nenačiniti radnici i seljaci, njihova vjera i ideologija bile su čvrste točke iz kojih su duhovno mijenjali esesovsku državu.“

Čini se da su i jedni i drugi; logoraši koji nijesu bili duhovni ljudi i esesovci, prezirali humanističke intelektualce. Jednom je jedan pobožni Jevrej rekao Ameriju: „Moraš shvatiti da su vaša inteligencija i vaše obrazovanje ovdje bezvrijedni, dok sam ja siguran da će nas naš Bog osvetiti.“ Jedan drug, radikalni njemački ljevičar, izrazio se još jezgrovitije: „Vi građanski pametnjakovići samo sjedite i drhtite pred SS-om. Mi ne drhtimo pred njima; makar ovdje umrli poput zadnjih bijednika, znamo da će naši drugovi postrijeljati ovu bandu“. Oni su otvoreni prema svijetu i budućnosti, a to nikako nije svijet Aušvica.

Iz Aušvica nijesu izašli ni mudriji ni dubokoumniji, ali su izašli pametniji. Karl Kraus je u prvim godinama Trećeg Rajha rekao: „Kada se pojavio taj svijet, riječ je umrla“. Riječ umire svugdje gdje stvarnost zahtijeva pravo na totalitet. Logoraši čak nijesu imali osjećaj da zbog njene smrti moraju žaliti.

A šta je sa dostojanstvom logoraša? Neko misli da gubi dostojanstvo ako se nađe u situaciju da se ne može svakodnevno okupati, neko da ga gubi ako pred tijelom vlasti mora govoriti nekom tuđim umjesto svojim jezikom. Sa prvim udarcem čovjek gubi povjerenje u svijet, jer možda sa tim prvim udarcem neće povrijediti fizičke i metafizičke granice postojanja svakog pojedinca. „Granice moga tijela su granice moga ja“: Površina kože odvaja čovjeka od spoljašnjeg svijeta; stoga, ako želimo da imamo povjerenje u svijet, na sopstvenoj koži se treba osjećati samo ono što želimo.

Sa prvim udarcem povjerenje u svijet nestaje. A kada protivnik dodirne površinu kože, granicu čovjeka, ulazi u njegov prostor i tako ga uništava. U egzistencijalnom smislu čovjek je potpuno uništen kada ga drugi fizički savlada, a on pri tom ne može očekivati pomoć. Ko je jedan put podvrgnut mučenju, uvijek će biti mučen. Sjećanja na mučenje ne možemo se riješiti. Ko je prošao muke, ne može se u svijetu osjećati kao kod kuće.

Nakon sloma nacističke Njemačke, mnogi pa i Ameri, su vjerovali da se sve iz temelja promijenilo, da je dostojanstvo u cjelosti vraćeno. Ameri je posebno vjerovao da njegovo učešće u pokretu otpora kao i herojskom ustanku u Varšavskom getu, a posebno zbog prezira koji je svijet pokazivao prema onima koji su ih ponizili, će moći živjeti u uvjerenju da je oduzimanje dostojanstva, koje su pretrpjeli, bilo istorijska greška, zastranjivanje, kolektivna bolest od koje je svijet ozdravio u trenutku kada su u Remsu njemački generali pred Ajzenhauerom potpisali kapitulaciju. Ali uskoro su svima bile otvorene oči, jer tek što su otkrivene masovne grobnice Jevreja, a u Poljskoj i Ukrajini su se već pojavili antisemitski nemiri.

Ipak se malo toga promijenilo. Teško je nastaviti život sa saznanjem da si i dalje osuđenik na smrt na neograničeno vrijeme, iako se potencijalni krvnik oprezno suzdržavao ili bi čak glasno izražavao svoje negodovanje sa onim što se dešava.

Tadeuš Borovski

Tadeuš Borovski, poljski pjesnik, prozni pisac i publicista, je rođen u Žitomježu, (12. novembar 1922.) gradu koji je tada bio u sastavu sovjetske Ukrajine. Roditelji, Poljaci, bili su progonjeni. Otac, knjižar, bio je žrtva prvih sovjetskih čistki. Zatvoren je 1926.godine, poslat je u radni logor u Murmansku gdje je bio na prinudnom radu, na prokopavanju danas čuvenog Belomorskog kanala. Majka je, 1930.g. tokom takozvane kolektivizacije, deportovana na rijeku Jenisej, u Sibiru. Za to vrijeme Tadeuš je boravio kod svoje tetke, a tek ga je međunarodni Crveni krst, zajedno sa bratom, doveo u Varšavu, gdje se pridružio ocu, razmijenjenom za komuniste.

Dvije godine kasnije pridružila im se i majka. Tadeuš je učio kod franjevac. Kasnije, u vrijeme njemačke okupacije, tajno je pohađao alternativni varšavski univerzitet.

■ Tadeuš Borovski

Prvu zbirku pjesama objavio je 1942.godine. Kao aktivista otpora, prilikom tajnog sastanka mladih poljskih intelektualaca, gdje se raspravljalo o knjigama, uhapšen je 1943.godine, zajedno sa svojom vjerenicom Marijom Rundo, po kojoj je nazvao svoju knjigu, objavljenu 1947.godine. Prilikom hapšenja, pri sebi je, da bi ironija bila potpuna, imao negativno-utopijski roman Oldosa Hakslija „Vrli novi svijet“. Oboje su poslani u koncentracioni logor. Borovski je u logoru smrti bio do 1945. godine, većim dijelom u Aušvicu, kao politički zatvorenik pod brojem 119 198, a pred kraj u Dahau.

Poslije oslobođenja radio je za poljsku vladu. U Berlinu je bio ataše za štampu u poljskoj ambasadi, i tada je sebi oduzeo život, ironično, ugušivši se gasom u kuhinji, baš u vrijeme kada mu se rodila kćerka, sa nepunih dvadeset devet godina. Razlog za to, je po nekima, razočaranost u poljsku socijalističku vrhušku. Kao član KP, vjerovatno nije mogao podnijeti propast jedine nade u bolju budućnost koja mu je ostala nakon preživljenih muka.

Slobodni smo reći da djela Borovskog i danas predstavljaju podsjetnik na zločinačku osnovu svakog totalitarnog sistema kao i činjenicu da je kultura tek tanak sloj jeftine farbe ako se nađe u rukama izopačenih ljudskih umova.

Potresna logorska svjedočenja su osnova zbirke priča „Oproštaj sa Marijom“, koja je objavljena 1945. godine. Čitava zbirka je napisana na osnovu piščevog ličnog doživljaja, međutim, to ga nije zavelo da u opisane događaje unosi svoju emociju. Njegovo viđenje je lišeno patetike, neposredno je u surovo. Njegove priče ne sadrže metafore, imaginaciju niti moralisanje, jer njihovo prisustvo ne pomaže da se dočara Aušvic. Nema metafore za Aušvic, isto kao što ni Aušvic nije i ne može biti metafora za nešto drugo. To što se dešavalo u Aušvicu i drugim logorima smrti jeste samo to, i neuporedivo je. U tome je strahota, jer pepeo je samo pepeo, dim je samo dim, gas i plamen su samo gas i plamen. To je Borovski uspio da nam jezivo dočara, i u tome i jeste snaga njegovog pripovijedanja.

Priča „Dame i gospodo, izvolite u gasnu komoru“, prikazuje okrutnost i cinizam gdje su krvnik i žrtva izjednačeni. Ironija i patnja, nemoć i pobuna, očaj i lično milosrđe, su krajnosti u kojima se odigrava ljudska sudbina. Žestoko, nemilosrdno, sa prisustvom svih ovih elemenata smo uvedeni u ovu priču.

Tadek, pomoćnik kapa, prihvata život u koncentracionom logoru kao nešto normalno i pokušava se snaći najbolje što može: dok drugi umiru od gladi, on se prežderava, trguje namirnicama i sav je ponosan zbog svoje snalažljivosti, odnosno sopstvenim umijećem preživljavanja. Zbog ovakvog pristupa, prikazivnja logorske teme i odnosa i ponašanja unutar nje, pisac je bio oštro kritikovan.

Prozno djelo, „Kameni svijet“ iz 1948.g. takođe predstavlja opis njegovih iskustava iz koncentracionih logora.

Borovski je svojim pričama o nacističkim logorima i najzloglasnijeg među njima, istrebljivačkom logoru u Aušvicu, pružio čitaocu nezaboravno pripovijedačko svjedočanstvo o zlu i modernom paklu.

LJ.V.

Džordž Geršvin – kompozitor

„Ljepša duša tiše jeca“, pisao je Andrić, pa ako to znači da ljepše duše lakše i brže odlaze sa ovog svijeta u neke druge, budući da su krilate, onda je sigurno da je i duša Džordža Geršvina divno stvarala i prebrzo napustila zamah plodnog stvaralaštva.

■ Džordž Geršvin 1937.godine

Rođen je kao Jakob Geršovic, u ruskoj emigrantskoj porodici, jevrejskog porijekla, kao drugo od četvoro djece. Rano je počeo da svira klavir i stiče muzičko obrazovanje. Za muziku ga je zainteresovao školski drug, „virtuoz na violini“, Maks Rozencvajt, pričajući mu o velikim kompozitorima svijeta i upoznavajući ga sa muzikom koju su oni komponovali. Bio je genije pa nije ni čudo što su učitelji muzike bili očarani njime. Posjećivao je koncerte i svako muzičko iskustvo je upijao kao hranu, „kao divne plodove koji će vremenom dati zrelo voće“. Kada su ga pitali kako je za 4 godine učenja postao izvanredan pijanista, Geršvin je odgovarao: „Muziku sam slušao ne samo ušima, već srcem, mislima – cijelim svojim bićem. Vraćajući se kući posle koncerta uspijevao sam da reprodukujem svaki takt“.

Širok dijapazon muzičkog izraza i melodike stekao je zahvaljujući učenju o svim instrumentima u orkestru, učeći kako da piše za njih i da ih kombinuje.

Počeo je veoma rano komponovati zabavnu i plesnu muziku. Prvu pjesmu, „Kada ih želite, ne možete da ih dobijete, kada ih dobijete, ne želite ih“, je objavio sa sedamnaest godina. Pjesma „Swanee“, koju je pjevao tada veoma popularni Al Jolson, je bila njegov prvi veliki uspjeh.

Izvanredno uklapajući elemente popularne muzike, crnačkih duhovnih pjesama i bluz a u klasičnu muziku, Džordž Geršvin je „glavni krivac“ što je američka muzika dobila vlastiti stil koji se razlikovao od evropskog.

Džez kompozicija u jednom činu, koju karakterišu primjese sentimentalnog bluz a „Plavi ponedjeljak“, nastala je iz saradnje sa Badijem de Silvom početkom 1920.g. a ujedno će biti i preteča njegove prve i prve američke opere „Porgi i Bes“. Za libreto su uzeli teme iz života američkih crnaca. Iako Geršvin nije bio posebno oduševljen sa ovom operom i čak je nazivao „folk-operom“, ovo djelo se ubraja u njegovo najkompleksnije i u jedno od najvažnijih djela američke muzike 20.vijeka, a čuvena arija iz ove opere „Summertime“, jedna je od najizvođenijih pjesama svih vremena.

„Rapsodija u plavom“, njegovo najpoznatije i najveće djelo klasične muzike nastaje u saradnji sa Polom Vajtmenom. Zanimljiva je priča o nastanku ove kompozicije, naime, Vajtman je zamolio Geršvina da iskomponuje džez numeru kako bi povećala ugled samog žanra. No, Geršvin je na to zaboravio i tek kada je vidio u štampi Vajtmenovu izjavu da će se na koncertu naći i jedna njegova kompozicija, sjetio se ranijeg dogovora. Imao je nešto više od mjesec dana da napiše cio koncert. Iako je Vajtman tražio da to bude koncert za klavir, Geršvin se ipak odlučio za rapsodiju, a za nju je dobio inspiraciju dok je putovao vozom za Boston.

„Rapsodija u plavom“ je napisana za 3 klavira, solo harmoniku, violinu i orkestar, a sadrži sve odlike Geršvinove muzike: melodičnost, primarnu harmoničnost, strogu gotovo klasičnu formu i očaravajuće nježan ritam. Na zahtjev dirigenta Damožeja, Geršvin piše najteže muzičko djelo,

koncert za klavir nazan „Koncert u D-duru“, u stilu bluz a.

Geršvin će ići u Pariz kod Ravela da uči klasičnu muziku. Međutim, Ravel odbacuje njegov zahtjev, smatrajući da bi izučavanje klasične muzike oduzelo Geršvinu jednostavnost sopstvenog muzičkog izraza i još kada je čuo koliko Geršvin zarađuje, rekao mu je: „Ti bi trebalo meni da držiš časove, a i zašto bi postojao drugorazredni Ravel, kada već postoji prvorazredni Geršvin“. Slično je reagovao i njegov zemljak, Igor Stravinski kada ga je Geršvin zamolio da mu bude profesor kompozicije, kao i austrijanac Arnold Šenberg koji je bio zadivljen darom i originalnošću njegovog muzičkog izraza.

Boravak u Parizu je iskoristio za komponovanje djela „Amerikanac u Parizu“, koje je postalo sastavni dio repertoara klasičnih koncerata u Evropi i Americi. Nakon Pariza, Geršvin odlazi u Holivud, gdje komponuje za nekoliko brodvejskih predstava i filmskih projekcija. Komponovao je muziku za film „Zaplešimo zajedno“, u kome glavne uloge igraju Džindžer Rodžers i Fred Aster.

Amerikanac u Parizu

Većinu svojih vokalnih i scenskih djela Džordž je napisao u saradnji sa svojim starijim bratom, tekstopiscem Ajrom Geršvinom.

Numere: „The Man I Love“, „A Foggy Day“, „It's Wonderful“, „Somebody Loves Me“, „I Got Rhythm“, kao mnoge druge odavno su postale evergrin.

U 38-oj godini života, u najvećem zamahu snage i stvaralaštva, Džordž Geršvin umire usljed tumora na mozgu.

Za života je dobio Puliceriovu nagradu, 1932.g., a u „Kuću slavnih“ kao tekstopisac će ući 1970.g., tridesetak godina nakon smrti.

Franc Kafka- Zgodni dječak izvanredno jakog literarnog izraza

Franc Kafka je rođen 1883.g u jevrejskoj porodici srednje klase, u Pragu, tada dijelu Austro-Ugarske. Govorili su njemački jezik. Njegovog oca, Hermana Kafku (1852 - 1931), biograf Stanley Corngold opisao je kao "glomazna, sebična i ohola biznismena", a sam Kafka kao "pravog Kafku, snažnog, zdravog, gladnog, glasnog, elokventnog, samodostatnog, dominantnog, izdržljivog, i izvrsnog poznavaoča ljudske naravi. Herman je bio četvrto dijete Jakoba koji je u Prag došao iz Oseka, češkog sela u blizini mjesta Strakonice s velikom jevrejskom populacijom. Nakon što je radio kao trgovački putnik, s vremenom je postao trgovac neobičnim dobrima i odjećom koji je zapošljavao i do 15 radnika, a kao logo svog posla koristio je sliku čavke, koja se na češkom zove kavka. Kafkina majka, Julie (1856 -1934), bila je kći Jakoba Löwyja, bogatog trgovca biljkama iz Podebradyja koji je bio bolje obrazovan od njenog supruga. Kafkini su roditelji vjerovatno govorili varijantom njemačkog pod utjecajem jidiša koji se, ponekad, pežorativno naziva Mauscheldeutsch, ali kako se njemački smatrao osnovnim sredstvom društvenog uspona, vjerovatno su djecu poticali da govore književnim njemačkim.

Kafkina rodna kuća nalazi se u blizini starog gradskog trga u Pragu, a u porodici od šestoro djece, Franc je bio najstariji. Dva brata su imrla još kao djeca, imao je i tri sestre: Gabriela, Valeria i Ota.

Mada je govorio češki, Kafka je školovan u njemačkim školama na insistiranje njegovog oca. Jevrejsko obrazovanje je završeno sa njegovom bar micvom u 13 godini. Po završetku osnovne škole 1893., Kafka je primljen u strogu, klasično-orijentiranu njemačku gimnaziju, na Starom gradskom trgu, u sklopu palate Kinski. I ovdje se nastava odvijala na njemačkom, ali Kafka je znao i pisati i govoriti češki. Maturiske ispite je položio 1901.godine. Nakon maturiranja, Kafka je upisao studije hemije u Pragu i nakon dva semestra prelazi na studije prava. Slušao je predavanja iz njemačke književnosti i istorije umjetnosti.

Pred kraj prve godine, Kafka je upoznao kolegu Maksa Broda, koji će mu ubrzo postati doživotni prijatelj. Stekao je titulu doktora pravnih nauka 1906.g. a zatim je odradio godinu dana stažiranja u građanskim i kaznenim sudovima.

Palata Kinski, gdje je Kafka išao u gimnaziju, na Starom gradskom trgu u Pragu

"Ubijte me ili ste ubica", posljednja je zapisana rečenica Franca Kafke, pisca, za koga mnogi kritičari tvrde da je ostavio veći uticaj na pismeno društvo od bilo kog drugog pisca XX. vijeka. Izvršio je veliki uticaj na muziku, pop kultura, vizuelnu umjetnost.

Poznati i cijenjeni svjetski pisci. H.L.Borhes, A.Kami, J.P.Sartr su u njemu našli uzora, kao i portugalski nobelovac H.Saramago. Velikog majstora kratke priče i pripovijetke volio je da čita i Džerom D.Selindžer. Vladimir Nabokov ga je svrstao među najbolje pisce XX-og vijeka. Čitajući Kafkin „Preobražaj“, Markes je uvidio „da je moguće pisati na drugi način“. U svom djelu „Nade i apsurd u djelu Franca Kafke“, Albert Kami kaže kako „cijela Kafkina umjetnost leži u tome što prisiljava čitaoca da nanovo čitaju njegova djela.“ Njegovi romani: „Proces i „Zamak“, su proglašeni drugim odnosno devetim najznačajnijim romanom na njemačkom jeziku u XX vijeku.

■ Kafka se bojava da će ga ljudi smatrati fizički i psihički odbojnim. Ipak, oni koji su ga upoznali, smatrali su ga dječjački zgodnim, ali mu je pojava bila oštra.

U teoriju književnosti je zahvaljujući Kafki uveden termin, „kafkijanska atmosfera“, a njime su označene neobične situacije slične onima iz njegovih djela, posebno iz romana „Proces“ i pripovijetke „Preobražaji“. To su situacije gdje birokratija nadvladava pojedinca, često u nadrealnom, košmarnom miljeu koji izaziva osjećaje beznađa, izgubljenosti, bespomoćnosti...Likovi, tjs. mali bezimni ljudi koji se nađu u situacijama egzistencijalnog košmara, imaju osjećaj izgubljenosti i nemaju jasnu viziju kako da izađu iz njih. U svom izvanrednom opusu, Kafka je stvarao i oblikovao priče u čijem odrazu savremeni svijet može prepoznati sopstveni lik. Kafkijanski elementi često se pojavljuju u egzistencijalističkim djelima, ali pošto termin prevazilazi čisto književnu interpretaciju, danas se uglavnom koristi za označavanje svakodnevnih događaja i situacija koje su nelogične, kompleksne i bizarne.

Sva objavljena djela Franca Kafke, osim nekoliko pisama Čehinji Mileni Jasenskoj, pisana su na njemačkom jeziku. Za piščeva života, izdato je malo, i nije privuklo značajnu pažnju, što nije bio slučaj sa njegovim posthumno objavljenim

djelima, zahvaljujući Maksu Brodu. Frustriran i neurotičan kakav je bio od malih nogu, Kafka je sumnjao u sebe, vjerovatno zbog očevih prekora, austrougarske obazrivosti prema Jevrejima, latentnog antisemitizma. Vjerovatno zbog toga nije ni smogao hrabrostii da sam uništi svoje djelo, a izgleda da ni njegov zahtjev Maksu Brodu da spali rukopise, nije bio potpuno iskren. Ako mu je M. Brod rekao da to neće učiniti, zašto to nije sam uradio? Šta je presudilo: to što je znao da je harem paliti knjige, ili što se nije usudio polagati pravo na svoje djelo, ili pak što je ipak želio da nešto ostane iza njega? Ipak je svoje djelo prepustio sudu vremena i nije pogriješio.

Kafka nije dovršio nijedan svoj roman, a spalio je gotovo 90% svega što je napisao, posebno dok je živio u Berlinu, gdje mu je Dora Diamant pomogla u paljenju skica za djela. U ranoj stvaralačkoj fazi, uzor mu je bio njemački pisac Heinrich von Kleis koga je, u jednom pismu Felice Bauer, opisao zastrašujućim i za kog je smatrao da mu je bliži nego sopstvena porodica.

Kafka se posebno isticao u pisanju kratkih priča i pripovijetki, od kojih su neke relativno duge, npr.: „Preobražaj“, „U književnoj koloniji“, „Presuda“, dok su druge bile gotovo kao aforizami, npr.: „Odustani“, „Prometej“, „Mala basna“ ili „Istina o Sanču Pansi“. Među prva štampana Kafkina djela spada osam priča koje su se 1908. godine pojavile u prvom izdanju časopisa Hyperion, pod nazivom Razmišljanje. U periodu od 1904. do 1909. radio je na priči „Opis jedne borbe“. Jedan odlomak priče je objavljen 1908., a dva u proljeće 1909., sve u Minhenu.

Priča „Presuda“, koju je Kafka napisao samo u jednoj kreativno-inspirativnoj noći, je kako mnogi tvrde stvorila Kafku kao pisca. Tema priče je bliska Kafki, a to je problematičan odnos sina i dominantnog oca, koji dobija nove obrise nakon što se sin vjeri. Priča je napisana sa „potpunim otkrivanjem svoje duše i tijela“, a „razvila se kao pravo rođenje, prekrivena prljavštinom i muljem“, izjavio je pisac kasnije. Štampana je prvi put 1912.g. u Lajpcigu, sa posvetom „Gospođici Felice Bauer“, dok su kasnija izdanja štampana sa posvetom za „F“. Svoj problematičan odnos s ocem, Kafka će opisati u „Pismu ocu“, na preko 100 stranica na

kojima piše kako je očev autoritativan stav uveliko uticao na njega i na njegovo pisanje.

Nakon ove priče, Kafka je 1912.g. napisao pripovijetku „Preobražaj“, koja je objavljena u Lajpcigu 1915.g. U njoj je naviše došao do izražaja Kafkin magijski realizam. Obiluje simbolikom i metaforama, te stoga se smatra za jedno od temeljnih djela XX.vijeka.

Cjelokupne pripovijetke F. Kafke mogu se razvrstati po hronološkom redu, odnosno većina tekstova se može tačno ili približno tačno datirati. Veliki doprinos ovome su dali; na prvom mjestu, Kafkin prijatelj, Maks Brod, zatim radovi Ludviga Dica, Klause Vegenbaha, Malkolma Paslija i Paula Rabea. Zahvaljujući njihovom istraživanju i radu imamo prilično pouzdan uvid u Kafkin književni razvitak. Poznato je da se Kafkino djelo sastojalo iz fragmenata, crtica kao i više verzija iste radnje. Zahvaljujući njegovom prijatelju Brodu, koji je tu građu izučavao, sređivao i dopisovao, Kafka je stekao popularnost i slavu.

Prvi roman, Kafka je počeo pisati 1912.godine, a prvo poglavlje istog roman danas je poznato kao kratka priča pod naslovom „Ložač“. Kafka je to djelo, koje je ostalo nedovršeno, nazvao „Čovjek koji je nestao“, ali kada ga je Brod posle Kafkine smrti štampao, odabrao je naslov „Amerika“. Iako je ovaj roman vidno humorističniji i realističniji od ostalih Kafkinih djela, prateći lutanja evropskog emigranta Karla Rozmanna po Americi, sadrži motive opresivnog i nadrealnog koji glavne likove dovodi u razne bizarne situaciju. U romanu su prisutni mnogi detalji i iskustva Kafkinih rođaka koji su emigrirali u Ameriku. Ovaj roman je jedino djelo za koje Kafka nije odabrao optimističan kraj.

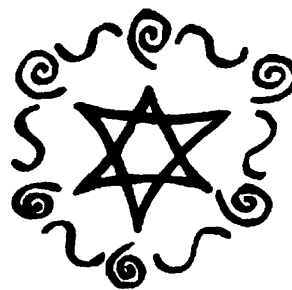
Rad na svom najuticajnijem romanu „Proces“, Kafka započinje 1914.g. „Proces“ govori o Josefu K., bankarskom službeniku koji jedno jutro biva uhapšen i optužen od strane daleke i nepoznate vlasti zbog zločina koji je nepoznat kako njemu tako i čitaocu. K. upada u niz bizarnih i nejasnih situacija, bori se protiv u potpunosti dehumanizovane birokratije i dobija pomoć od niza grotesknih likova koji su, u suštini, potpuno beskorisni (uz izuzetak tajanstvenog zatvorskog kapelana) sve do samoga kraja, kada sh-

vata snagu tog birokratskog mehanizma te mu se na kraju prepušta. Ipak, za razliku od „Amerike“ prozorsko svjetlo na samom kraju romana ostavlja nadu, koja je jedan od ključnih motiva u Kafkinim djelima.

Iako je Kafka napisao posljednje poglavlje, roman je ipak ostao nedovršen, pa zbog toga se dešava da novija izdanja romana sadrže nedovršena ili neuklopljena poglavlja (iako su izdvojena od samog romana). Nobelovac, Elias Kaneti, tvrdi da je Felice ključna za radnju Procresa, a sam Kafka je rekao da je to „njena priča“. Kaneti je svoju knjigu o Kafkinim pismima Felice nazvao „Kafkin drugi proces“, zbog veze između pisama i romana.

Posljednje djelo koje je Kafka pisao je bio roman „Zamak“, koji je prema vlastitom dnevniku, planirao 1914.g. ali ga je počeo pisati tek 1922.g. Ne završivši ga, povjerava ga prijatelju Brodu, koji ga završava rečenicom: „Geometar K. neće odustati od borbe, ali će na kraju posustati i umrijeti od iscrpljenosti.“ Kako smo već pomenuli „kafkijansku atmosferu“, evo nekoliko tipičnih rečenica iz „Zamka“: ...Tako je ponovo krenuo naprijed, ali put je bio dug. Glavna seoska cesta nije, naime, vodila prema brijegu sa zamkom. Samo mu se približavala, ali onda kao da je namjerno skretala, pa ako se i nije udaljavala od zamka, nije ni vodila bliže k njemu“...

Hartmut M. Rastalski je u svojoj disertaciji napisao sljedeće: „Kao i snovi, njegova djela kombinuju precizne, „realistične“ detalje s apsurdnim, pažljivo posmatranje i rezonovanje protagonista s neobjašnjivom glupošću i nemarom.“

■ Bronzana statua Franca Kafke u Pragu koju je izradio Jaroslav Rona. Smještena je u ulici Dušni, u staroj jevrejskoj četvrti, a inspirisana je Kafkinom pričom „Opis jedne borbe“.

Berlin je odigrao veliku ulogu u Kafkinom privatnom životu. Iz Berlina su dolazile i Felice Bauer i Margaret Blok, a sam Kafka je tamo kratko i živio dok je bio u vezi s Dorom Diamant. Kafkin odnos sa ženama je bio komplikovan. Mučen strahovima, nesigurnošću, željom da se posveti jedino umjetnošću, iako je želio brak, bez obzira na nekoliko pokušaja, nije uspio. Kako u privatnom životu tako i u romanima je pokušao u ljubavi pronaći spas od svojih demona. Kafka započinje vezu sa češkom novinarkom i spisateljicom, Milenom Jesenskom, 1920.g. Kafkina pisma njoj kasnije su izdata kao „Pisma Mileni“, koja su prije svega prava literatura. Bila je to velika i neobična ljubav. Zajedno su bili samo nekoliko dana, a zatim su kroz prepisku godinama gradili tu nesvakidašnju ljubav i vezanost. Za Kafku je Milena bila „živa vatra kakvu još nijesam vidio“ i „nož koji sam zario u sebe; nož ljubavi“. Testamentom će joj ostaviti svoje Dnevnike.

„Juče sam te sanjao. Jedva da više znam šta se potanko dešavalo; samo još znam da smo se neprestano preobražavali jedno u drugo, ja sam bio ti, ti si bila ja“, napisao je Kafka u jednom od brojnih pisama upućenih Mileni.

Ova pisma predstavljaju jednu od najuzbudljivijih ljubavnih prepiski na svijetu. Literarno snažna i strastveno nježna ne ostavljaju čitaoca ravnodušnim.

Pošto pišemo o Kafki, red je da vidimo i ko je bila ta „Milena“, koju je strast ovog izvanrednog pisca učinila poznatom, iako ona to nije željela.

■ Milena Jesenska

Milena Jesenska je rođena je avgusta 1896. u Pragu kao drugo dijete uglednog profesora Jesenskog. Imala je 17 godina kada joj je umrla majka; bila je jedno vrijeme u manastiru, a potom je završila žensku gimnaziju. Nakon dvije godine medicine napustila je fakultet i posvetila se novinarstvu. Sa Ernestom Polakom upoznala se 1914. i ubrzo udala, iako otac nije odobravao tu vezu. Kada je Kafka sreo Milenu, u jesen 1919. u jednoj umetničkoj kafani u Pragu, njen brak se već raspadao. Oktobra te godine Milena je pisala Kafki, tražeći dozvolu za prevod njegovih priča. Tako je počelo... Uslijedila su brojna, duga pisma – svojevrsna svedočanstva o velikom piscu, ali i štivo velike literarne vrednosti. Četiri godine kasnije, 1923, Kafka je umro, ne dočekavši Milenin razvod koji se desio te iste godine. Jesenska je postala uspješna publicistkinja, borac za prava i slobodu i dio tadašnjeg pokreta češke avangarde, u kojem upoznaje svog drugog muža Jaromira Krejčera, sa kojim je imala ćerku. Gestapo ju je uhapsio novembra 1939. deportovana je u koncentracioni logor „Ravensbrik“, gde je i umrla maja 1944. godine.

Sem Kafkinih pisama u autentičnom redosledu, knjiga „Pisma Mileni“ sadrži hronologiju njihovih života u razdoblju od 1919-1924. godine i njena pisma upućena njegovom prijatelju, Maksu Brodu. Koliko je cijenila Broda najbolje pokazuje sljedeće rečenice iz pisma koje mu je poslala 1920.g.: „Frank kaže da Vas čovjek mora da voli“, da bude na Vas ponosan, da Vam se divi“, a to sve osećam i zahvaljujem Vam unapred mnogo puta-već na samoj činjenici da mogu na Vas da se oslonim.“ „Pisma Mileni“ je zapravo roman-svjedočanstvo o snazi emocija koje grade, potkazuju i prevazilaze život.

Ovu spisateljicu ne preporučuje samo to što je bila Kafkina prijateljica i prevodilac njegovih djela sa njemačkog na češki jezik, i čuveni adresat još čuvenijih Kafkinih pisama, ukupno 134, koje joj je slao na tajno ime Milena Kramer, na post restant u Beču, već i njen spisateljski rad. Prva knjiga Milene Jesenske „Put do jednostavnosti“, je imala svoje prvo izdanje 1926.godine u Pragu, a drugo tek 1996.g. Ova njena, po obimu mala knjiga, sadrži kolumne, eseje koji se svojom lucidnošću, pronicljivošću i suptilnošću izražaja, izdižu iznad čisto novinskih zapisa, i slobodno možemo reći dostižu književni nivo. Ona razmišlja o svemu: braku, emancipaciji, umjetnosti, umijeću ratovanja, frojdzizmu...S toga njena djela ne svjedoče samo o njenoj posebnosti već pružaju sliku o licu i naličju tadašnjeg društva.

Bliskost na daljinu

„Zašto mi govoriš, Milena, o zajedničkoj budućnosti koje nikada neće biti? Da li je to upravo zato što je neće biti? U Beču još one večeri kada smo dotakli ovo pitanje, imao sam utisak da se stvari dešavaju kao da tražimo nekoga koga dobro poznamo, ko nam je mnogo nedostajao i koga iz tog razloga nazivamo najlepšim imenima, ali nam odgovor ne dolazi; kako bi i mogao odgovoriti kad nije tu, toliko je daleko da se o tome samo sanjati može.“ (Septembar, 1920. Prag)

Nag među odevenima

„Kažete da je moguće da se Franc plaši ljubavi, a da se ne plaši života. Ali ja mislim da je

to drugačije. Za njega je život nešto sasvim različito nego za druge ljude, za njega su novac, berza, pisaaća mašina potpuno mistične stvari (a one to zaista i jesu, samo za nas one nisu takve). To su za njega najčudnovatije zagonetke prema kojima on uopšte nema isti odnos kao i mi(...) On nije kadar da laže. Za njega nema najmanjeg pribežišta, nema utočišta. Zato je on izložen tamo gde smo mi zaštićeni. On je poput nagog čoveka usred gomile odevenih ljudi.“ (Iz pisma M. Jesenske odanom Kafkinom prijatelju Maksu Brodu datiranog – avgust, 1920).

Tokom odmora 1923.g. koji je proveo na Baltiku, Kafka upoznao Doru Diamant, dvadesetpetogodišnju djevojku iz jevrejske porodice. Nakratko se seli u Berlin gdje živi sa Dorom. Postala mu je ljubavnica i zainteresovala ga je za Talmud. U tom periodu je radio na četiri priče koju su trebale biti štampane pod naslovom „Umjetnik gladovanja.“

Svi koji su upoznali F.Kafku, smatrali su da je tih i staložen i da posjeduje inteligenciju i smisao za humor. Po Brodu, Kafka je bio jedan od najzabavnijih osoba koje je on upoznao. Bio je strastven recitator koji je govorio kao da pjeva. Brod je smatrao kako su „apsolutna istinoljubivost“ i „precizna savjesnost“ dvije Kafkine najznačajnije osobine. Istraživao bi detalj, ono neprimjetno, temeljito s tolikom ljubavlju i preciznošću da su se počele pojavljivati stvari koje su dotada bile neviđene, ali su bile ništa do istinite.

Kafka je umro od tuberkuloze 1924.g. Tokom života bio je anonimac. Živio je veoma usamljenički i patnički, razdiran svojim sumnjama i teškim pitanjima smisla vlastitog života. Iako je slavu smatrao nebitnom, stekao ju je ubrzo nakon smrti.

LJ.V.

Al Jolson – pjevač, komičar i glumac

Rođen kao Asa Yoelson, Al Jolson, je bio prva ne-američka super zvijezda u SAD-u, vrhunski pop pjevač džeza, bluza i ragtimea. Najpopularniji je bio u periodu od 1910. do 1930., možemo slobodno reći kao Elvis Prisli u svoje vrijeme.

Pjevač, komičar i glumac, Al Jolson, rođen u Litvi, kao sedmogodišnjak dolazi sa porodicom u Ameriku. Stroga, religiozna, jevrejska porodica nije odobravalala njegovu želju da postane zabavljač. Odgajajući ga po patrijahalnim pravilima, otac, rabin i kantor, pripremao je sina da bude njegov naslijednik. Ali, nemiran duh i želja da iskoči iz strogih porodičnih okvira, odvodi ga pod sjaj reflektora američkih pozornica.

■ Al Jolson - najviše je volio da pjeva klečeći na jednoj nozi

■ Al Jolson

Spada u grupu posljednjih minstrel zabavljača, (zabavni šou koji se sastojao od komičnih pjevanih, govornih i plesnih tačaka koji su izvodili bijelci obojenog lica). Sam minstrel je bio izvorna američka pozorišna forma, najpopu-

larniji vid zabave od 1830.do 1910. u SAD-u, koja je u svojoj osnovi bila rasistička (crnci su prikazivani kao budalasti, lijeni, praznovjerni zabavljači kojima su na pameti jedino muzika i ples), a gubila je polako svoje mjesto kako su crnci počeli ostvarivati svoja prava. Mnogi danas tvrde da je ova muzička forma pomogla rasnom oslobođenju obojenih.

Odigrao je naslovnu ulogu u filmu „The Jazz Singer“, jednom od prvih filmova u kojem su sinhronizovani dijalog i zvuk muzike. Iako je film bio osrednji, Jolson je sebe svojim nastupom u njemu učinio besmrtnim. U to vrijeme Al je bio na vrhuncu slave, pa je bilo dovoljno da zapjeva na platnu i da potpuno osvoji publiku. Kao što je i sve nastupe razrađivao do detalja, vjerno, ni ova uloga u filmu nije bila izuzetak. Njegov film, „The Singing Fool“ iz 1928., kako tvrde kritičari, je bio puno kvalitetniji od „Pjevača džezza“.

Film o njegovom životu, „The Jolson story“, snimljen 1945.g, je pokrenuo snimanje romanisanih, biografskih mjuzikala. Nastavak filma, „The Jolson Songs Again“, je snimljen tri godine kasnije, a u oba filma je Al Jolson otpjevao sve muzičke tačke, pa su tako na ekranu ostali zvučni zapisi hitova kao što su: „My Mammy“, „Rock-a-bye Baby“, „Toot, Toot. Tootsie“, „Swanee River“.

Nakon filmova o životu ovog vrsnog zabavljača, snimljene su biografije o Glen Mileru, Beniju Godmanu i mnogim drugim popularnim zabavljačima, glumcima i pjevačima iz tog vremena.

■ Jolsonov memorijalni spomenik sa gazebom i fontanom

Al Jolson je imao specifičan način izvođenja, koji se može opisati kao ekstatičan i hiper-emo-tivan, pa mnogi smatraju da je i za današnje us-love teško dostižan. Bio je zabavljač koji je uti-cao na mnoge poslije sebe, na danas poznatija imena kao što su Bin Crosby, Din Martin, Frank Sinatra...

Na žalost, Jolson se danas možda jedino pomin-je kao glumac prvog zvučnog filma u istoriji „The Jazz Singer“, 1927. U svoje vrijeme je bio toliko popularan pa je često za sebe govorio da je na-jbolji pjevač na svijetu. Bio najbolji ili ne, manje je važno od činjenice da je obilježio muzički život prve polovine dvadesetoga vijeka.

LJ.V.

IRVING BERLIN – kompozitor i tekstopisac

■ Irving Berlin (1888- 1989)

Irvin Berlin je rođen kao Isidore Beilin u istočnoj Rusiji 11.maja,1888.g. Otac mu je bio kantor u sinagogi. Da bi izbjegli pogrom u rodnoj zemlji, Beilinovi se sele u Ameriku 1893.g.

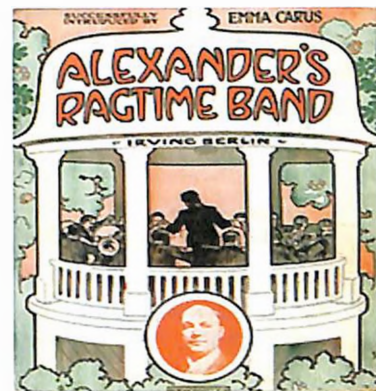
Sa Doroti Goetz je bio kartko u braku, pošto ona umire od tifusa nakon povratka sa Kube gdje su bili na medenom mjesecu. Sa Elin Mackay se oženio 1926.g. i sa njom je imao tri ćerke.

Siromašni emigrant iz Rusije, Irving Berlin, nika-da nije naučio da čita i piše note, ali je stvorio muziku, ne za sat, ni dan, niti godinu, nego za

sva vremena. Možda zvuči paradoksalno, ali je istina da je čovjek koji je napravio izvanredne ne jevrejske klasične muzičke komade, kao što su: „White Christmas“ i „Easter Parade“, bio Jevrej, rođen kao Isidore Beilin u Bjelorusiji. Da bi iz-bjegli pogrom u domovini 1893.g, njegova po-rodica dolazi u Ameriku, gdje po dolasku mijen-jaju prezime, a 1907.godine, Isidore Beilin dobija ime Irving Berlin.

Niko nije mogao pretpostaviti da će dječak koji je nastupao po siromašnim četvrtima Njujorka da bi zaradio da prehrani porodicu, napisati neke od poznatih klasika svjetske baštine: „A pretty girl is like a Melody“, „Always“, „Blue Skies“, „There’s No Business like Show Business“. Ovaj samouki genijalac nije pohađao muzičku školu, a kada je komponovao, unajmljivao je nekoga da zapisuje note, ali to nikako nije ni umanjivalo niti štetilo njegovom stvaralačkom opusu.

Prva objavljena kompozicija „Marie from Sunny Italy“, je bila uspješna. Sa kompozicijom „Alex-ander’s Ragtime Band“, iz 1911.g., potvrđuje da se radi o odličnom stvaraocu.

■ Aleksander’s Ragtime Band

U vrijeme Prvog svjetskog rata,1917.g. je, kao tada već renomiran kompozitor Tin Pan Alleya, regrutovan u vojsku, gdje je dobio čin narednika. Tu je dobio zadatak da napiše muzičku reviju sa ciljem da podigne moral vojnicima. Napisao je „Yip,Yip, Yaphank“, a najpopularnija je bila pjesma „ Oh, How i Hate To get Up in the Morn-ing“, kojom je oslikao svoju averziju prema ra-nom ustajanju. Sa ovom kompozicijom uspio je da sakupi 150.000\$, za izgradnju servisnog centra u kampu Upton. Pjesma „God Bless

America“ je bila predviđena za sljedeći broj, ali kako ju je Berlin smatrao „previše svečanom“ za tu priliku, zamijenio je sa „We are On Our Way to France“.

Skoro 20 godina ova će pjesma stajati u ladici. Tek kada je Berlin, kao Jevrej, osjetio zabrinutost zbog Hitlerove politike za koju je smatrao da bi mogla ugroziti SAD, odlučio je da je objavi. Prava prilika za to je bilo obilježavanje dvadeset godina od završetka rata. Specijalno za Dan primirja, 11.novembra.1938.g. promijenio je tekst i predstavio svoju kompoziciju „God blessed America“. Pjesmu je izvela popularana Kate Smith, kojoj je Berlin dao ekskluzivna prava za njeno izvođenje. Zbog svoje popularnosti i patriotizma, ova pjesma je ozbiljno prijetila da zamijeni američku himnu. Postala je i važan dio američke popularne kulture. Običaj je da se izvodi za vrijeme utakmice hokejaškog tima „Philadelphia Flyers“. Mnogi su je koristili za prikazivanje svoje vizije Amerike, kao, Sergio Leone u „Americi“, 1984.g., i Micheal Cimino u završnoj sceni „Lovca na jelene“.

U vrijeme Drugog svjetsko rata, napisao je mjuzikl „This is the Army“, u kome je korišćena ova pjesma. Pored nje, najpopularnije pjesme su bile „This is the Army, Mr Jones“ i „I left my Heart at the stage Door Canteen.“ Napisao je još patriotskih pjesama kao što su: „ Any Bonds Today?“, „Arms for the love of America“, i „Angles of Mercy“ za američki crveni krst.

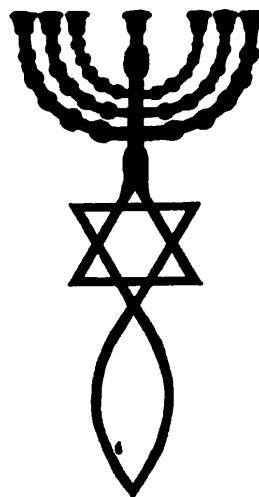
Berlin je patriotsku pjesmu smatrao posebnom emocijom, koju je trebalo pisati sa posebnom pažnjom kako ne bi povrijedio ničija osjećanja. Takav način razmišljanja ga je učinio najveličanstvenijim piscem patriotskih pjesama koje je pisač od početka Prvog pa sve do kraja Drugog svjetskog rata.

Berlin je postigao veliki uspjeh i kao kompozitor i kao tekstopisac. Komponovao je preko 1000 pjesama, pretežno na vlastite tekstove, 19 mjuzikala i muziku za 18 filmova. Neke od njih su postale klasika, kao: „There's No Business like Show Business“, „Easter Parade“, I „White Christmas“. Jerome Kern, kompozitor je 1924.g rekao: „Irving Berlin nema mjesto u američkoj muzici. On je američka muzika“.

Njegove pjesme su bile veoma popularne, uvijek na samom vrhu svjetskih top listi. Izvodili su ih vrhunski pjavači i glumci širom svijeta, među kojima izdvajamo: Al Jolson, Frank Sinatra, Din Martin, Džudi Garland, Barbara Strejsend, Bob Dilan, Šer... I.Berlin zauzima vodeće mjesto među savremenim kompozitorima po mišljenju Daglasa Mura, kompozitora, koji ga je svrstao rame uz rame sa V.Vitmanom, S.Fosterom i C.Sandburgom. Geršvin ga je nazvao „najvećim kompozitorom koji je ikada živio“. Jednom riječju, Berlin je neko ko je uhvatio i ovjekovječio u svojim pjesmama ono što kažemo, ono što mislimo i ono u što vjerujemo.

Irving Berlin je bio i veliki humanista. Podržavao i pomagao mnoge jevrejske dobrotvorne i druge organizacije i donirao novac za razne korisne svrhe. Nagrađen je Oskarom za „White Christmas“. Dobitnik je i zlatne medalje američkog Kongresa za pjesmu „God Bless America, 1939.g.

Lj.V.

JEVREJSKA KULTURA, TRADICIJA I ISTORIJA

ISTORIJA JEVREJA III DIO

SINOVI IZRAELA U EGIPTU – ROPSTVO I OSLOBAĐANJE

Jakovljeva djeca i djeca njihove djece živjela su u Egiptu dugo godina, a Josef i njegova braća bili su već odavno umrli. Porodice dvanaestoro braće su se namnožile i prerasle u bratstva i plemena i oblast Gošen bila je puna sinova Izraela. Egipćani su se uznemirili, a novi egipatski vladar se uplašio da bi tokom vremena doseljenici mogli zauzeti cijelu zemlju i ovladati njome. Zato se odlučio da ih učini robovima.

Mojsije kao beba

Da bi podigao nove gradove on je za njihovu izgradnju doveo robove iz stranih zemalja, a sa njima i Jevreje iz Gošena. Tako je podigao dva grada, Pitom i Ramzes; ovaj drugi je nazvan tako u spomen na velikog faraona Ramzesa II. Postavio je nadzornike koji su sinove Izraela tjerali na rad i gonili da kopaju ilovaču, da peku cigle i podižu velike građevine, vjerujući da će ih težak napor i grub postupak fizički oslabiti, pa će postepeno izumrijeti; ali što su sinovi Izraela bili više tlačeni i proganjani, to su se više množili. Svirepi faraon je tada smislio nov plan i naredio da se sva novorođena muška djeca utope u Nilu i da se samo ženska ostave u životu. Velik je bio bol jevrejskih majki kojima su bila otrgnuta djeca, a mnoge su pokušale da svoje novorođene dječake sakriju od egipatskih

činovnika. Jedna takva majka, da bi spasla svoje dijete, položila ga je u korpu i sakrila kraj rijeke. Toga dana, faraonova kćerka je pošla sa svojim sluškinjama na rijeku da se kupa i primijetila je korpu. Otvorila je i ugledala muško dijete kako plače. Vidjela je da je dijete jevrejsko, ali je željela da ga spase; naredila je da dovedu jednu Jevrejku, a slučaj je hteo da su doveli baš majku tog djeteta, i predala joj dijete da ga odgoji. Dječak je dobio ime Mojsije i odrastao je pod zaštitom kraljeve porodice.

Kada je Mojsije odrastao, počeo je da posmatra kako žive njegova braća i vidio je koliko pate u ropstvu radeći na teškim poslovima. Jednom prilikom, kada je bio u polju, spazio je kako Egipćanin zlostavlja Jevrejina. Mladi Mojsije tako je snažno udario Egipćanima da je ovaj pao i na mjestu ostao mrtav. Faraon je čuo šta je Mojsije uradio i htio je da ga kazni, ali je Mojsije pobjegao u obližnju pustinju, gdje se pridružio jednoj pastirskoj porodici. Jednog dana, kako kazuju stare knjige, krenuo je sa svojim stadom i došao sve do gore Sinajske. Odjednom je ugledao žbun kako gori ali ne sagorijeva, iako je sav zahvaćen plamenom. Tog trenutka čuo je glas: „Mojsije, Mojsije, nemoj se približavati žbunu, ali izuj obuću svoju jer je mjesto gdje stojiš sveta zemlja. Ja sam bog Avramov, Isakov i Jakovljevi. Vidjeh nevolju naroda svojega u Egiptu i čuh njegov vapaj i siđoh da ga izbacim iz ropstva i odvedem u zemlju kojom teku med i mlijeko. Ja ću te poslati faraonu i ti ćeš mu reći neka dopusti mom narodu da izađe iz Egipta. Potom ćete mi služiti na ovoj gori.”

Uplašen i drščući, Mojsije je upitao Boga: „Kad dođem do svoje braće, kako ću im reći da je ime tvoje?” i ponovo je čuo glas: „Ja sam onaj koji jeste, koji je bio i koji će uvijek biti. Reci svojoj braći da te je poslao Bog Jevreja i naredio ti da ih povedeš u pustinju. Ako vam vladar Egipta ne dopusti da odete, pokazaću mu svoju moć.”

Mojsije sa Kamenim tablicama (Rembrandt, 1659.)

Mojsije se vratio u Egipat svojoj porobljenoj braći i rekao im šta je čuo od Boga. Njegova poruka obradovala je sinove Izraela. Kada je, međutim, došao faraonu i molio ga da dopusti sinovima Izraela da napuste zemlju pošto žele da služe svome Bogu u pustinji, faraon je uzviknuo: „Ja ne poznajem vašeg Boga niti ću dopustiti tvome narodu da ode. Idi i nemoj ometati moje robove u radu njihovu.” I naredio je nadzornicima da jevrejskim robovima nametnu još teže poslove.

Tada je Egipat zadesilo deset strašnih zala. Voda u rijekama postala je crvena kao krv, tako da je bilo nemoguće da se pije. Žabe su prekrile čitavu zemlju. Komarci su zatim donijeli epidemiju, a posle toga su jata skakavaca i muva uništila svu žetvu. Potom je nastala takva tama da tri dana ljudi nisu mogli da vide jedni druge. Na kraju, u svakoj egipatskoj porodici umrlo je najstarije dete. Pri pojavi svakog od tih zala faraon je u strahu obećavao da će pustiti sinove Izraela da odu, ako Mojsije izmoli od Boga da ukloni zlo. Ali čim bi zlo prestalo, on bi pogazio svoju riječ i zadržao ih u ropstvu. Tek kada su u svakoj egipatskoj porodici počeli da umiru prvijenci, faraon je rekao Mojsiju: „Izvedi sve Jevreje iz Egipta što brže možeš!”

Onog dana kada su Jevreji napustili Egipat, okončala se istorija koja je stoljećima ranije otkrivena Avramu u proročkom viđenju: “Dobro znaj da će tvoji potomci biti stranci u tuđoj zemlji; robovaće i biće tlačeni četiri stotine godina, ali narodu kojem budu služili ja ću suditi i konačno će izaći sa velikim blagom.” Prilikom

izlaska iz Egipta, Izraelci su ponijeli dragocjeno nasleđe, Josipove kosti, koje su tako dugo čekale ispunjenje Božijeg obećanja, a koje su, tokom mračnih dana ropstva, bile podsjetnik na njihovo oslobađanje.

Sinovi Izraela na brzinu su se pripremili za odlazak. Umesto hljeba kao hrane za put ispekli su tijesto bez kvasca i pod vođstvom Mojsijevim smjelo su pošli u pustinju u pravcu Crvenog mora (Jam Suf), a ne kroz filistejsku zemlju, pošto je to bio kraći put. Bog je, naime, rekao: „Mogao bi se narod predomisli i vratiti u Egipat kada vidi ratovanje.”

Mapa puta kojim su Jevreji izašli iz Egipta

Prolazak kroz Crveno more

Nedaleko od obale stigli su ih faraonovi konjanici koji su htjeli da im spriječe prelaz, jer se faraon ponovo predomislio. Mojsije je naredio svom narodu da krene pravo u more pošto se voda usled jakog vjetrova povukla, pa je tako bila plitka i omogućila im da je bez opasnosti pređu. Ali kada su Egipćani pokušali da ih slijede, vjetar je prestao da duva i voda se vratila i preplavila ih, tako da su se svi utopili zajedno sa konjima i kočijama. Velika je bila radost sinova Izraela kada su osjetili da nijesu više robovi, da su ponovo slobodni ljudi.

Prolazak Jevreja kroz more, je opisan u Psalmu 77:19,20, „Kroz more put se otvori tebi i tvoja staza kroz vode velike, a tragova tvojih niko ne vidje. Ti si svoj narod vodio kao stado rukama Mojsija i Arona.“

Strah i zbunjenost Egipćana koji su se našli usred pobjesnelih sila prirode je opisan u Psalmu 77:18,19,: „Oblaci prosuše vode, oblaci zatutnješe gromom, i tvoje strijele poletješe. Grmljavina tvoja u vihoru zaori, munje zasvijetliše krug zemaljski, zemlja se zatrese i zadrhta.“

Osjećaji izbačenog naroda najbolje su opisani u pjesmi zahvalnosti, najranijoj i najuzvišenijoj od svih pjesama poznatih ljudima:

„U čast Jahvi zapjevaću, jer se proslavio, konja i konjanika u more on je vrgao. Moja je snaga, moja pjesma – Jahve jer je postao moj izbavitelj. On je Bog moj, njega ću slaviti, on je Bog oca moga, njega ću veličati. Jahve je ratnik hrabar, Jahve je ime njegovo. Kola faraonova i vojsku mu u more baci; Cvijet njegovih štitonoša More crveno proguta. Valovi ih prekriše; poput kamena u morske potonuše dubine. Desnica tvoja, Jahve, snagom se podiči; desnica tvoja, Jahve, raskomada dušmana. Ko je kao ti, Jahve među bogovima, ko kao ti sija u sjetlosti, u djelima strašan, divan u čudesima? Milošću svojom vodio si ovaj narod, tobom otкупljen,

k svetom tvom Stanu snagom si ga svojom upravio.

Kada to čuše, prodrhtaše narodi; strah i propast na njih se obaraju; snaga tvoje ruke skamenila ih je dok narod tvoj, Jahve, ne prođe, dok ne prođe narod tvoj koji si otkupio. Dovešćeš ih i posaditi na gori svoje baštine, na mjestu koje ti, Jahve, svojim učini boravištem, Svetilištem, o Jahve, tvojom rukom sazidanim...“

(Izl 15:1-18)

Ova pjesma i veliko izbačivanje na koje ona podsjeća ostavili su trajan utisak koji nikada neće biti izbrisan iz sjećanja izraelskog naroda. Ona ne pripada samo izraelskom narodu, već upućuje na propast svih neprijatelja pravde.

Dugo je narod Izraela, sada slobodan, lutao po pustinji, gdje je često patio zbog nestašice hrane i vode. Mojsije je, prvo, svoj narod odveo do gore Sinajske gdje mu je prije toga bilo obećano oslobođenje, ako njegov narod ostane vjeran jedinom bogu. Želio je da sam narod čuje u šta treba da vjeruje i kako treba da živi. Zbog toga su se utaborili u podnožju planine. Iznenada je gusta magla prekrila planinski vrh, na kojem je izbio siv plamen, a iz planine je dopirao glas:

Ja sam gospod bog tvoj koji sam te izveo iz zemlje misirske.

Nemoj imati drugih bogova osim mene, ne gradi sebi lika rezana niti kakve slike i nemoj im se klanjati.

Ne pominji uzalud ime gospoda boga svojega.

Svetkuj dan odmora (subotu). Šest dana radi a sedmi je dan odmora za tebe i za tvoju djecu, za tvoje slugu i tvoju stoku.

Poštuj oca svojega i mater svoju, da ti se produže dani na zemlji.

Ne ubij.

Ne čini preljube.

Ne kradi.

Ne svjedoči lažno.

Ne poželi kuće bližnjega svojega, niti išta što pripada bližnjemu tvomemu.

To je bilo tih „deset zapovijesti“, to su bili prvi zakoni vjere i morala bez kojih nijedna zajednica ljudskih bića ne može da živi. Ne ubijati, ne krasti, ne oteti od drugih ono što je njihovo, poštovati oca i majku, odmarati se jedan dan u sedmici, ne klanjati se kamenim ili drvenim idolima, već vjerovati u jednog boga koji vodi jevrejski narod-sve su ovo čuli sinovi Izraela od svog vođe Mojsija, nazvanog „rabin“, „naš učitelj“, kada su se oslobodili ropstva i stekli slobodu. Mojsije je deset zapovijesti uklesao u kamene ploče da bi ih svako mogao da pamti i poštuje.

Ali u narodu nije svako mogao da shvati uzvišenost ideja velikog učitelja. Bilo je mnogo onih koji nijesu mogli da vjeruju u boga koga nijesu mogli da vide. U Egiptu su vidjeli kako se narod klanja bogovima u liku teleta ili vola, pa su sebi napravili kip teleta (zlatno tele), obigravali su oko njega i obožavali ga govoreći: „Ovo je naš bog, bog koji nas je izbavio iz zemlje egipatske. Kada je Mojsije sve to vidio, toliko ga je obuzela gorčina i bijes da je razbio ploče na kojima je bila uklesana i zapovijest koja je zabranjivala obožavanje kipova. Kada ga je bijes prošao, jer je shvatio da se narod, naročito onaj koji se tek oslobodio ropstva, ne može tako brzo prilagoditi novom redu. Napravio je nove ploče i smjestio ih u poseban kovčeg, a iznad njega je podigao šator koji je služio kao hram sinova Izraela. Seleći se po pustinji sa mjesta na mjesto, oni su sa sobom uvijek nosili ovo svetište.

Četrdeset godina su sinovi Izraela lutali po pustinji između Egipta i Kanana. Mojsije im je obećao da će ih dovesti u Kanaan, u zemlju gdje su živjeli patrijarsi Avram, Isak i Jakov. Međutim, južne granice Kanaana su bile zaposjednute od plemena Amon, Moab i Edom, koja nijesu dopustila da sinovi Izraela prođu, pa su zato bili prinuđeni da se kreću polako prema istočnoj granici, preko pustinja koje su

se širile do rijeke Jordana. Ovdje su se podijelili na dvanaest plemena (švatim). Svako je pleme bilo jedno bratstvo ili porodica koja je poticala od jednog Jakovljevog sina, pa su prema tome i nazivana po njihovim imenima: Ruben, Juda, Levi itd. Sva plemena su bila naoružana i na svom putu su morali da se brane od pustinijskih plemena i tako su se razvile grupe spremne za ratovanje sa narodima Kanaana, koji im nijesu dopustili ulaz u zemlju. Prvi rat je izbio istočno od Jordana, Izraelci su iz te zemlje istjerali ratoborno pleme Amoničana i zauzeli pojas blizu Amona i Moaba. Nekoliko plemena se naselilo u ovoj oblasti koja je bila pogodna za stočarstvo. Ostala plemena su morala da čekaju dok su mogla da prodru u unutrašnjost Kanaana gdje su živjeli patrijarsi.

Mojsiju, međutim, nije bilo dato da sve Jevreje naseli u „obećanoj zemlji“. Bio je već star i osjećao je da mu se bliži kraj. Pred smrt je okupio starješine i savjetovao im da u novoj zemlji žive u skladu sa zakonima i pravde, kao što je propisano božijim zapovijestima. Za vođu je postavio Jošuu, sina Nunovog. Posle toga se popeo na vrh planine Nebo (Navav), odakle je mogao da vidi cijelu kanaansku zemlju s obje strane Jordana. U dubokoj žalosti stajao je tu dok ga snaga nije izdala dok nije umro. Narod Izraela je trideset dana žalio smrt svog izbavitelja i učitelja, koji ga je učinio tako različitim od okolnih plemena pokazavši mu novi put u život.

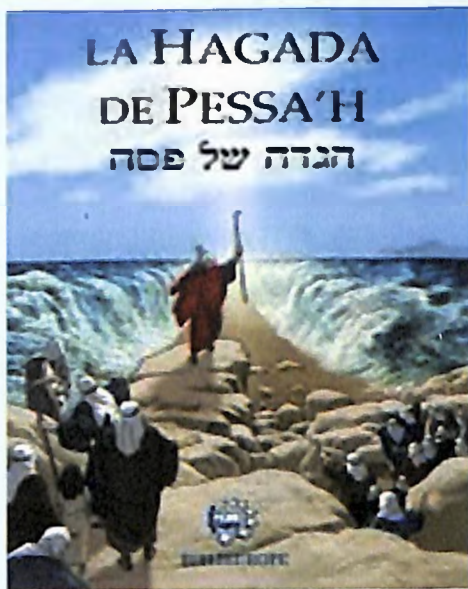
Izvori:

- 1. Kratka Istorija jevrejskog naroda – Simon Dubnov**
- 2 Biblijska priča: Izlazak Božijeg naroda iz Egipta**

U sljedećem broju: Kako je Kanaan postao Erec Jisrael-Sudije

Priredila: Lj. V.

JEVREJSKI SIMBOLI I PREDMETI

Hagada

Hagada (jev./heb.; doslovno: „priča”) je knjiga u kojoj je zapisan tekst porodičnog obreda za Seder-veče, za Pesah. Zasnovana je na biblijskoj priči o izlasku Jevreja iz Egipta.

Hagada sadrži odgovarajuće stihove iz Biblije i dosta midraša o njima, kao i blagoslove za hranu, psalme, himne, tradicionalne molitve i uputstva za sprovođenje samoga obreda.

U Hagadi je sadržan materijal iz svih faza jevrejske istorije, pa je tako ostala osnov liturgijskih inovacija i kreativnosti do danas.

Kovčeg zavjeta

Kovčeg Zavjeta ili Kovčeg Savjeta, poznat i kao Kivot – Aron habit, je u Starom zavjetu opisan kao Sveti Kovčeg u kome se nalaze ploče Dest Božijih zapovijesti, kao i neki drugi važni predmeti; Zlatna činija sa manom i Aronov štap.

Sagrađen je po Božijem naređenju i Mojsijevom uputstvu kao simbol Božijeg saveza sa Jevrejima.

Prema Svetom pismu, Kovčeg Zavjeta je bio napravljen od bagrema, a bio je pokriven zlatom. Dimenzije su mu vjerovatno bile

125*75*75, odnosno 2.5 lakata u dužinu i 1.5 lakata u širinu (Izlazak 25, 10, 11). Na kovčegu su bila dva zlatna kipa anđela heruvima koja su gledala jedan u drugoga (Izlazak 25, 12-22; 30, 1-6).

Kovčeg je služio kao znak napredovanja Jevreja, pa je uvijek nošen ispred naroda tokom jevrejskih putovanja. Nije ga smio nositi bilo ko, već samo jevrejski sveštenici.

Seder tanjir

Koristi se isključivo za Seder večeru za Pesah. Na njega se ređaju jela koja imaju simbolično značenje: pečeno krilo, jaje, gorke trave; peršun i ren, slana voda, mješavina mljevenih oraha, rendanih jabuka, urmi, cimeta, vina i meda koji simbolizuju blato od kojeg su Jevreji u ropstvu pravili opeku.

Hamsa

Ruka sa plavim okom, amajlija koja štiti od zla. Nosi se kao privezak na lančiću ali visi i u kući.

Šofar

Jedan od najstarijih duvačkih instrumenata na svijetu. Pravi se od ovnujskog i kozjeg roga, koristi se prilikom nekih praznika i za oglašavanje vanrednih događaja. U šofer smije da duva samo vjerski pogodna ličnost.

Jad

Pokazivač koji se koristi prilikom čitanja Sefer Tore.

Bar micva (sin dužnosti)

Ceremonija punoljetnosti kod Jevreja, gdje dječaci nakon navršavanja 13 godina života postaju religiozno punoljetni. Bar micva je naziv i za religiozno punoljetnog dječaka, i za dan kada stiče religioznu punoljetnost. Ceremonijom se dječak prima u zajednicu vjerujućih.

Kipe

Kape kojima Jevreji pokrivaju glavu; postoji više objašnjenja zašto je nose. Najprihvatljivija je da time žele da pokažu da su slobodni i da nijesu robovi jer su u stara vremena samo robovi išli gologlavi.

Bat micva (kćerka dužnosti)

Ceremonija punoljetstva za djevojčice, nakon navršene 12 godine.

Priredila: **LJ.V.**

JEVREJSKA KUHINJA

Dragi prijatelji, ovog puta smo odlučili da i u **KUHINJI** budemo malo drugačiji. Tako, umjesto kulinarskih savjeta i recepata, prenosimo priču poznatog izraelskog satiričara, dramaturga, scenariste i filmskog režisera Efraima Kišona, koji je inspiraciju za svoje satirične kratke priče, nalazio u svakodnevnim životnim situacijama, pa i u kuhinji!

Efraim Kišon

“Želudac je kao naši radnički sindikati: ne prima ničija naređenja nego slepo traži svoje i tačka. To izaziva more komplikacija. Novi doseljenik siđe s broda, poljubi tlo po kojem su mu preci gazili, razbije tu i tamo poneki šalter državnih ustanova, smesti se u Negevu i postane sastavni deo izraelske društvene zajednice. Ali njegov konzervativan i pristrasan želudac ostaje mađarski, turski, holandski ili šta je već pre bio.”

Šašlik, sum-sum, vus-vus

Da budem konkretan, uzmimo mene. Postao sam već toliko starosedelac da čak govorim

pomalo s ruskim naglaskom, a ipak urlam u snu čim se setim kako već sedam godina nisam okusio guščju džigericu.

Prvo sam se borio protiv tog svog kosmopolitskog stava. Svojim najuverljivijim tonom rekao sam želucu: “Guščja džigerica je bljak! Klopaćemo brda finih crnih maslina i postaćemo jaki kao seoski bik u doba žetve.”

Ali mi je želudac uzvratilo”...se(stid me je to da ponovim) i ostao je pri svom hipercivilizovanom jelovniku.¹

Neko vreme udovoljavao sam hirove svog želuca u jednom dekadentnom evropskom restoranu, i on je bio zadovoljan. Onda sam se preselio u sasvim drugi kvart u kojem je postojala samo jedna kafanica koju je držao neki Naftali, tek stigao iz Iraka.²

Kada sam prvi put svratio kod Naftalija, moj želudac je počeo da se propinje kao što se propinje u trenucima smrtno opasnosti. Naftali je stajao iza šanka i gledao me s nekim tajanstvenim osmehom Mona Lize na usnama, na samom šanku bio je poređan asortiman neodređenog repromaterijala u tehnikoloru, a na polici u pozadini ležale su spremne neke male konzerve s egzotičnim začinima.

Nije bilo nikakve sumnje da sam naišao na kafanicu izrazito arapskog jezičkog tipa, i hteo sam brže bolje da zbrišem, ali mi je želudac davao signale da mu se žuri.

- Pa, kako ide? – upitah čvrstim glasom, na šta Naftali pogleda u jednu tačku desetak centimetara desno od moje glave (malo je razrok) i reče:

- Imama *humus*, meši s *burgulom* i *vus-vus*.

Težak izbor. Humus me je donekle podsećao na neki latinski citat, ali me *vus-vus* dotukao di-bidus.

1. U šta me sve može uvaliti takav stav vidi u sledećoj priči “Varijacija na temu želuca”.

2. Irak je svojevremeno isterao 200.000 Jevreja , u nadi da će oni u Izraelu upropastiti živorni standard. Ali plan im je propao. Irački Jevreji u potpunosti su se uklopili u privredni život zemlje, samo što posle probe njihovih jela morate hitno da zovete vatrogasce.

- Dajte mi porciju *vus-vusa* – odlučno sam rekao Naftaliju, na šta mi na tanjir spusti fantastičan potpuri plavog patlidžana, pirinča i seckanog mesa. Ukus mu je bio ne samo čudan nego nastran, ali sam Naftaliju hteo da dokažem da onaj njegov tajanstveni smešak kod mene ne pali. Štaviše, da bih ga potukao do nogu, malo kasnije mu ležerno dobacih:

- Imate li još nešto?

- Imam, gospodine – odgovori Naftali, cereći se bezobrazno. – Hoćete li *kabab s baharatom*, *šašlik's elfom*, ili možda *režanj sehona* ili *smir-smira*?

- U redu – tako ja njemu – dajte mi pomalo od svega.

Poručio sam takvu mešavinu jer jednostavno nisam upamtio ni jedno od onih egzotičnih imena. Očekivao sam da će Naftali da mi servira neke sirupaste poslastice, ili pregusti kompot, ili neko slično đubrivo. On, međutim, uđe u pregradak u uglu, pa prvo isfašira šniclu nekog crvenog mesa, a onda ga posu biberom, uljem, polenom, sumpornom kiselinom iz jedne zelene epruvete...

Dve nedelje kasnije lekari su mi dozvolili da ustanem iz kreveta i vratim se poslu. Malo su mi se tresla slabačka kolena, ali inače sam se osećao prilično dobro, jer mi se uspomena na onaj banket izgubila u dugoj komi. Međutim, tu se opet umeša sudbina.

Idem ja tako na posao, a Naftali izađe na tren iz svoje trovačnice i zacereka mi se u brk. Sad, ja sam vam malo preponosan tip, a i pomalo preke naravi. Uđem pravo kod njega, pogledam ga direktno u oči i kažem:

- Nešto slasno i papreno, *habibi*³!

- Odmah! - skoči Naftali. – Danas baš imam prvorazrednu *kibu s kamonom* i *haši – haši*.

Naručih duplu porciju nečega što ispade arheološki nalaz u kome su svi poznati začini od falafela do prženog luka, plus naprstak dinstanog smirkovog praha. Sve to smažem a onda glasno zatražim slatko.

- *Suarsi s miš – mišom* ili *baklava sa sum - sumom*?

Pojedoh oboje. Dva dana kasnije nisam osećao uopšte više ništa. Na kraju nedelje sam se kao neki mesečar opet stvorio pred nasmešenim Naftalijem. Ni sam ne znam zašto. Moraću ipak da se konsultujem s nekim dobrim psihijatrom.

- A šta biste danas želeli, gospodine? – tako mene Naftali, a s lica ne skida onaj svoj prezir prema slabiću Evropljaninu.

Takvu podlost nisam mogao da mu oprostim. Zar da od mene pravi budalu? Zar ne zna da nemam pojma kako se zovu ta njegova nas-trana jela?

Ne znajući kako da postupim, improvizujem:

- Dajte *mi kimsu*. I parče *sbaghija s "kub-kubonom*.

Šta mislite da se desilo?

Naftali ljubazno reče:

- Odmah, gospodine – I donese mi seckanu ovčetinu s pireom od bele repe.

Došlo mi je da padnem u nesvest. "Šta li je sad ovo?" pomislio sam.

- Hej! – zaurlah na Naftalija. – A gde mi je kub-kubon?

I sad drhtim kad se toga setim: Naftali skoči i donese mi kub-kubon u kutijici.

3. Dragi moj

- Znae šta? – okrenuh se Naftaliju kad sam smazao jelo. – Dajte mi čašu vago-đore⁴, ali da mi bude kao led ledena!

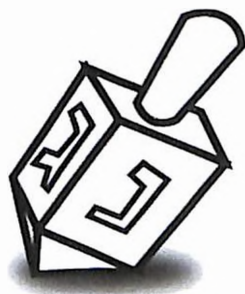
Sručim vagu – đore i polako mi sinu istina. Burgul, baharat, šašlik, vus – vus, mehisi, pehsi, sve je to samo velika prevara kako bi se impresionirali glupi Aškenazi⁵. To je dakle tajna onog osmeha Mona Lize!

Otada se više ne bojim orijentalne kuhinje. Štaviše, moglo bi da se kaže obrnuto. Juče sam čak naterao Naftalija da se zacrvni i pokunji kad mi je doneo tanjir pečenog mao – maoa.

- Zar je to mao – mao? – podviknuo sam mu podrugljivo. – A gde je kafka⁶?

Nisam ni pipnuo mao – mao dok mi Naftali, sav drhteći, nije doneo kafku. Imao je dobar ukus. Čitaocu toplo preporučujem da prvom prilikom ode u neki orijentalni restoran i poruči mao – mao s kapljicom kafke, a može i sarojana. Verujte mi!

Preuzeto iz knjige: "Kamila kroz iglene uši", pisca **Efraima Kišona**; prevod s engleskog: Omer Lakomica; po odobrenju izdavača "**BOOK**" **D.O.O. Beograd**, Karađorđev tgr 34/b, office@ipbook.rs; za izdavača Ljubo Ososlja.

Kuhinja, ipak ne bi bila kompletna da ne dodamo malo recepta:

JEVREJSKA ČORBA OD ZAPEČENOG KARFIOLA

SASTOJCI:

- glava karfiola
- 1 slatki krompir, može i obični ili šargarepa
- 1 i po kašičica kumina
- 2-3 kašičice paprike mljevene slatke
- 1 limun - sok
- 1 kašičica maslaca
- nekoliko kašika ulja
- pola kašičice soli
- 300- 400ml kokošja ili povrtna juha (može kocka ili začini u prahu)
- 4 kašičice mozarella sir (može neki drugi polutvrđi ribani)
- 2 kašičice majčine dušice
- 1 kašika peršuna
- 1/2 kašičice svježeg mljevenog bibera
- po izboru croutons (kockice suvog hleba)

PRIPREMA:

Karfiol raspodijeliti na cvjetice.
Krompir narezati na male komade.
Umjesto krompira može šargarepa.
Staviti karfiol i krompir u tavu za pečenje, poprskati sa uljem, dodati narezan luk i promiješati.

4. Vago Đore je moj poznanik iz banke koji mi je jednom sredio pozamašan kredit, pa sam smatrao svojim dugom da mu ovekovečim ime.

5. Neevropski Jevreji zovu one evropske „Aškenazi“, ili „vus – vus“, što predstavlja imitaciju zvuka jidiša.

6. Književne zasluge Franca Kafke mogu biti i diskutabilne, ali ima predivan ukus kao kari sos.

Staviti u pećnicu na 200 C, peći oko 30 min. Karfiol mora da požuti. Tokom pečenja promješajte jedanput-dvaput. Kad je pečeno staviti u mikser. Ostavite nekoliko cvjetića kao dodatak na kraju kuvanja. U vrućoj vodi otopiti povrtnu kocku, može i kokošja. Dodati supu u mikser i dobro izmiksati da se dobije fina smjesa. Uliti smjesu u lonac i zagrijati. Dodati nasjeckani bijeli luk, peršun, majčinu dušicu, korijander, kumin i papriku. Razrijediti sa mlijekom do željene gustoće.

ZATAR

SASTOJCI:

Za tijesto:

- 20 gr svježeg kvasca
- 1 i 1/2 kašičica soli
- 1/2 kašičice šećera
- 150 ml mlake vode
- 500 gr brašna
- 100 ml ulja

Za fil:

- 150 gr svježeg spanaća
- 3 vezice mladog luka
- nekoliko listića svježeg bosiljka
- 2 kašičice origana
- 1/2 kašičice soli
- 2 kašike ulja

PRIPREMA:

Razmutiti kvasac u 1 ½ dl mlake vode sa po ½ kašičice soli i šećera. Ostaviti da stoji 15 minuta. U činiju za mješanje sipati brašno i kašičicu soli, pa sipati razmućeni kvasac. Dodati ulje i umijesiti glatko i elastično tijesto koje se ne lijepi za zidove činije. Ostaviti tijesto ½ h na toplom da naraste.

Napraviti fil: u činiji pomješati mladi luk isječen na tanke kolutove, sitno sječen spanać i bosiljak, origano, so i ulje.

Na radnu površinu posuti malo brašna, pa na njoj premijesiti naraslo tijesto. Podijeliti ga na 4 jednaka dijela i od svakog formirati jufku. Svaku jufku oklagijom razvući na debljinu od nekoliko milimetara (4-5 mm). U središnji deo svakog od razvučenih djelova staviti po ¼ pripremljenog fila. Sastaviti krajeve tijesta u centralnom djelu da se fil potpuno preklopi, pa tako dobijene forme ostaviti sa strane da odstoje desetak minuta.

Pleh ili tepsiju premazati uljem, pa staviti nafilovane jufke. Dlanom ih pritisnuti i ujedno rastanjiti na debljinu od 6-7 mm. Svaki formirani zatar premazati uljem. Peći u prethodno zagrijanoj pećnici na 220° C, dvadesetak minuta. Tokom pečenja, a i po vađenju gotovog zatra, premazivati ga sa malo ulja. Servirati toplo.

PILETINA I SUVE ŠLJIVE

SASTOJCI:

- 1 kom pileta
- 1 veća glavica luka
- 1 kašikica brašna
- 1 tetrapak (25 do 30 dag) pasiranog paradajza
- 30 - 40 dag suvih šljiva
- 2 kašičice ulja
- po ukusu i potrebi soli (Vegete) i papra

PRIPREMA:

Kad je luk postao staklast, prebacite ga u posudu u kojoj ćete spremati jelo u pećnici ili ga ostavite u istoj ako je to odabrana posuda. Luk malo poprašite brašnom. Operite i posušite pilete ga izrežite na komade. Posložite 1/2 komada pileta na luk, posolite i popaprite.

Na piletinu posložite 1/2 količine suvih šljiva kojima ste prethodno povadili koštice. Zalijte s polovinom pasiranog paradajza.

Ponovite još jednom postupak sa ostatkom namirnica (piletina, šljive i paradjz).

Po površini pospite još malo soli i papra i pecite pokriveno oko sat vremena odnosno dok šljive ne omekšaju.

Poslužite uz kuvani krompir.

ČORBA OD POVRĆA NA IZRAELSKI NAČIN

SASTOJCI:

- 100 g luka
- 25 g maslaca
- 2 šargarepe
- 80 g celer korijena
- 200 g svježeg kupusa
- 1 kašičica vegete
- so
- crni mljeveni papar
- 400 g krompira
- 300 g paradajza
- 150 g zamrznutog graška
- 2 kašike narezanog kopra
- 150 ml vrućeg mlijeka

PRIPREMA:

Na zagrijanom maslacu propržite luk dok ne postane staklast.

Dodajte šargarepu narezanu na kolutiće, celer na kockice i kupus narezan na rezance. Sve zalijte s oko 1, 7 l vode, posolite, popaprite, dodajte vegetu, a kad provri, kuvajte oko 10 minuta.

Krompir narežite na kockice, a paradjiz ogulite, očistite od sjemenki i takođe narežite na kockice i sve dodajte u čorbu.

Dodajte grašak i sve zajedno kuvajte još 20 minuta.

Umiješajte kopar i ulijte mlijeko.

ĆUFTE OD PRAZILUKA S MESOM

SASTOJCI:

- Praziluk – 2 kg;
- teleće ili juneće mleveno meso – 500 gr;
- so – 1 ravna kašika;
- biber – 1 ravna kašika;
- jaja – 4 kom; ulje;
- maces (može i obično) brašno – 1-1,5 čaša

PRIPREMA:

Praziluk se isječe na krupnije komade i kuva u slanoj vodi dok ne smekša. Dobro se ocjedi i sitno isecka na dasci. U dublji sud se stavi praziluk, meso, so, biber i jaja. Izmeša se dobro i naprave ćufte što se uvaljaju u maces brašno. Prži se standardno u vrelom ulju. Pržene ćufte se stavljaju na papirnu salvetu da se upije višak masnoće. Služe se tople.

PAPRIKE PUNJENE KROMPIROM

SASTOJCI:

- krompir
- crni luk
- šargarepa
- paprike za punjenje
- vegeta
- biber

PRIPREMA:

Rendani krompir:

Na ulju (ili nekoj drugoj masnoci) preprzimo sitno isjeckan cmi luk kad postane staklast dodamo izrendanu mrkvu i dobro promiješamo. Sada dodajemo biber i vegetu i sve dobro promiješamo. Kad se sve ujednači dodajemo izrendan krompir i dobro promiješamo da se sve lijepo izjednači da krompir poprimi boju od vegete i mrkve. Ovom smjesom punimo paprike a ako ostane viška smjese rasporedimo izmedju paprika. Peče se na 200C oko pola sata a onda pojačamo na 230C za nekih 10tak min.

MACES KNEDLE

SASTOJCI:

- Jaja – 2 kom;
- maces brašno – 100 gr
- voda – 2 kašike;
- kokošija mast – 4 kašike

PRIPREMA:

Praznik beskvasnog hleba Pesah obilježavaju jela od macesa. Supa se pravi sa maces knedlama. Izlupaju se dva jajeta, doda 100 grama maceš brašna (brašno napravljeno od prošlogodišnjeg izmrvljenog macesa), dvije kašike vode i četiri kašike kokošije masti. Izjednači se masa. ostaviti da odstoji u frižideru, zatim oblikuju kuglice pa kuvaju dok ne nabubre i omekšaju. Ove knedle se mogu staviti u goveđu i u kokošiju supu, koja se inače smatra za lijek prilikom prehlade.

HUMUS

SASTOJCI:

- Suve leblebije – 500 gr;
- limunov sok – 5 kašika;
- maslinovo ulje – 6 kašika;
- pasirani bijeli luk – 4-5 čena;
- so – 1 kašičica;
- biber – ¼ kašičice;
- aleva paprika (slatke i ljute) – ¼ kašičice;
- taan sos – 1/3 čaše;
- sjeckam list peršuna – 1 kašika

PRIPREMA:

Leblebije potopiti u 10 čaša vode i ostaviti ih da odstoje preko noći (10 sati). Promijeniti vodu, pa ih kuvati dok ne smekšaju. Otprilike dva sata u otklopljenom, ili pola sata u papenovom loncu. Procijediti, ali odvojiti pola čaše vode u kojoj su se leblebije kувale, kao još dvije kašike leblebija. Ostatak procijediti i samljati na mašini za mljevenje mesa uz postepeno dodavanje vode koja je izdvojena. Uz miješanje varjačom dodati limunov sok, maslinovo ulje, bijeli luk, so i ostale začine. Na kraju dodati taan sos pa promiješati da se masa izjednači.

Kada je humus umućen kako treba, razliti ga u plitke tanjiriće, pa po površini dodati malo maslinovog ulja, slatke ili ljute paprike (po ukusu) i sjeckanog peršunovog lista. Na kraju preko svega razbacati one cijele leblebije koje smo izdvojili. Sve može i bez bijelog luka.

FALAFEL

SASTOJCI:

- Leblebije – 2 šolje;
- so – ½ kašičice;
- biber ¼ kašičice;
- ulje;
- mrvica;
- jaja – 2 kom

PRIPREMA:

Za falafel su potrebne dvije šolje leblebija koje su prethodno bile potopljene u vodi i samjlevene, pola kašičice soli, četvrtina kašičice bibera, ulje za prženje, dvije šoljice mrvica, dvije kašike ulja i dva jajeta. Priprema se tako što se kaša od leblebija promiješa, pa dodaju začini. Potom se umute jaja, dodaju u kašu, a na kraju se doda masnoća. Sve se dobro izmiješa i od te mase se naprave kuglice. Kuglice se uvaljaju u mrvice, a zatim prže na ulju tako da ostanu zlatno žute boje. Kada se izvade iz ulja treba ih ocijediti na pari da bi se odstranila suvišna masnoća.

PILEĆA PRSA U SUSAMU

SASTOJCI

- pileća prsa bez kostiju
- ulje suncokreta,
- vegeta

- lovorov list
- krušne mrvice
- sjemenke sezama
- ulje od bundeve ili pistacija za dresing
- kriška limuna
- zelena salata kao prilog

Priprema

Pileća prsa narežite na šnicle, natapkajte ih sa vegetom i umarinirajte ih u suncokretovom ulju u koje ste dodali par sušenih listova lovora. Neka odstoji barem pola sata a još je bolje ako imate više vremena.

U tavi, najbolje keramičkoj, zagrijte malo suncokretovog ulja. Pomješajte krušne mrvice sa sjemenkama sezama i uvaljajte šnicle u smjesu. Pržite na skroz laganoj vatri dok sjemenke ne porumene.

Napomena: ne koristite jaku vatru jer će u tom slučaju sjemenke izgoriti a piletina se neće ispeći.

Ispečenu piletinu servirajte na opranu, zelenu salatu. Dodajte krišku opranog i osušenog limuna i prelijte jelo bučinim uljem. Jednako je ukusno ako meso i salatu prelijete hladno cijedenim uljem od pistacija ili možete staviti dresing od majoneze, tartar umaka ili grčkog jogurta.

PLETENICA SA JAJIMA-CHALLAH BREAD ZA SHABBAT

SASTOJCI

- 2 paketića suvog kvasca
- 1 šoljica tople vode (šoljica za bijelu kafu zapremine 2, 5 dcl.)
- 1/2 šoljice suncokretovog ulja
- 1/3 šoljice šećera
- 1 velika kašika soli
- 4 jaja
- 6 do 6 i 1/2 šoljica mekog brašna

- 1 jaje i 1 čajna kašika hladne vode za pre-mazivanje
- 1 velika kašika sjemenki po želji

PRIPREMA:

U većoj posudi rastopite suvi kvasac sa toplom vodom.

Dodajte ulje, šećer, so, jaja i 4 šoljice brašna.

Mijesite dok ne umijesite glatko tijesto, postupno dodajući još 2 do 2 i 1/2 šoljice mekog brašna. Tijesto treba biti glatko i elastično.

Odložite tijesto u nauljenu posudu i nauljite tijesto i po vrhu, pokrijte ga čistom pamučnom krpom i ostavite da se diže 1sat.

Dignuto tijesto izvadite iz zdjele i odložite na pobrašnjenu podlogu. Podijelite ga na pola a svaku polovicu na 3 dijela od kojih ćete formirati duguljaste valjuške koje ćete uplesti u pletenicu. Princip pletenja je isti kao kad se plete pletenica od kose.

Dobivene dvije pletenice stavite u nauljeni lim za pečenje i pokrijte ubrusom. Neka se diže još 1 sat sve dok se pletenice ne udvostruče u veličini.

Jedno jaje umutite sa čajnom kašičicom hladne vode i time premažite pletenice.

Možete ih posuti sjemenkama susama, maka, suncokreta ili bundeve ili svime zajedno.

Zagrijte pećnicu na 180 C i stavite peći dok kora pletenica ne postane zlatno rumena, otprilike 35-40 min.

Pečene pletenice izvadite iz pećnice i ohladite prije nego ih narežete na mekane kriške i poslužite uz ostalo jelo.

IZRAELSKA ČORBA OD PARADAJZA S BULGIJROM

SASTOJCI:

4 osobe

- 2 kašike maslinovog ulja
- 1 luk
- 1-2 šargarepe
- 400g(4) paradjiza ili pelata
- 6 češnja bijelog luka

PRIPREMA:

Nasjeckajte luk i šargarepu na sitno. U dubokoj posudi zagrijte maslinovo ulje dodajte nasjeckani luk i šargarepu smanjite vatru pa sve na lagano dinstajte 10-tak.minuta dok ne omekša.

Dodajte nasjeckani paradjiza (ako koristite svjeze ogulite im kožu), polovinu nasjeckanog češnjaka, temeljac, oprani bulgur, mljeveni kumin, nasjeckani peršun i nanu, posolite, popaprite i po želji dodajte cayenski papar.

Stavite juhu da proključa, kad proključa dodajte ostatak nasjeckanog bijelog luka. Smanjite vatru i na laganoj vatri nastavite kuvat nekih desetak minuta dok bulgur ne omekša.

JEVREJSKI KOLAČ OD JABUKA

SASTOJCI:

- 4 jaja, sobne temperature
- 250 g šećera
- 100 ml otopljenog i prohladenog putera
- 100 ml ulja
- 100 g kisele pavlake
- 1 kašičica vanile ili vanilla paste
- 300 g brašna
- 24 g praška za pecivo
- prstohvat soli
- 600 g očišćenih jabuka
- 25 g mlevenog cimeta
- 65 g braon šećera

PRIPREMA:

Pripremiti sve sastojke da vam budu sobne temperature. Puter otopiti i ohladiti.

Jaja mutiti sa šećrom dok ne dobijete gustu i svijetlu smjesu. Dodati vanilu, (ako koristite vanilin šećer, mutiti ga zajedno sa šećerom) ulje, prohladen puter i umutiti sve zajedno da se sjedini.

Brašno, prašak za pecivo i so, izmiješati, po malo prosijati iznad posude i mutilicom sjediniti vrlo pažljivo. Jabuke očistiti, izrendati na krupnu stranu i ako su vam mnogo sočne, blago ih ocijediti, dodati u umućenu smjesu i sve izmiješati sa mutilicom.

Pripremiti veliki kalup za kuglof, dobro ga podmazati sa hladnim puterom i posuti brašnom (ja koristim sprej za pečenje, u koji već ima brašno) sipati pola količine smjese od jabuka, posuti sa polovinom količine cimeta i braon šećera, koji ste prethodno izmiješali i sa štapićem ili nožem malo išarati po smjesi da dobijete mramorne šare u kolaču.

Preko toga sipati drugu polovinu smjese od jabuka i preko njih i preostali dio cimeta i šećera i ponovo štapićem izmešati da dobijete mramorne šare.

Uključiti rernu da se grije na 175°C . Kolač peći oko 55 do 60 minuta.

Pečen kolač ostaviti u kalupu desetak minuta da se ohladi, okrenuti ga na žicu i ostaviti da se potpuno ohladi.

Posuti sa prah šećerom i poslužiti.

ČIZ KEJK ŠANA TOVA

SASTOJCI:

- fil: 600 gr krem sira (ABC sir) 3X 200gr
- 400 gr milerama
- 5-6 kašika šećera
- 1 vanili šećer
- 4 jaja
- sok od 1 limuna
- 1 kašika oštrog brašna
- 1 dcl mlijeka

- Podloga: 200 gr Grancereale kekxa
- 1 kašika maslaca

PRIPREMA:

Samljeti kekse, dodati omekšali maslac i staviti u kalup obložen masnim papirom.

Peći 5 min. na 180

Zapečenu podlogu izvaditi iz pećnice i uliti smjesu od sira. Vratiti u zagrijanu pećnicu i peći 10 - 15 min.

Smanjiti temperaturu na 120 i peći još 1/2 sata Izvaditi iz pećnice, staviti preliv od voća i peći još 10-tak minuta.

Kada se ohladi staviti u frižider na nekoliko sati prije posluživanja.

NOVOGODIŠNJI MEDENJACI

SASTOJCI:

- Jaja – 4 kom;
- šećer – 200 gr;
- med – 250 gr;
- brašno – 400 gr;
- ulje – 100 gr;
- prašak za pecivo;
- cimet;
- karanfilić

PRIPREMA:

Nova godina, Roš Hašana je pravo vrijeme za pripremu medenjaka. Umutite četiri jajeta, dodajte 200 grama šećera, 250 grama meda rastvorenog u malo mlake vode, 400 grama brašna, 100 grama ulja, prašak za pecivo, kašičicu cimeta i malo karanfilića. Pecite u rerni, na umjerenoj temperaturi (175- 200 stepeni) oko četrdeset minuta.

P R I J A T N O !

Pripremila: N.R.

KUTAK IZ MEDICINE

“ Počeci komponentne terapije u Crnoj Gori”

Koliko vrijedi krv?

“Krv vrijedi koliko i život koji je tom krvlju spašen. Krv kao i život nemaju cijenu.”

Krv je tečno tkivo organizma koje zahvaljujući ritmičkom radu srca, integritetu i elastičnosti krvnih sudova, neprekidno cirkuliše. Osnovni zadatak krvi je da omogući život ćelijama. Krv kod čovjeka čini 6-8% njegove ukupne tjelesne mase. Od ukupne zapremine krvi 48-55% čini plazma, a ostatak čine uobličeni krvni elementi: eritrociti (crvena krvna zrnca), leukociti (bijela krvna zrnca) i trombociti (krvne pločice). Krvna plazma - tečni dio krvi, je vodeni rastvor organskih i neorganskih materija (91-92% rastvora otpada na vodu, 7-8% su proteini, 1-2% su ostali sastojci). Uobličeni krvni elementi različitog su izgleda i specifičnih uloga. Eritrociti učestvuju u razmjeni gasova i služe kao prenosioci kiseonika i ugljendioksida, leukociti pomažu odbrani organizma a trombociti služe za uspostavljanje ravnoteže u složenom procesu zgrušavanja krvi.

Naučna nastojanja i pokušaji da se pronade adekvatna hemijska zamjena za krv nije dala očekivane rezultate. Humana krv je i dalje ostala jedini lijek izbora za mnoga stanja i bolesti tako da davaoci krvi čine tzv.prvu liniju fronta u transfuziološkom tretmanu povrijeđenih i bolesnih.

Transfuziolška djelatnost ima posebno mjesto u zdravstvenoj zaštiti jedne nacije.

EU je donijela preporuke koje pored zahtijeva medicinske struke predstavljaju i etičke imperativne. S toga zakonodavna tijela posebnu pažnju usmjeravaju na unaprijeđenje, bezbjednost i kvalitet transfuziološkog liječenja.

Komponentna terapija krvi računa se kao jedno od najvećih dostignuća savremene transfuziologije. Njeni sinonimi su: jednousmjerana hemoterapija, (hemoterapija je terapija krvlju ili njenim

produktima), selektivna transfuzija krvi, racionalna primjena krvi i ciljana transfuzija krvi. Oni upućuju na značaj ciljanog davanja samo onog dijela krvi koji pacijentu nedostaje. Tako, poštujući principe struke, izdvajamo iz krvi samo ono što je bolesnom potrebno, a istovremeno uvažavamo humano djelo davaoca vodeći računa o zdravstveno opravdanoj štednji darivane krvi. Time se iz jednog davanja, izdvajaju komponente krvi koje pravilnom procjenom mogu zadovoljiti potrebe u liječenju više bolesnika.

Respektujući značaj najvećeg transfuziološkog dostignuća, polovinom 80-tih godina prošlog vijeka Odjeljenje za transfuziju krvi Klinička bolnica-Titograd započela je sa pripremom i primjenom komponentne terapije za liječenje svojih bolesnika. U to vrijeme Klinička bolnica -Titograd je bila jedina u Crnoj Gori koja je pripremala komponentnu terapiju, kako za potrebe bolesnih i povrijeđenih u Kliničkoj bolnici -Titograd, tako i za potrebe cijele Crne Gore.

Gotovo da nema oblasti medicine gdje komponentna terapija nije imala primjenu.

Odjeljenje za transfuziju krvi Kliničke bolnice -Titograd pripremalo je sledeće hemoprodukte: deplazmatisne eritrocite, sveže zamrznutu plazmu, koncentrovane trombocite i krioprecipitat.

Da bi se radila komponentna terapija bilo je neophodna zamjeniti staklenu ambalažu, do tada jedino korišćenu za čuvanje krvi sa visoko kvalitetnom plastikom. Iako se u početku na plastične kese, kao što je često slučaj sa inovacijama u praksi, gledalo sa podozrenjem, sve više su zauzimale mesto staklenim bocama. U zatvorenom sistemu plastičnih kesa postiže se duže i sigurnije čuvanje krvi i njegovih produkata pod posebnim uslovima. U zavisnosti od namjene koriste se: jednosruke, dvosruke, trostruke i četvorosruke plastične kese. Duže trajanje krvi i produkata, propisno čuvanih na odgovarajućim temperaturama pomoglo je boljoj iskorisćenosti, ekonomičnosti a iznad svega ciljanoj primjeni onog dijela krvi koji bolesniku nedostaje.

Uočili smo da su bolesti sa poremećajem hemostaze (proces zaustavljanja krvarenja) ve-

liki medicinski problem, naše sredine. Najčešći poremećaji hemostaze, tj. zgrušavanja krvi su: hemofilija A, hemofilija B, Von Willebrand-ova bolest, snižen nivo fibrinogena u krvi i niz drugih bolesti i stanja koja mogu biti urođena ili sečena. Najčešći simptom kod ovih bolesnika je nekontrolisano krvarenje, odnosno nemogućnost zaustavljanja krvarenja. Time, bezazlene svakodnevnne situacije i povrede postaju, za njih potencijalno životno-ugrožavajuće. Postoje dva načina kako ljekar - transfuziolog može pomoći ovim pacijentima. Jedan je nabavka komercijalnog proizvoda na farmaceutskom tržištu, a druga mogućnost je priprema potrebne komponente – krioprecipitata - na licu mjesta.

Šta je krioprecipitat?

Krioprecipitat je hemostatski derivat frakcije plazmatskih proteina iz svježe plazme, zamrznute na - 80°C, u cilju očuvanja labilnog faktora koagulacije VIII (FVIII).

Ovaj hemoprodukt je visokokvalitetan jer sadrži: F VIII i to FVIII C i FVIII Antigen (Ag) (FVIII, VWF) (odnos F VIII C i F VIII Ag je 0,9: 1,3) zatim fibrinogen tj. F I, laki Lorandov činilac tj. F XIII i fibronektin opsonički klikoprotein. To su značajni činioci koagulacije. Njihov nedostatak dovodi do hemostaznih poremećaja tj. krvarenja. Supstitucionom terapijom odnosno uvođenjem ovog lijeka-krioprecipitata uspostavlja se hemostaza i zaustavlja se krvarenje kod bolesnika.

Osobine i prednosti

U krioprecipitatu fibrinogena ima 70% a F VIII od 35% do 75% u odnosu na polaznu plazmu, odnosno koncentracija F VIII je 3-8j./ml.plazme.

Očigledne povoljnosti krioprecipitata u pogledu hemostazne aktivnosti su razlog da ovaj preparat u razvijenim zemljama svijeta sve više potiskuje koncentrovani F VIII(4:1).

Prednosti krioprecipitata su jer se isti dobija od malog broja davalaca krvi (pool 1-6) za razliku od koncentrovanog F V III koji se dobija od velikog broja davalaca krvi (pool 2000 i više), što u toj mjeri povećava rizik od transmisionih

bolesti(HIV,HB,Lues I dr.),a time se vodi i briga o racionalnom davalaštvu krvi jedne nacije.

Pored toga indikacije za primjenu krioprecipitata su šire od indikacija za primjenu koncentrovanog F VIII, zbog raznovrsnijeg koagulantnog proteinskog sadržaja.

Prednost je to što se krioprecipitat prema ukazanoj potrebi može pripremati u malim serijama, što naročito odgovara uslovima rada manjih transfuzioloških centara.

Sve više dolaze do izražaja i parametri ekonomičnosti i lake tehnološke dostupnosti za proizvodnju u transfuziološkim centrima sa manjim mogućnostima.

Međutim, nedostatak krioprecipitata je u tome što ne postoji mogućnost određivanja koncentracije FVIII za svaku pojedinačnu dozu.

Na kvalitet dobijenog krioprecipitata utiču brojni faktori . Između preparata pripremljenih u raznim laboratorijama, kao i između raznih serija krioprecipitata pripremljenih u istoj laboratoriji postoje velike razlike u apsolutnom i relativnom broju jedinica FVIII C u odnosu na ml. dozu i gram protein.To pričinjava poteškoće u doziranju krioprecipitata za liječenje bolesnih.

Primjena

Najspecifičnije indikacije za primjenu krioprecipitata je prevencija i liječenje hemofilije A-tj.nedostatak F VIII C .Koristi se u liječenju Von Willebrand-ove bolesti, tj.nedostatak F VIII Ag(F VIII,VWF). Vodeći simptom ovih bolesti je krvarenje koje zahtijeva adekvatnu supsticionu terapiju,tj. nadoknadu nedostajućeg činioca koagulacije.

Krioprecipitat ima svoju primjenu i u stanjima stečene i urođene hipofibrinogenemije,tj nedostatka F I(fibrinogena). Zbog rizika od prenosa transmisionih bolesti, tj. bolesti prenosive krvlju koncentracioni fibrinogen sve više prepušta mjesto svježoj plazmi, Cohnovoj frakciji I ili krioprecipitatu.

Svoju terapijsku primjenu kriptoprecipitat ima i kod bolesnika sa deficitom F XIII tj. Laki Lorandovog činioca, tj. činioca koji stabilizuje fibrin. Unosom krioprecipitata određene terapijske doze tj. F X III bolesniku se uspostavlja hemostaza, zaustavlja krvarenje sa pravilnim zarastanjem rana. Veoma interesantna indikacija za primjenu krioprecipitata je i stanje stečenog deficita fibronektina, (urođeni nije poznat). Fibronektin je nespecifični opsonin po hemijskoj prirodi glikoprotein. Fibronektin učestvuje u saniranju stranih supstanci. Fagocitozom učestvuje u rastu ćelija, upalama i brzom zarastanju rana. Stoga ima svoju opravdanost u terapijskoj primjeni nakon trauma, operacija, opekotina, DIK-u (teški koagulacioni poremećaj), u stanju sepse, sindromu akutne respiratorne insuficijencije i teškim lezijama jetre.

Metoda dobijanja

Krioprecipitat je prvi put proizveden i primjenjen u liječenju HA metodom Judith Pool-a 1964 godine. Zatim se nastavilo sa sve širom primjenom ove metode.

U nemogućnosti da primijenimo navedenu metodu za dobijanje krioprecipitata u našoj službi smo na originalan način prevazišli teškoće i našli rješenje za proizvodnju ovog preparata koji zadovoljava sve potrebne kriterijume.

Za pripremu krioprecipitata, izmedju ostalog, neophodan je suvi led. U našoj sredini nije postojala mogućnost nabavke industrijskog suvog leda, potrebnog za proizvodnju krioprecipitata, koji je jedan od neophodnih lijekova za rješavanje navedenih poremećaja.

Ovu barijeru smo prevazišli entuzijazmom i znanjem. Pored transfuziološkog znanja koristili smo multidisciplinarni pristup, konsultujući fizikohemičara i tehnologa i započeli smo sa prvom pripremom dobijanja lijeka tj. krioprecipitata, za ove bolesti iz krvne plazme.

Nemogućnost nabavke suvog je prevaziđena uvođenjem tehnološkog postupka dobijanja istog iz onog što smo imali na raspolaganju: kontejnera za zaštitu od požara, punjenih ugljendioksidom. Korišćena je fizičko-hemijska osobina da naglim

oslobađanjem ugljendioksida iz kontejnera pod pritiskom, ovaj eksandira, hladi se i prelazi u suvi led. Koristili smo i tehnološke preporuke te je suvi led sakupljen u pamučnu platnenu kesu, dajući prinos 30-40%. Kada smo suvi led miješali sa koncentrovanim alkoholom, postizali smo temperature u opsegu -50°C do -73°C. Uzorci krioprecipitata dobijeni na ovaj način su testirani u referentnim laboratorijama Zavoda za transfuziju krvi ZZTK Srbije u Beogradu, na sledeće okolnosti: faktor koagulacije VIII (F VIII), bakterijske kulture (BK), HIV, I hepatit Bs (HBs), prilikom čega su dobijeni optimalni rezultati.

Dokazali smo da suvi led dobijen na ovaj način zadovoljava kriterijume za proizvodnju krioprecipitata. Pored ovoga ispunjavao je kriterijume ekonomičnosti i praktičnosti a iznad svega na ovaj način smo ukazali da se ovaj problem može riješiti i u sredinama gdje se ne može doći do industrijskog suvog leda. Među navedenim hemoproduktima spravljanim na Odjeljenju za transfuziju krvi Kliničke bolnice – Titograd, posebnu pažnju stručne javnosti zavrijedio je ovaj inovativan tehnološki postupak dobijanja krioprecipitata. Zbog svoje tehničke specifičnosti dobilo je stručnu podršku 1990g. u Zagrebu, na VI kongresu hematologa i transfuziologa Jugoslavije (s međunarodnim sudjelovnjem), gdje je rad i prezentiran. Prezetacija je bila intresantna jer je originalno tehničko rješenje za pripremu krioprecipitata pružalo šansu malim transfuziološkim centrima za pripremu dragocijenog lijeka.

Ovaj vremeplovski osvrt iz vremena 80-tih, prošlog vijeka, imao je za cilj da ukaže na limitirane uslove rada u manjim transfuziološkim centrima. Entuzijazam, znanje uz neophodno zadovoljenje kriterijuma i kvaliteta rada pri dobijanju potrebne komponente krvi su bili imperativ u ličenju bolesnika.

Savremena medicina, prati multidisciplinarnu naučne trendove te primjenjujući nove stručne i tehnološke mogućnosti pruža pacijentu izbor za savremeno optimalno liječenje.

Dr Vera Pavićević, specijalista transfuziolog,
član Jevrejske zajednice Crne Gore

Sezonska zarazna obolijevanja

S obzirom da nam dolaze hladni dani, odnosno, duži vremenski period koji karakteriše pojava raznih zaraznih bolesti, uglavnom prouzrokovanih virusima, smatramo da je pravo vrijeme da učinite potrebno u cilju jačanja imunološkog sistema, a ako vas ipak neki virus i „uhvati“, nadamo se da će vam ova naša upozorenja, informacije o najučestalijim bolestima i savjeti kako da reagujete u slučaju obolijevanja, biti od pomoći.

Epidemija (grčki: etti (epi) – “nad, iznad” i δειμος (demos) po definiciji, podrazumijeva porast učestalosti obolijevanja, komplikacija ili smrti od zarazne bolesti, koji je veći od uobičajenog za određenu grupaciju stanovništva i određeni vremenski period.

Za neka oboljenja epidemija postoji čak i onda kada oboli mali ili relativno mali broj ljudi (nakada su npr. dovoljna i dva međusobno povezana slučaja neke opasne zarazne bolesti da se registruje epidemija).

*Epidemija je obično prostorno ograničena, ali ako se proširi na čitave zemlje ili kontinente i masovno zahvati veliki broj ljudi nazivamo je **pandemijom**. Grana medicine koja se bavi izučavanjem epidemija, naziva se **epidemiologija**.*

Za epidemiju gripa, koga uobičajeno karakteriše masovno obolijevanje, na međunarodnom nivou je postignut dogovor o definisanju praga, odnosno nivoa stope obolijevanja, koji se zove epidemijski prag. Za Crnu Goru on iznosi 100 osoba sa simptomima gripa koji se obrate ljekaru za pomoć, na 100.000 stanovnika, u toku jedne kalendarske nedjelje (tj. nedjeljna stopa obolijevanja tj. incidenције od 100/100.000).

Najčešće zarazne bolesti, prehlada ili upala pluća, uzrokovanu su uglavnom kada patogeni organizam napadne tijelo. Uzročnici ove bolesti su bakterije i virusi, iako neke bolesti, kao što je upala sluznice, mogu uzrokovati gljivice, a neke druge, poput malarije, organizmi zvani protisti. Te organizme obično uništava imunostni sistem tijela. Protiv ostalih se često mora dijelovati lijekovima.

Ratovi, siromaštvo i politika predstavljaju nemedicinske faktore koji u velikoj meri mogu doprinijeti širenju zaraznih bolesti u svijetu. Siromaštvo i bolest su povezani. Pošto osobe sa malo novca ne mogu da biraju gde će da žive, često se dešava da sredine koje su podložnije infekcijama budu njihova mjesta stanovanja. S obzirom na to da se često razbolijevaju, njihov imuni sistem je u toj meri razoren da su podložniji novim infekcijama. Siromaštvo znači nemogućnost odupiranja infekcijama, a često je u siromašnim oblastima zdravstvena zaštita neuspješna. Potrebno je stvoriti primarnu njegu, bolničare i ljekare, odnosno infrastrukturu za stvaranje sistema koji se odnosi na zdravstvo da bi se ljudi održali u ovakvim oblastima.

Iako istorija čovječanstva obiluje ratovima i bitkama, ipak su se najveće bitke vodile, a neke se još uvijek vode sa заразним bolestima.

Da počnemo sa virusnim infekcijama pošto su one najčešće zarazne bolesti u populaciji. Virusni su uzrok prehlade, gripe, većine grlobolja, upala sinusa i kašlja. Proliv i povraćanje su posljedice virusne infekcije crijeva. Zdrav imunološki sistem može se sam odbraniti od takvih bolesti, bez upotrebe lijekova. Antibiotik kod virusnih bolesti ne pomaže, jer ne djeluje na viruse. Antibiotik djeluje samo na bakterije.

Grlobolja, kašalj, povišena temperatura, curenje iz nosa su glavni simptomi viroze koji mogu trajati nekoliko dana. Ako dođe do pojave ovih simptoma, preporučuje se mirovanje i uzimanje dosta tečnosti. Temperaturu snižavati prirodnim metodama i lijekovima koji sadrže paracetamol, a u slučaju grlobolje koristiti ljekovite pastile (preparate napravljene na prirodnoj bazi). Pri upotrebi kapi za nos, savjetuje se korišćenje samo par dana, jer duža upotreba može izazvati suprotan efekat. Za ublažavanja kašlja u zavisnosti od vrste – suvi ili produktivni - uobičajno je korišćenje sirupa i tableta.

Prehlada je blaža infekcija nosa i grla, koja traje najviše sedam dana, a uzrokuju je virusi. To je najučestalija zarazna bolest u svijetu, a posebno je česta tokom jesenjih i zimskih mjeseci. Kod odraslih se javlja prosječno 2-3 puta godišnje, a kod djece i do desetak puta godišnje. Virusni prehlade

prenose se kapljicama koje u okolinu dospijevaju kašljem, kijanjem ili govorom. U organizam ulaze udisanjem ili preko sluznice nosa i grla.

Simptomi prehlade su začepljen nos, kijavica, grlobolja i kašalj, a ponekad i blago povišena temperatura. Sekret iz nosa je u početku vodenast, a nakon par dana postaje zamućen i/ili gnojan. Simptomi se javljaju nekoliko dana nakon kontakta sa virusom i traju 5 do 7, najviše 10 dana.

Komplikacije prehlade kod zdravih ljudi su dosta rijetke. Ponekada se prehlada može zakomplikovati bakterijskom upalom srednjeg uva, sinusa ili bronhija. Na komplikaciju prehlade upućuje pojava visoke temperature sa groznicom, jak kašalj sa gnojnim iskašljajem, bol lica u području sinusa, pa je u tom slučaju potrebno obratiti se ljekaru.

Uzimanje antibiotika neće spriječiti eventualne komplikacije prehlade.

Oni koji su preboljeli gripu znaju da gripa nije isto što i prehlada. Gripa je ozbiljna bolest koja se pojavljuje naglo, jakog je intenziteta, ima teži tok i mogućnost komplikacija. Grip je akutna respiratorna infekcija uzrokovana različitim virusima koji dospevaju u organizam kroz sluznicu nosa, očiju ili usta. Svaki put kada osoba dodirne neki od ovih organa, moguće je da se zarazi virusom, zbog čega je veoma važno da se redovno peru ruke.

Bolest traje 7-10 dana ili duže, praćena je visokom temperaturom (38°C do 40°C) u trajanju 3-4 dana, jakim glavoboljom i groznicom. Praćena je suvim kašljem, ponekada kijavicom i bolnim grlom. Komplikacije koje može izazvati gripa su: bronhitis, upala pluća, pogoršanje postojeće hronične bolesti naročito kod srčanih ili plućnih bolesnika, kao i oboljelih od šećerne bolesti (dijabetičara), može biti životno ugrožavajuća. Iako se komplikacije gripe mogu dogoditi kod svake osobe, one se češće javljaju kod osoba sa povećanim rizikom: stariji, hronični bolesnici, oboljeli od karcinoma, transplahirane osobe i ostale osobe sa oslabljenim imunološkim sistemom. Virus gripe je karakterističan za period zime.

Tokom januara, u Crnoj Gori kada je i zabilježen najveći broj oboljelih, registrovana su tri virusa: A

H1N1, B i A H3N2, od kojih je prvi, poznatiji i kao novi, meksički ili svinjski grip, najdominantniji.

Pored novog gripa slijedi najčešće obolijevanje od virusa influence B, dok su obolijevanja od A H3N2 zabilježena sporadično. "Registrovani sojevi virusa influence koji su u cirkulaciji su pokriveni ovogodišnjom trovalentnom vakcinom protiv sezonske influence", saopštila je SZO, a ovo su ranije potvrdili i nadležne organizacije u Crnoj Gori.

Među potvrđenim slučajevima gripa A H1N1 u Crnoj Gori je bilo najviše oboljelih starosti od 20 do 39 godina, a zatim od 0-19 godina. Stariji rjeđe obolijevaju, ali imaju veći rizik za razvoj teškog oblika influence ukoliko obole.

Kraj pandemije virusa A H1N1 je zvanično objavljen 10. avgusta 2010. godine, a u toku je post-pandemijska faza. Ovo znači da će virus i dalje biti prisutan, a stručnjaci, na osnovu iskustva očekuju se da će se virus ponašati poput virusa sezonskog gripa i da će biti u cirkulaciji i u narednih nekoliko godina.

Institut za javno zdravlje Crne Gore je ranije saopštio da se virus A H1N1 ove godine smatra sezonskim.

Pacijenti kod kojih je gripa izazvana virusom A(H1N1), poznatijim kao svinjski grip, da bi izbjegli ozbiljne komplikacije treba da se na vrijeme zaštite vakcinom i prirodnim jačanjem imuniteta, prije svega zdravom ishranom, sa što više voća i povrća, ali i uzimanjem minerala (cink i bakar) i vitamina C, E i B.

Grip se, u svakom slučaju, ne smije shvatati neozbiljno, a najveća greška je, tvrde ljekari, da se boluje "na nogama". Trebalo bi odležati sedam dana. U suprotnom stanje lako može da se iskomplikuje, da se bolest oduži, i da se na organizam već oslabljen virusom "nakače" i bakterijske infekcije.

Djeci je više nego ostalima potrebna pomoć u oporavku nakon gripa, jer njihov odbrambeni sistem nije potpuno razvijen, a takođe, i starijim osobama

čiji imunitet sa godinama postaje sve slabiji. U oba slučaja najbolji lijek za oporavak su mirovanje i velika zaliha vitamina C. Za ponovno sticanje snage i vraćanje apetita, najmlađi bi trebalo da uzimaju i sve vitamine B grupe.

I posle preležanog gripa oporavak traje bar još nedelju dana. Jer, posle visoke temperature, bolova u mišićima i glavobolje, organizam je iscrpljen, a imunitet je svu svoju snagu iskoristio da bi se izborio sa virusima. Ishrana i odmor imaju najveću ulogu u oporavku, a ako se pridržavate nekoliko sledećih savjeta, tijelo će se brže nakon gripa povratiti u formu.

Na jelovniku bi trebalo da bude više ugljenih hidrata koji su osnovni izvor energije za organizam, mozak i mišiće. Složeni ugljeni hidrati nalaze se u hljebu, tjestenini i pirinču, a prosti u voću, medu, slatkišima i bijelom šećeru. Potrebni su i proteini, koji služe za obnavljanje mišićne mase i procesa obnove tkiva, a nalaze se u mesu, ribi, jajima, mlijeku i mliječnim proizvodima. Masnoće su takođe neophodne, posebno biljnog porijekla, jer su bogate antioksidansima. Ima ih u biljnim uljima i ribi. Mineralne soli i vitamini korisni su za jačanje obrambenog sistema organizma, a nalaze se u voću, povrću, mahunarkama i žitaricama.

U liječenju gripe se primjenjuju lijekovi i postupci koji ublažavaju simptome prehlade i time ubrzavaju ozdravljenje.

Imajući u vidu veću mobilnost roba i putnika, koja je naročito izražena u toku ljetnje sezone, i u državama koje su privlačne turističke destinacije, gdje spada i Crna Gora, realno je očekivati pojavu nekog virusa. Posljednjih godina bila je izražena bojazan od pojave korona virusa MERS i SARS. Postoji sličnost između ova dva virusa, ali SARS se mnogo brže i lakše prenosi sa čovjeka na čovjeka, za razliku od MERS-a. Uobičajeni simptomi kod oboljelih od MERS-a su teška respiratorna oboljenja praćena groznicom, kašljem, gubitkom daha i poteškoćama u disanju. Većina pacijenata oboljeva od upale pluća, a značajan broj ima gastrointestinalne tegobe uključujući dijareju, a u nekim slučajevima dolazi do otkazivanja bubrega. Česti su i smrtni ishodi.

Institut za javno zdravlje u Crnoj Gori stalno prati situaciju sa virusima, i pojačava nadzor nad respiratornim i drugim infekcijama.

Iako je sezona polenskih alergija iza nas, mislimo da je svako vrijeme dobro da se upoznate sa simptomima i problemima koje izazivaju. S toga, evo i važnih informacija, da vam se nađu u slučaju potrebe.

Od nekog oblika **alergije** u svijetu boluje skoro milijarda ljudi, a što se Crne Gore tiče, najviše građana je alergično na polen ambrozije, trava i drveća. Kako stručnjaci navode, pretjerana urbanizacija a i sterilni uslovi su doveli do porasta alergijskih bolesti.

Do 19. vijeka to su bile rijetke bolesti, a u posljednjih 50 godina suočeni smo sa epidemijom. Od alergijskog rinitisa sada ima 500 miliona oboljelih i 300 miliona oboljelih od alergijske astme, a posebno su ugrožena djeca.

Raspored bi bio otprilike ovakav: 10 do 20 odsto ljudi je alergično na polene drveća, 30 do 40 na polene trava, koje su jaki alergeni, i na ambroziju i polene korova od 40 do 60 odsto. Alergije su danas češće zbog rapidne industrijalizacije i povećanog nivoa zagađenja u vazduhu i promjene načina života. S obzirom na stalni rast broja ljudi koji boluju od alergije, evo ukratko i najvažnije o njoj:

- alergija je nepravilno funkcionisanje imunog sistema,
- alergična osoba, odnosno njen organizam, burno reaguje na neke čestice –alergene– iz okoline koje inače nijesu štetne,
- reakcijom na alergene dolazi često do stvaranja upale koja uzrokuje različite simptome, kao što su: peludna groznica, ekcem, astma i mnoge druge.

Kao što već svi dobro znamo, antitijela u zdravom organizmu štite ga od virusa, bakterija i infekcija, a kod alergičnih osoba, imuni sistem pogrešno shvaća određeni alergen kao neprijatelja i počinje stvarati antitijela da se odbrani od njih. Do alergijske reakcije dolazi kada antitijela IgE pronađu alergen, uhvate ga, i na taj način izazivaju mastocite da stvaraju moćne hemikalije, uključujući histamin.

Alergijska reakcija se može dogoditi odmah ili par sati nakon kontakta sa određenim alergenom

Simptomi alergijske reakcije zavise od toga na koji način alergen uđe u tijelo. Pelud, koji se udiše kroz nos, uzrokuje simptome u nosu, očima, sinusima i grlu. Reakcija na pelud je alergijski rinitis, ili peludna groznica. Dešava se često da se alergijske reakcije istovremeno pojavljuju na raznim dijelovima tijela. Alergije na hranu najčešće uzrokuju probleme u stomaku i crijevima.

Simptomi alergije variraju od blagih, do teških i do opasnih po život.

Zavisno od toga na koje organe utiču, dijele se na:

- Koža: koprivnjača, ekcem i otekline lica
- Disajne puteve: nos (peludna groznica, grlo (otekline), pluća (kašalj, teško disanje, bronhospazm)
- Gastrointestinalni sistem: mučnina, povraćanje, bolovi u stomaku, proliv
- Kardio-vaskularni sistem: osjećaj malaksalosti, slabost, blijedilo, nesvjestica

Za ublažavanje alergijskog rinitisa predlažemo da počnete sa alternativnim terapijama. Za akutne alergijske reakcije koristite tinkturu i homeopatske lijekove. Sljedeći hranljivi dodaci ishrani mogu pomoći prevazilaženju vaših problema:

- vitamin A (10.000 do 15.000 Ij dnevno)
- cink (20 do 30 mg dnevno)
- vitamini B6 (50 do 100 mg dnevno) i B5 (50 do 75 mg dnevno)
- vitamin C (250 do 500 mg dvaput dnevno)
- vitamin E (400 IJ dnevno)
- acetilcistein (200 mg triput dnevno)

Ljekovite biljke se mogu koristiti kao sušeni ekstrakti (kapsule, čajevi), gliceridi (ekstrakti gliceroda) ili tinkture (alkoholni ekstrakti).

Biljke bogate flavonoidima (kurkuma, šipak, borovnica) posebno su korisne zbog toga što smanjuju proizvodnju histamina. Kopriva se koristi za peludnu groznicu, a pije se kao čaj, 0,5l dnevno.

Agencija za zaštitu životne sredine je pokrenula projekat za praćenje alergienog polena u Crnoj Gori na 5 mjernih stanica. S obzirom da veliki broj građana ima probleme sa sezonskim alergijama, cilj projekta je pružanje informacija o pručavanju i praćenju polena u vazduhu, što će omogućiti prevenciju, dijagnostiku, a samim tim i brže i bolje liječenje tegoba.

Salmoneloze su svrstane u alimentarne toksikoinfekcije koje se prenose hranom i u najvećim broju zemalja su među vodećim uzročnicima trovanja. U Crnoj Gori, salmonelle su još uvijek vodeći uzrok alimentarnih toksikoinfekcija. Na osnovu podataka uzetih iz Godišnjih izvještaja o zaraznim bolestima na teritoriji Crne Gore, vidan je porast incidencije salmoneloze u našoj zemlji. Hrana je u prenošenju salmonella zastupljena u 95% slučajeva. Velike su razlike u rasprostranjenosti različitih stereotipova od zemlje do zemlje. U većini zemalja koje sprovode nadzor uočeno je da su dvije najčešće prijavljivane *S. typhimurium* i *S. Enteritidis*. Evidentna je veća učestalost salmoneloza tokom ljetnjih mjeseci, sa pikom u avgustu i septembru, što ukazuje na sezonski karakter bolesti. Morbiditet i sa njime udruženi troškovi koje uzrokuju salmoneloze mogu biti jako visoki.

Nakon preboljele salmoneloze ostaje tipski specifičan imunitet, ali njegovo trajanje nije poznato. U cilju prevencije salmoneloza potrebno je voditi računa o ličnoj higijeni, higijeni prostora, radnih površina, kao i pravilno pripremati i čuvati hranu.

Na osnovu dobijenih rezultate može se zaključiti da su salmoneloze značajan ne samo javnozdravstveni, veterinarski i problem kliničke medicine već i značajan ekonomski problem. Intezivnije sprovođenje mjere prevencije i suzbijanja salmoneloza, zatim poboljšanje saradnje svih subjekata koji učestvuju u proizvodnji, pripremi i distribuciji hrane, su naponi i načini kojima se može i mora prevazići ovaj problem.

Epidemije morbila (mamljih boginja) koja je proglašena prošle godine u više područja u regionu, pokazuje da je uzrok nevakcinisanost, kao i nedo-

voljno sprovođenje predloženih protivepidemijskih mjera prema redefiniranim dobnim granicama.

U Crnoj Gori je tokom posljednjih mjeseci prošle godine registrovano sedam slučajeva obolijevanja od morbila, a u januaru i februaru još šest laboratorijski potvrđenih slučajeva i 4 sumnje na tu bolest.

U ovoj godini najveći broj oboljelih je registrovan u opštini Kotor odnosno njih pet, dva u Podgorici, a po jedno u Herceg Novom i Nikšiću. Jedno oboljelo lice je državljanin Republike Srpske.

“Od oboljelih su uglavnom dobijeni podaci da su se ili inficirali tokom boravka u susjednoj BiH, najčešće u Republici Srpskoj, ili su tako inficirana lica prenijela infekciju na članove svojih porodica ili bliske poznanike. Među oboljelim su prisutna lica svih dobnih grupa, a registrovano je i nekoliko slučajeva među malim bebama”, navodi se u saopštenju Instituta.

Potrebno je da roditelji vakcinišu svoju djecu kako bi se izbjegla nepotrebno obolijevanje i mogućnost nastanka komplikacija koje nose navedene bolesti. Vakcinacija MMR vakcinom se sprovodi kod djece u periodu od navršениh 12 mjeseci do 15 mjeseci, odnosno u srarijem uzrastu ukoliko iz nekog razloga vakcinacija nije sprovedena u navedenom uzrastu. Druga doza MMR vakcine daje se pred upis u osnovnu školu.

Jedna doze MMR vakcine štiti 85 do 95 odsto vakcinisanih lica, a primljene dvije doze 95 do 99 odsto vakcinisanih.

Da bi se spriječilo epidemijsko javljanje bolesti protiv kojih se sprovodi vakcinacija neophodno je da bude vakcinisano najmanje 95 odsto populacije sa dvije doze vakcine.

Zaštita stanovništva od zaraznih bolesti sastoji se od planiranja, programiranja, organizovanja, sprovođenja i nadzora nad sprovođenjem mjera za sprječavanje, suzbijanje, odstranjivanje i iskorjenjivanje zaraznih bolesti, kao i obezbjeđivanje materijalnih i drugih sredstava za zaštitu stanovništva od zaraznih bolesti i ima prvenstvo u odnosu na druge mjere zdravstvene zaštite.

Svako ima pravo na zaštitu od zaraznih bolesti i bolničkih infekcija, kao i obavezu da štiti svoje zdravlje i zdravlje drugih od tih bolesti.

Zdravstvene ustanove, pravna lica i građani dužni su da saraduju sa nadležnim organima državne uprave, kao i nadležnim zdravstvenim ustanovama i da im omoguće da obavljaju propisane preglede, uzimanje potrebnog materijala i sprovođenje drugih mjera za zaštitu stanovništva od zaraznih bolesti i bolničkih infekcija utvrđenih zakonom.

I za kraj, ako znamo i shvatimo da je naše tijelo nevjerovatna mašina koju treba redovno servisirati i paziti, važno je da ga pažljivo oslušujemo i da ne ignorišemo ukoliko primijetimo i najmanji nepravilni znak.

Pripremila: **L.J.V.**

Izdavač: Jevrejska zajednica Crne Gore

Za izdavača: Jaša Alfandari

Urednik: Nada Radulović

Tekstovi: Članova Jevrejske zajednice Crne Gore, prijatelja Zajednice, saradnika

Fotografije: U vlasništvu Jevrejske zajednice Crne Gore

Dizajn i štampa: AP Print Podgorica

Tiraž: 200

UI Gavra Vukovića bb
81000 Podgorica
Telefon: +382 20 622 930
e-mail: jevjajcg@gmail.com

